

Universitätsbibliothek Wuppertal

Symbolarvm Libri XVII. Qvibvs P. Virgilii Maronis Bvcolica, Georgica, Aeneis ex probatissimis auctoribus declarantur, comparantur, illustrantur

**Vergilius Maro, Publius
Augustae Vindellicorum, MDIC**

Liber XV Ad decimum Aeneidos

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-322](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-322)

SYMBOLARVM
IN P. VIRGILIVM MA-
RONEM LIBER XV.

Ad decimum Aeneidos.

SYNOPSIS.

Ntere dum Æneas versaretur in Etruria, Euandrique prudens, & ab amicissima voluntate profectum consilium secutus, Etruscos copias auxiliare rogaret, Turnus Troiam oppidum, seu castra Troianorum obsidione cincta premere instituerat: ipsemet etiam, cum patefacta porta irrupisset, Troianos huc illuc insequendo agitans, ferro, & maledictis appetebat. A quibus tandem densato cuneo cum vrgeretur instantius, ita se defensavit, itaque instantes repulit, vt ad portam, quæ flumini proxima, perueniret. Ibi, sicut erat, armatus fluuiio se credidit, & ad suos viuis tranavit. Hæc summam ex libro proximo superiore. Atq; hic rerum status erat, cum Iupiter tanquam communis parens, & superum, atque hominum moderator, ratus ad officium suum etiam atque etiam pertinere, discordes redigere in concordiam, & tranquilla pace iuuare mortales, cum deorum alij à Iunone starent, nauarentque studium Rutulis, alij facerent cum Venere, & vnà patrociniū, ac defensionem Troianorum susciperent, conciliū cogit, eorum inconstantiam, & mutabilitatem in reprehensionem vocat, quid cupiat exponit: nempe vt bello in presens desistant, & odia cum certaminibus ad tempora aliquando futura, ad bellum scilicet secundum Punicum referuent. In hoc amplissimo confesso Venus Iunonem, ceu vnicam suorum, infestissimamque oppugnatricem, & hostem capitalem, quæ nisi Troianis funditus deletis, odium suum exsaturare nulla posse ratione videatur, acerrimè, & multis accusat. Quæ illi sigillatim obiecit, serè libris antecedentibus memorantur, & argumenta sunt ad probandum firmissima Nepotem saltem Ascanium sibi incolumem donari obsecrat, si de Ænea conclamatum sit: & parietinas Troie veteris, si in Italia per Iunonis scuitiam, importunitatemque pedem ponere minimè liceat. Respondet ita Iuno, vt se ab omni culpa conetur eximere, non facta pro factis obiciens, multa apertè mentiens, & denique illud propemodum Terentianum dicens, Tutemet intriuisi, tibi est exedendum, quando causam malorum omnium à Venere ipsa, & Troianis ipsis principio profluxisse contendit. Auditis partibus, Iupiter, quoniam videt implacabiles, nec suæ pietatis esse ducit, alterutram offendere, pro neutra pronuntiat, & se rem in medio relicturum, satisque permissurum, iureiurando diis sollempni interposito profitetur. Rutuli ad oppugnationem castrorum summis opibus incumbunt: Troiani, quibus nulla spes fugæ (quippe vndique ab hoste circumdatis) salutem inter tela, & enses viriliter expedire connituntur. Conspicitur in turba Ascanius, quamquam pugna super sedens, quia propter interpositam Apollinis auctoritatem pugnare non dabatur. Huius adolescentis præcipuam, diuinamque speciem illustri quadam comparatione Maro declarat. Aliquot

ducum virtus: deinde aduentus Æneæ ab Etruscis, cum impetratis cohortibus subsidiariis narratur: sed ante strictim, & dilucidè indicat poeta, quid apud Tarchontem egerit Æneas, seu quæ capita fuerint orationis, qua apud eum usus sit: quæ si consideres, nec aptiora potuisse, nec plura esse debuisse confitebere. In classe igitur illa auxiliaria, prima uauis, id est, prætoria, Æneas uehebatur, de belli euentu metu suspensus, ac multum sollicitus: Mars enim incertus, & ἀνορεῖς αἰὲν. Sinistrâ Pallas ei affidebat, Euandri filius, quem pater velut tyronem magistro sanè optimo, duci que clarissimo in manus tradiderat. Is, vt est curiosior iuuentus, quoniam per lunam nauigabatur, & cælum stellis confertum patebat, cum de sideribus, tum etiam de præterita eius fortuna Æneam percunctabatur. Hic texendo catalogo, demonstrandisque copiis, vnde, & quibus ductoribus venerint, ad prodendam posteris memoriam videlicet (quemadmodum in septimo factum meministi, vbi Turni auxilia describebantur) Musarum fauor imploratur. Ipsum catalogum, ne sim longior, omittam apponere. Certè si rationem subducas, & simul quadringentos illos equites ab Euandro acceptos adnumeres, qui alio itinere præmittebantur, manum haud aspernandam deprehendas. Quid postea? occurrunt nymphæ letabundæ (ille nimirum, quæ libr. 9. dum Turnus incendium nauibus inferre, atque ita spem omnem discessus præcidere miseris parat, ad preces Idææ matris, ex illis ipsis nauibus mirabili μεταμορφώσεσσι extiterant) occurrunt, inquam, suum studium, & amorem in Æneam produunt, de sua item mutatione certiore faciunt, faciem rerum memorant, vt cum prima luce pugnam edicat hortantur, victoriam promittunt, naues in cursu promouent. Precatur Æneas Cybelen, vt iratum sit augurium. Surgente iam die nympharū monitis obtemperans, dato signo ad præliandum suos instamat, & cum iam in cōspētu Troiana castra haberet, in puppi consistens, clypeumque illum Vulcanium ostentans, suis è muro aduentantem intuentibus hilaritatem summam, animorumque alacritatem eximiam iniicit: qui mox & tela audacius in hostem iaciunt, & concepta in præcordiis gaudia altissimis clamoribus testantur. Obstupescunt rei nouitate Rutuli, donec classem littoribus allabi conspiciunt. Ibi tum suos Turnus incitat, ad littus cursim tendant, venientesque egressu prohibeant. Quid multa? exponitur copia, Tarchontis nauis vado impacta diffringitur. Turnus, ne se partem in Tuscos, & Æneam conuertisset, partem ad castra obsidenda reliquisset, vtrouique paruo negotio propter imminutum numerum vinceretur, totum agmen in aduenientes confestim ducit. Confligitur, Æneas dat letho complures, nomina insigniorum recensentur, & qui mos est Homericus, ad leuandum, seu auertendum potius ex nuda enumeratione nominum, ac cædium proueniens fastidium, nonnullæ vel natalium, vel fortunæ historiolæ asperguntur: id quod non modò de hac, sed etiam de sequentibus siue huius, siue aliorum librorum stragibus intellectum volo. Omnino felici successu Æneas dimicat, infestisque animis vterque concurrat exercitus. Pallas equitatum suum, propter iniquitatem loci fugæ intentum, egregia cohortatione emendat, & audacia implet: cum & exemplo ipsis præiret, & manu sua non paucos obruncaret. Permulti tum Arcadum, tum Etruscorum, & Troianorum, qui erant cum Æneæ, occumbunt: adeoque cominus pugnant, vt in se mutuò tela contorquere nequeant. Iuturna fratrem Turnum monet, Lauso Mezentij filio suppetias veniat: quem Pallas vrgebat. Sequitur duellum Pallantis cum Turno, à quo interficitur, ac spoliatur, Hercule, cui se dimicaturus comisserat, ingemiscente, & lacrymante insuper, quod fati aduersantibus præstantissimo iuueni ferre opem nequiret. Herculem Iuppiter consolans, vnumquemque mortem manere suam, quam effugere nec deorum filij potuerint, breui quoque Turnum ipsum fato suo periturum docet. Ex acie scuto impositus Pallas à sociis cum comploratione effertur. Certissimo nuntio Æneas cadem adolescentis, & quantum in discrimen, periculumque res Troianorum vocatæ sint, cognoscit. Ferro sibi viam per Rutulos aperit, ac Turnum solum vestigans, multos ad orcum mittit: in quorum mortibus depingendis, est admirari poeta ingenium. Erumpit castris Ascanius, copias suas cum paternis coniungit. Facetè appellata à

Ioue

Joue Juno, ab eodem impetrat, uti pugna, seu morti instanti Turnum sibi dilectum liceat subducere. Quod quidem sic consequitur, dum nubem in formam Æneæ componit, similibusque armis adornat: ac deinde idolum cum voce, & tumultu quodam Turno obiectat. Id dum provocatus longius semper, longiusque recedens insequitur, & usque in navim denique, Juno repente oram abruptit, Turnum indignantem, & se ob tantum dedecus (quia fugam, quod turpe est viro forti, iniuisse poterat existimari) nunc gladio interimere, nunc in pelagus abijcere, & natatu ad suos redire cupientem cohibet, atque Ardeam ad Daunum parentem senem perducit. Capessit eius locum Mezentius, homo impius, & sacrilegus: cuius constantia, corporis proceritas, & robur varijs comparationibus declaratur. A Tuscis, quibus erat execrabilissimus, confertim laceffitur, ipse bene multos luce spoliat. Iterum atrox conflictus, & mutua Troianorum, Rutulorumque cedes, dijs miseros mortales de cælo spectantibus, & misericordia prosequentibus. Cum Æneæ congreditur Mezentius, dextram suam pro deo inuocans: in inguine ab eodem vulneratur. Hic Lausus adolescens patri, dum se abducit, vulnerique medicinam faciat, parmam memorabili pietate pretendit, Æneam proritat, nec vel monitus desistit. Ita ab eo demum iugulatur. Necem hanc laudibus tollit Virgilius. Etiam hic super clypeo exportatur ex acie, sedensque ad Tiberim Mezentius, pro nuntio ipsum gemitum cadauer portantium accipit: ex quo id quod res erat, quodque præfagiuerat animus, intelligit. Impensè dolet interitu filij, equum conscendit, cum Troiano congreditur: sed ab equo præceps datus, cogitur etiam ipse eius mactatu vitam ponere, cuius gladio iuuenis Lausus paulò ante occubuerat.

EXPLANATIONES.

Anditur interea domus omnipotentis olympi:
 Conciliumque vocat diuum pater, atque hominum rex
 Sideream in sedem: terras vnde arduus omnes,
 Castraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos.

- 5 Confidunt tectis biparentibus: incipit ipse.
 Cælicolæ magni, quia nam sententia vobis
 Versa retrò? tantumque animis certatis iniquis?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
 Quæ contrà vetitum discordia? quis metus aut hos,
- 10 Aut hos arma sequi, ferrumque laceffere suasit?
 ADVENIET IVSTVM PVGNÆ (NE ARCESSITE) TEMPVS,
 Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
 Exitium magnum, atque Alpes immittet apertas,
 Tum certare odijs, tum res rapuisse licebit:
- 15 NVNC SINITE, ET PLACIDVM LETI COMPOSITE FOEDVS.
 Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
 Pauca refert:

PANDITVR INTEREA DOMVS OMNIP. OLYMP.) A
 Totus hic versus est à Næuio, vnica tantum voce, nempe epitheto, commutata: ille enim, Panditur interea domus altitonantis olympi. Et est in principio, seu in primis hisce versibus manifesta Homeri imitatio. Librum quippe 9. Iliad. à concilio deorum, & Iouis ad eos habitata oratione orditur.

Ἦως μὲν κερκόπεπλοῦ ἐκίδναλο πᾶσαν ἐπ' αἶαν,
 Ζεὺς δὲ δῖον ἀγορῆν ποίησ' αἰὸ τερψικέγωνο.

Ἀκροτάτη κορυφῇ πολυδέξασθ' ἑλίμπιοι:
 Αἰὸς δὲ σφ' ἀγορῆν, θεοὶ δ' αἶμα πάντες αἰῶνα.
 Κέλκωσέ μιν πάντες τε θεοὶ, πᾶσαι τε δαίαιαι,
 Ὅφρ' εἴπω τά με θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι κέλευει.
 Et iam prima nouo terras Aurora renisens
 Lumine lustrabat, eroceos nitidissima vultus.
 Concilium cogit diuum pater, atque hominum rex,
 Quæ suprema sita est stellantis regia cali.
 Omnibus hic tacitis tunc est sic Iuppiter orsus.

Hhh* 3

Celi

*Calicola magni, quicumq; huc dijs, deaq;
Venistis, capite hac animis, & discite toto
Pectore, qua dicam, qua me depromere certa
Mens ratione iubet.*

Lib. quoque Odyss. à concilio deorum incipit, in quo Minetua causam Vlyssis agit. Rhodigin. lib. 20. cap. 13. German. Vrsin.

Multos suboffendit hic versus. Cur enim attributionem omnipotentis olympo attribuat, non satis assequi se fatentur. Denique non desunt, qui iusto sacramento contendere parati sint, ita nullo modò Virgilium scripsisse, propinquamque scripturam rimati, partim omnipotentis, [In his Baptista Egnat. Racemat. cap. 20. hoc enim græcum olympi nomen in primis exposcere, cum dictus sit quasi ὀλυμπος totus lucens. Ergo rectissime omnipotens, quod vel omnibus, vel ab omni parte pateat.] partim omnipotentis corrigant. Ego nihil muto, verù epitheton alio sensu, quàm vulgò accipi videam, interpretor: ac olympum omnipotentem explico, omnia complectentem, omnibusque potentem. Potens enim non solum à possum, verum etiam à potior deducitur, vel auctore Cicerone, cuius verba sunt 2. de leg. Quod si fingenda nomina vice poetæ, potius vincendi atq; potiundi casta sunt dijs cognomina. Nam, ut reor, inde dicitur omnipotens, non tantum quod omnia possit, sed etiam quod omnibus potitur. Et cum Horatius dixit, *suspendisse potenti Vestimenta maris deo*, Neptunum intellexit, qui mari potitur; & cuius mare fors est. Turneb. lib. 29. cap. 24. Vide præterea Erythraum in voce *olympi*.

Iupiter dictus est inter cætera nomina etiã Olympius, & sic vocatur ab Ennio. Næuitis quoq; *altrionatis olympi* Diod. lib. 3. cap. 5. Præfectus ait, Iouis Olympus: à quo eruditus, & ad virtutē institutus, Olympius cognominatus est. Cum igitur sic cognominetur Iupiter, rectè additur, *omnipotentis*. Quod autem simplici tertia, non geminata vocali scriptum est, *olympi*, non *olympij*, eius contractionis exempla sunt plurima cum apud alios, tum etiam apud Virgilium. Id porrò non solum metri necessitate fieri, probari potest etiam ex vetustis inscriptionibus lapidum. Hæc ita à me dicuntur, ut magis in sententiam Stephani propendeam, ex cuius longiuscula, & erudita dissertatione super hoc, *omnipotentis olympi* hæc subtexam. Sicut in alijs plerisque vocibus ita etiam in hac voce *cælum*, continens pro contento poni sæpenumero videmus: cælum videlicet pro cælestibus, seu cælicolis, aut cælestibus, id est, dijs. Cum autem olympus pro cælo ponatur, quid ni eadem ratione omnipotentem Virgilius vocauerit? Ac mirum, cur epithetum, quod hic mutatum fuit, contra intactum manserit lib. 12. *Junonem interea rex omnipotentis olympi Alloquitur*. Omnipotens igitur olympus est cælum, quod Iuppiter omnipotens incolit.

Sensus carminis est, postquam factus est dies: poetæ enim matutino tempore, cum lux oritur, cælum aiunt aperiri, noctu verò claudi: vnde est illud lib. 1. Æneid. *Ante diem clauso componet vesper olympo*. [Sidonius, Inde patefecit radijs rota candida cælum. Solem orientem vocat rotam candidam: nam candidum pro lucido poni solet.] Hoc ipsum firmatur ex eo, quod cælo etiam portas assignant: quod enim habet portas, aperitur, & clauditur: nec aliud officium potest esse portarum, nisi ut clausè ingressum denegent: aut quum patent, venientes admittant. Vnam referunt portam, qua sol exoritur: alteram, quæ illum excipit occidentem. Quum igitur dies exactis noctis temporib; aduenisset, & cælū esset patefactum, concilium deorum fieri Iuppiter iussit, & in vnum cōgregari vniuersos. Donatus, Seruius.

A CONCILIVMQUE VOCAT) Σύλλαρον hic innuit, licet sint, qui malint consilium, per, s, scribere, ut apud Horatium, consiliantibus diuis, & è superiore libro *Consilium summis regni de rebus habebant*. Cic. ad Art. epist. 10. lib. 45. Tu quid egeris tua cum tristi, tum etiam difficili ad consiliandum legatione, vehementer expecto. More Græcorum, quibus βουλὴ tria significat, locum scilicet, consultores ipsos, illudque, de quo consultatio agitur. Docet & Eustathius, esse βουλὴν τὸ τῶν ἐπιτιμῶν συνίδειον, ὃ καὶ σύγκλιτὸ λέγεται ἀπὸ τῶν μεθ' ἡμῶν, ἀγορᾶν δὲ τὴν τῶν πλείων συνέλευσιν.

B Veteres, & præsertim poetæ, deos arbitrabantur concilia celebrare, concionesque, & senatum habere, & Ioui more Principum, regumque nostrorum, suos esse consiliarios. Quæ res i. Metamorph. luculentissime indicatur istis versibus.

*Ingentes animo, dignas Jove concipit iras,
Conciliumq; vocat: tenuit mora nulla vocatos.*

Paulo post.

*Ergo ubi marmoreo superi sedere recessu,
Celsior ipse loco, sceptroq; innixus eburno,
Terrificam capitis concussit terq; quaterq;
Casariem, cum qua terram, mare, sidera monis.
Talibus inde modis ora indignantia soluit.*

Vrsin. German. & alij.

C DIVVM PATER ATQVE HOMINVM REX) Ab Ennio petiuit, ex Annal. 6. *Tum cum corde suo diuim pater, atq; hominum rex Effatur*. Homerus autem, à quo vterq; accepit potius, *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*.

SIDER. IN SEDEM TERRAS VNDE ARD. OM.) EX Homero puta manasse, Iliad. 8.

*Αὐτὸς δ' ἐν κορυφῇσι καθέζετο, κνδὲ γαίῶν,
Εἰσορέων τρώων τε πόλιν, καὶ νῆας ἀχαιῶν.*

Simile quiddam habet illud lib. 1.

*Et iam finis erat, cum Juppiter aethere summo
Despiciens mare veliuolum, terrasq; iacentes,
Littoraq; & lato populos.*

Et lib. 9. de Apoll.

*Aetherea tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies, urbemq; videbat,
Nube sedens.*

D CONSIDVNT TECTIS BIPATENTIBVS) Seruius Enniano sermone Virgilium scripsisse refert, *Considunt tectis bipatentibus*, ducta ab ostijs translatione, quæ vtraque parte aperiuntur: ut cælum ab ortu, & occasu patet. nam & Isidorus duas cæli ianuas dicit, ortum, & occasum. Portam tamen Virgilium posuisse pro hemisphærio, id est, semiglobo cæli, arbitror, illo versu 3. Georg. *quem super ingens Porta tonat cæli*. Sed & bipatens cælum propter duo hemisphæria dici potest, superioris, & inferioris: quamquam Maro planè, ut existimo, tecta bipatentia ab ædium similitudine, quæ fores habent, quæ hinc, & inde, dextra, læuaq; aperiuntur, quod videre est in magnatum domibus, (ut & bipatens pugillar, ab Ausonio dicitur, quod pugillares cum aperiuntur, duas pandunt paginas) scripsit, cum superos in domum conuenisse dixit. Turneb. libr. 18. cap. 27. & 26. cap. 24.

E CÆLICOLÆ MAGNI) Potentes vocat Ouid. i. Metamorph. Cum autem per admirationem dicitur, *Dij magni, aut Dij immortales*, conuenit neque marinos, neque inferos, sed cælestes intelligere, quorum comparatione dij cæteri parui potius, & minuti, quam magni sunt habendi. Tamen inter duodecim maiorum gentium dos etiam Neptunus numeratur. Oratio autem ista Iouis est dissuasoria. Dissuadet hoc tempore diffi-

diffidium dijs, & inimicitias propter Troianos, & Latinos. Venturam ætatem, quo (bello scilicet Punico) explere odia mutua possint. A principio inconstantiam eorum castigat. Dicit etiam licet, ipsum suadere pacem & concordiam, sic enim orationem claudit, *Nunc finite, & placidum lati componite fœdus.* Cum Gorgias in ludis olympicis orationem ad Græcorum commune, de concordia habuisset, tergit eum lepidè Melanthus quidam: Hic, inquit, de concordia Græciæ totius differit, qui sibi, vxori, & ancillæ, tribus duntaxat, vt concorditer viuant, nondum persuasit. Possit hoc in Iouè torqueri, qui dijs cælitibus pacem, & concordiam suadet, eum ipse tamen toties cum vxore litiget, & eam aduersariam patiat, vt apud Homerum est legere.

Antiqui deos suos in certos ordines, & quasi classes transcripserunt: vt quemadmodum Romani patricij maiorum, & minorum gentium: sic illorum dii alij Maiores essent, alij Minuti. Maiores, qui præcipua munia in administratione rerum fungebantur, puta Iupiter, Saturnus, Iuno, Venus. Minores, qui leuibus curis occupabantur, & quos vix cælo dignos deputarent, ob meriti paupertatem, vt ait Fulgentius, quales sunt Priapus, Vertumnus, Pomona, Flora, alij tales. Hos Semones appellabant, fortè (si placet ineptias Stoicorum *ἡμιθεοὶ* imitati) quasi hemihemones. Nam hominem antiqui hemonem. Lipsius Antiq. lect. lib. 2. cap. 18.

QVIA NAM) pro cur? Proprijs verbis, ait Quintil. libr. 8. cap. 3. dignitatem dat antiquitas. Namque & sanctiorem, & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat vsurus: eoq̃ue ornamento acerrimi iudicij P. Virgilius vnicè est vsus (olli, & quia nam, & mis, & ponè, pellucet) & aspergunt illam quæ etiam in picturis est gratissima, vetustatis inimitabilem auctoritatem.

SENTENT. VERSA RETRO.) lib. 1. Venus ad Iouem, *quæ te genitor sententia vertit?* Appius Cæcus apud Ennium Annali 1. & adducit M. Tull. in Cætone.

*Quò vobis mentes, recta quæ stare solebant
Ante hac, dementi sese flexere ruina?*

ABNVERAM BELLO ITALIAM) *Quomodo hic locus cum illo in 1. Aeneid. Bellum ingens geret Italia, conciliandus sit, consule Seruium.* De se Iupiter loquitur. Nec illud temerarium, aut fortuitum existimant ex lege versus possum, *Abnueram.* Respexit enim ad illud, quod Homerus de nutu, & supercilio Iouis 1. Iliad. scripsit: & Iupiter omnia nutu, & renutu faciebat: vnde & numinis appellatio. Et aliàs Maro lib. 9. *Annuat, & totum nutu tremefecit olympum.* Turneb. lib. 26. cap. 30.

QVÆ CONTRA VETITVM DISCORD.) Dixit *vetitum*, vt æquum, & *seruantissimus æqui.* Sub comminatione omnium deorum, maximè solam tangit Iunonem, cuius odia insequerantur etiã hoc bello Troianos, quod & sequentes Iunonis allocutiones manifestius significant. Seruius.

ADVENIET IVST. PVGNÆ, NE ARCESSITE, TEMP.) Tibull. lib. 1. eleg. 10.

*Quis furor est atram bellis arcessere mortem?
Imminet, & tacito clam venit illa pede.*

Eadem significatione videtur Euripides in Phœniis. *ἄν τυχὸν* dixisse, qua hic poeta arcessere tempus pugnæ: nempe Creonti importunè oraculum, & respon-

sum efflagitanti, Tiresias responderet, *σφάξαι μὲν οὐκ ἔστιν ἄνδρα, ὅστις ὑπὲρ πάσης ὄν παῖδι, ἐπειδὴ τὴν τύχην καλοῖς.* & Lucanus. *Nil opus est votis iam fatum arcessite ferro.* German. * *Quamquam Sulpicii codices habent arcessite, & ea lectio damnanda non sit, tamen elegantius legitur in quibusdam castigatioribus, arcessite. Est autem arcessere aduocare, ascessere, attrahere, adducere. Cic. pro Sex. Roscio, Tunc ab aratro arcessabantur, qui Consules fierent. Post reditum, Quo die nos P. Lentulus comitijs centuriatis arcessiuit in patriam. Pro domo sua Cum P. Lentulus, Q. Metellus me accesserent in Senatum, non venirem? Est etiam arcessere, accusare. Inde dicimus aliquem capitis arcessere, iudicio arcessere.*

QVVM FERA CARTHAGO ROMANIS) Bellum Punicum secundū insinuat, quando Annibal per Alpes ingressus est Italiam. Fuit hic ingressus laboriosissimus, quem describit Liuius lib. 21. descriptionis extremum hoc est. Hoc maximè modo peruentum in Italiam, quinto mense à Carthagine noua, vt quidam auctores sunt, quinto decimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquã inter auctores constat. Qui plurimùm, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt: qui minimùm, viginti millia peditum, sex equitum, &c. De eodem transitu est apud Probum in Annibale ad huc modum. Ad Alpes posteaquam venit, quæ Italiam ab Gallia sciungunt, quas nemo vnquam cum exercitu antecum, præter Herculem Graium transierat: quo factis hodie saltus Graius appellatur, Alpico conantes prohibere transitum concidit, loca patefecit, itinera munijt, effecitque, vt eà elephantus oneratus ire posset, quã antea vnus homo inermis poterat reperere. Enumerat deinde prælia cum Romanis inita. De odio autem Annibalis in Romanos, exponit idem Probus ab initio. Arnobij verba sunt è lib. 7. Annibalem illum Pœnum, hostem potententem, ac validum, sub quo anceps, & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepidauit.

Feram vocat Carthaginem, quia studijs asperissima belli. Quin etiam Romanos propter militaris rei studium, armorumque tractationem diutinam, à veteri poeta gentem feram appellatam fuisse opinor. Versus extant apud Gellium, nempe hi.

*Punico bello secundo M. sa pennato gradu
Intulit se bellicosam Rom. ali in gentem feram.*

Ita vox *bellicosam* erit quasi interpretatio illius, *feram.* Ad morum enim feritatem nullo modo referendum est. Aut certè posterior prioris erit explicatio, tanquã per synonymiam.

TVM CERTARE ODIIS, TVM RES RAPVISSE) Liuius præfat. 2. belli Punico. Odijs etiam prope maioribus certarunt, quam viribus: Romanis indignantibus, quod victoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quod superbe, auareque crederent imperitatum victis esse. Prædationes autem, seu res per iniuriam ablatæ, & repetitæ, nec restitutæ, olim ferè vnica, & iusta causâ habebatur belli faciendi. Cic. 1. Off. Ac belli quidem æquitas sanctissimè feciali pop. Rom. iure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur: aut denuntiatum ante sit, & indictum. De rebus prius repetitis exemplum illustre extat apud Plaut. Amphit. vbi Sosia seruus in hunc modum.

*Principiò vt illo aduenimus, vbi primum terram
resigimus,
Continuò Amphitruo delegit viros primorum principis.*

*Eos legat Telebois, iubet sententiam ut dicant suam.
Si sine vi, & bello velint rapta, & raptorem tradere,
Si qua asportassent, redderent: se exercitum extem-
plo domum.*

*Reducturum: abituros Argos Argiuos, pacem, atq;
otium.*

*Dare illis: sin aliter sient animati, neque dent qua
petat,*

*Sese igitur summa vi, virisq; eorum oppidum expu-
gnassere, &c.*

De hoc eodem iure feciali, & caerimonia belli indicendi, huc transferemus verba Liuij, de lib. 1. ex Anco Martio, qui quartus Romae regnauit. Vt tamen quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicae caerimoniae proderetur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc feciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus, ubi ad fines eorum venit, unde res repetitur: capite velato (filum lanae velamentum est) audi Iupiter, inquit: audite fines (cuiuscunque gentis sunt nominat) audiat fas. Ego sum publicus nuntius pop. Rom. iuste, pieque legatus venio, verbisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata. Inde Iouem testem facit. Si ego iniuste, impieque illos homines, illasq; res dedier pop. Rom. mihi que exposco: tum patriae compotem me nunquam sinas esse. Haec, cum fines supra scandit, quicumque ei primus vir obuius fuerit, haec portam ingrediens, haec forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendi que iurifurandi mutatis peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus, tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, diique omnes caelestes, vosque inferni audite. Ego vos testor, populum illum (quicumque est, nominat) iniustum esse, neque ius persolvere, sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum is nuntius Romam ad consulendum redit, confestim rex his ferme verbis patres consulebat: Quarum rerum, litiu, causarum condixit pater patratus populi Rom. Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille? puro, pioque duello quaerendas censeo, itaque consentio, consciscoque. Inde ordine alij rogabantur, quandoque pars maior eorum qui aderant, in eadem sententiam ibat, bellum erat consentu fieri solitum, ut fecialis hastam ferratam, aut sanguineam praestam

ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus praesentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesue Latini aduersus prisci populi Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusque populi Romani Quiritium censuit, consentit, consciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico, facioque. Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitae res, ac bellum indictum: moremque eum posteri acceperunt.

IUPITER HÆC PAUCIS) Non malè notauit Seruius, habere poetam rationem personarum, & superioribus dare breuiloquiū (breuis est enim hæc Iouis oratio) contra inferiori potestati prolixam orationem. Sic in 1. de Didone regina, Tum breuiter Dido demissa profatur.

VENUS AVREA) Aureum poetis sapissime valet pulchrum. Appellarunt quoque Graeci poetae Venerem auream χρυσήν ἀφροδίτην, & in primis omnium pater Homerus. Lucanus in Charidemo, ubi formam commendat, Iunonem, Mineruam, Venerem ait nullo epitheto gaudere magis, quam quod habet notionem pulchritudinis, & ut inde ipsas nominaret, Homerum impulisse. Eius verba adducam in medium. Porro tanto semper studio, tantaque cura formosae audire expetiere, ut & heroum pariter, & deorum exornatori poetae persuaferint, non aliunde magis, quam à pulchritudine sese appellare. Proinde libentius audierit λευκόλευθε (hoc est, niueis lacertis) Iuno, quam πέρσεα θεά, & θυγατήρ μεγάλου κέρου, (hoc est, antiqua dea, & Saturni magni filia) Minerua autem neque Tritogenia, quam glaucopis vocari maluerit. Et Venus vniuerso etiam redemerit nominari χρυσήν, hoc est, aurea. Quae cuncta ad pulchritudinem pertinent. Certum est, Homerum deos, deasque passim commendare à forma. Varia epitheta ad declarandam eorum pulchritudinem, acruauit Tiraquell. 2. lege Connub. pag. 32. col. 2. & sequenti. Quod verò Donatus mauult vocem aurea referri ad animum Veneris, quam ad corpus, ἀφροδίτην. Producit plures poetarum vtriusque linguae locos Tiraquell. in 2. leg. Connubial. num. 36. & varias ex grauissimis scriptoribus rationes colligit, ob quas aurea diceretur Venus: tamè non aliud magis, quam pulchritudinem eius eo epitheto indicari ipse sentit, quod nobis quoque videtur verum. 55

O PATER, O HOMINVM, DIVVMQVE AETERNA POTESTAS,
(Namq; aliud quid sit, quod iam implorare queamus?)

- 20 Cernis vt insultent Rutuli, Turnusq; feratur
Per medios insignis equis, tumidusq; secundo
Marte ruat? non clausa tegunt iam mœnia Teucros:
Quin intra portas, atq; ipsis praelia miscent
Aggeribus mûrorum, & inundant sanguine fossæ.
- 25 Aeneas ignarus abest. nunquamné leuari
Obsidione fines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiæ, nec non exercitus alter:
Atq; iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem, credo, mea vulnera restant,

Et tua

30 Et tua progenies mortalia demoror arma,
 Si sine pace tua, atque inuito numine Troës
 Italiam petiere, luant peccata, neque illos
 Iuueris auxilio: sin tot responsa secuti,
 Quæ superi: manesq; dabant, CVR NVNC TVA QVISQVAM
 35 FLECTERE IVSSA POTEST? aut cur noua condere fata?
 Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
 Quid tempestatum regem, ventosq; furentes
 Æolia excitos, aut actam nubibus Irim?
 Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
 40 Sors rerum) mouet: & superis immissa repente
 Alecto, medias Italûm bacchata per vrbes.
 Nil super imperio moueor: SPERAVIMVS ISTA,
 DVN FORTVNA FVIT: VINCANT, QVOS VINCERE MAVIS.

O PATER, O HOM. DIVVMQVE) statu absolutiuo A
 vitur Venus hac oratione, omniumque calamitatum,
 quibus iacentur Troiani, causam in Iunonem con-
 fert: Troiani, inquam, quibus Italiam fata concesser-
 rint. Iuno autem relatiuo, dum nititur ostendere, Tro-
 ianos non sua, sed Veneris causa laborare. Seruius. Ap-
 pud quem Probus quærit, cur Iupiter hominum, ac de-
 orum æterna potestas dicatur. Sed eam quæstionem
 meo iudicio malè explicat. Ego enim puto significari
 imperatorem deorum, & hominum esse Iouem, ut di-
 citur hominum esse rex, atque deorum. Turneb. lib. 29.
 cap. 24. * Vide lib. 1. O qui res hominumque, deumque Æ-
 ternis regis imperiis. Et nota illud Homeri, geminum Maronia-
 ni huius, Iliad. β. ἐκ δίδος, ὅς ἐστι θεῶν, ἢ ἀνθρώπων ἀνδρῶν.

NAMQVE ALIVD QVID SIT) Ac si diceret: quum
 pæne omnes dij in fauorem Iunonis concesserint, non
 habemus vltra, ad quem confugiamus, præter te om-
 nium iustissimum. Seruius. Sic etiam Christiano homi-
 ni licet dicere, cum omni humana ope, auxilioque
 mortali desperato, ad deum se conuertit, eius vnus au-
 xilium flagitans, in cuius manu vniuersa sunt posita, &
 cuius voluntati nemo resistit, Namq; aliud quid sit, quod
 iam implorare queamus? *

CERNIS VT INSVLTE) Ad augendam inuidiam,
 quasi diceret, nulla opus est narratione, cum Troiano-
 rum miseria ipsemet conspicias. Seruius. De insultu Ru-
 tulum infra, Interea Rutuli portis circum omnibus in-
 stant.

INSIGNIS EQVIS) respicit ad illud lib. 7. *Viginti le-
 tis equitum, comitatus*: non enim castra Troianorum
 cum equis irruperat.

NON CLAVSA TEGVNT) odium excitat, seu mise-
 ricordiam valde commouet: quasi dicat, quod vltimum
 erat vitæ seruandæ præsidium, ut in castra confugerent,
 hoc quoque spoliati sunt, qui hostem in mediis castris
 habent

AGGERIBVS MVRORVM) Mætorum pro murorû,
 antiqua scriptura: illi siquidem pleraque eorum, quæ
 nos per, v, dicimus, & scribimus, per diphthongum oc
 scribebant, & pronuntiabant. Itaque mæri, non muri: D
 pænio, non punio. Hæc & superiora ex Seruio. * Le-
 gitur Aggeribus mætorum, pro, murorum Seruius. Necessa-
 riò etiam mæris pro muris legendum erit in versu, qui est ab hoc ter-
 tius Obsidione fines? muris iterum imminet hostis. Tamen cum
 alibi hæc vox vbiq; per vocalem, s, scripta cernatur, ne hic quidem
 mutanda erit. Pluribus hæc Steph. in Schediasmate.

INVNDANT SANG. FOSSÆ) Seruius explicat, im-
 plent, & inundare faciunt. Legit ergo, ut apparet fossas,
 accusandi casu.

ÆNEAS IGNARVS ABEST) Magnum incommo-
 dum exercitui, magnumque periculum absentia ducis,
 & quidem tam egregij ducis, de quo verè Ascanius lib.
 superiore, nihil illo triste recepto. Hoc enim non magis
 de se vno, quam de omnibus Troianis dixit, non esse
 timendum scilicet Ænea presente, sed speranda omnia.
 Est etiam victoria magis posita in prudètia ducis, quam
 in virtute militum, ut eius absentia meritò dolenda vi-
 deatur. *

NEC NON EXERCIT. ALTER) Quæ ad hunc locum
 illustrandum pertinent, dicta habes lib. 7. ad illa verba,
 & Paris alter. Alter exercitus, Latinorum scilicet, prior
 enim Græcorum fuit.

ATQVE ITERVM IN TEVCROS) Atqui non est ven-
 turus. Vnde accipiamus Venerem non quasi deam lo-
 qui, sed quasi vnam de Troianis, ut lib. 1. vnus ob iram
 Prodimur. Item eodem loco, cali quibus annuis arcem:
 ne futura ignorare videatur. Seruius,

ÆTOLIS AB ARPIS) Ætolis Arpis sic dixit, ut Cu-
 mas Euboicas: nam de Ætolia Diomedes venit, qui
 Arpos in Apulia collocavit. Seruius. * Diomedis sepa-
 ratim meminit Venus, propter virtutem viri, quam & ipsa sensit.
 Sic lib. 1. Danaum fortissimum vocavit Æneas, vbi eius manu poti-
 us ad Troiam occidisse optat, quam naufragio in gloriam percat. De
 eodem Venulus obitam legationem renuntians, lib. sequenti, Con-
 tigimusque manum, qua concidit Iliæ tellus.

EQVID. CREDO, MEA VVLNERA RESTANT)
 Vocem credo, ut Græcorum ἰμαί vsurpari, quomodo
 & puto apud Ouidium, οἰωνικῶς videlicet, si ritè re-
 cordor, alibi docui. Cic. 1. Philipp. Annibal, credo, erat
 ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur, &c. Sensus ver-
 borum est. Hoc mihi forsitan restat, ut iterum à Tydide
 vulnerer. De Venere à Diomede vulnerata Homerus
 Iliad. 4.

Ἐὖθ' ἐπορεύμεν· μετὰ δὲ μὲν τυδίδ' ὕδρ
 Ἄρην ἴτασε χεῖρα μετὰ δὲ μὲν ὕδρ' ἔχει χαλκῷ
 Ἀλκίον· & aliquot interiectis versibus.
 Κύπειλα μὲν πρῶτον σχεδὸν ἴτασε χεῖρ' ἐπὶ κρητῶ.

Ex hoc figmento Homerico, de vulnerata Venere à
 Diomede, captavit occasionem perlepidi epigramma-
 tis Sanazarius, quo Pallas eidem deæ mollitiem, & ad-
 ulterium, acceptamque à Diomede cum damno igno-
 miniam falsè obiicit.

*Dum Venus armatum complectitur obuia Martem,
Distrinxit teneram sibula adnuca manum.
Sensit, & ante Iouem ridens ait amula Pallas,
Bella iterum gessit cum Diomedē soror.*

Iam de diis ab hominib. vulneratis, hæc tradit Clemens Alexand. Exhortat. ad gentes. Rectè autem admodum conicit Homerus, introducens Venerem propter vulnus, acuta, & magna voce clamantem, & narrans bellicosissimum Martem fuisse à Diomede in ventre sauciatum. Polemo autem dicit etiam Mineruam fuisse vulneratam ab Ornyto. Quin etiam dicit Homerus, Plutonem fuisse vulneratam ab Hercule, & Eleum Augeam refert Panyasis. Item Iunonem conjugalem ab eodem Hercule fuisse vulneratam in Pylo arenosa, narrat ipse Panyasis. Sosibius autem dicit, etiam Herculem fuisse in manu sauciatum ab Hippocoontidis. ☞

DEMOROR ARMA) sicut alibi *demoror annos, demoror Austros*. Ab indignitate rei, ego Iouis filia, & dea lædor ab hominibus. Manet me, seu impendet mihi casus idem ab armis mortalium.

LVANT PECCATA, NEQVE ILLOS IUVBR. AVXIL.) Concessius est modus, quoties tædio contentionis quasi videmur concedere, quod tamen nolumus fieri: nam id agit Venus hoc loco, vt Iupiter magis præstet auxilium. Seruius.

SIN TOT RESPONSA, QVÆ SVR. MAN.) Æneas Heleno lib. 3. *& cuncti snaserunt numine diui Italiam petere, & terras tentare repostas*. Responsa ista superum, maniumq; ponamus ob oculos. Per superos accipe Apollinem, & penates: per manes Creusam, & Anchisen. Ad finem lib. 2. umbra Creusæ.

*Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arua
Inter opima virum leni fuit agmine Tiberis.
Illic res late, regnumq; & regia coniux
Parta tibi.*

Apollo consultus apud Delum.
lib. 3.

*Dardanide duri, qua vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vberè lato
Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem.*

Penates ibidem per quietem Æneæ.

*Mutanda sedes: non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Creta iussit considerare Apollo.
Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atq; vberè gleba,
Oenotrij coluere viri, nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Hæ nobis propria sedes, hinc Dardanus ortus,
Iasiusq; pater, genus à quo principe nostrum
Anchises lib. 5.*

*Consiliis pare, qua nunc pulcherrima Nautæ
Dat senior, lectos iuuenes fortissima corda
Defer in Italiam: gens dura atq; aspera cultu
Debellanda tibi Latio est.*

CVR TYA QVISQVAM) Quisquam, verecundè, quia contra uxorem agit apud maritum. Seruius.

CVR NOVA CONDERE FATA) Notat Iouis inconstantiam, quomodo & in primo, que te genitor sententia vertit?

Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux

- 45 Dura, per euerfæ genitor fumantia Troiæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem:
Æneas sanè ignotis iactetur in vndis,
Et quamcunq; viam dederit fortuna, sequatur:

QVID REPETAM EXVSTAS) De incensis ratibus lib. 5. De ventis, & tempestate lib. 1. Talia flammato secum dea corde volutans Æoliam venit, ubi regiam Æoli Strongylen, non omnes Æolias significat.

TEMPEST. REG.) *τεταραγμένως* Æolum nominat, qui, vt dicitur in 1. *Luctantes ventos, tempestateq; sonoras Imperio premit.*

VENTOSQVE FVRENTES) Eorum furor ibidem descriptus est.

AVT ACTAM NVBIBVS IRIM?) Irim ad Turnum missam intellige lib. 9. statim principio. Atque ita præteritione quadam demonstrat Æneam gravissimis afflictatum incómodis, quasi diis aduerfantibus petisset Italiam, quod secus est, vt docuimus. ☞

NVNC ETIAM MANES) supra Iuno, *Flectere si nequeo superos, Acheronta monebo.*

HÆC INTEN.) De verbo *intentatum*, disputauimus ex Victor. lib. 8. ad illud,

*At furis Caci mens effera, ne quid inausum,
Aut intentatum sceleris iue, doline fuisset.*

SORS RERVUM) id est, regnum: siquidem 3. fratres, Iupiter, Neptunus, Pluto sorte mundi regna inter se diuiserant. Et præter inferos Iuno cælum, & omnia elementa in Troianos concitârât. Itaque in 1. verè, *Que mare nunc, terrasq; metu, calumq; fatigat*. Et ipsa in 7. *Flectere si nequeo superos, Acheronta monebo*. Ibidem de Alecto, & eius effectu. Vide lib. 1. ibi. *Non illi imperium pelagi, sanumq; tridentem, Sed mihi sorte datum*. Auctor hymni in Neptunum *ὅς τεταράτῃς ἐλαχες μοῖρας βαδύχρημα δαδάσσας*, Seruius, Vrsin. * Pluto item apud Claudianum lib. 1. de raptu Proserp.

Nonne satis visum est, grati quod luminis expers
Tertia supremæ patior dispendia sortis,
Informesque plagas?

Callimachus tamen hymno in Iouem, *calum non sortitò, sed propter egregia facta illi obuenisse dicit: quis enim, inquit, de cælo, & inferis, (propter summam videlicet inæqualitatem) sortiri velis? Latinos versus appingo;*

Vera nec antiqui prorsum dixere poetæ,
Quod sit sorte tribus diuisus fratribus orbis.
Ecquis enim cælum, atque erebum, nisi cæcus, & amens
Ducere sorte velit? sortiri conuenit æqua:
At cælum, atque erebus toto procul orbe remota.
Mentiar hæc dicens, aures quæ fallere possint.
Non regem fors cæca defum, sed dextera fecit,
Et virtus, & iuncta tuæ victoria fellæ.

MED. ITAL. BACCH. PER VRBES) Omittit per occupationem superiora, & proximam, seu recētissimam Iunonis iniuriam refert, furiam scilicet ab inferis excitatam. *Urbes Italium* intellige Laurentum, & Ardeam.

NIL SVPER IMP. MOVEOR.) De imperio promisso recurre ad 1. Æneid.

DVM FORTVNA FVIT) Lib. 3. *Hospitium antiquum Troiæ, sociisq; penates, Dum fortuna fuit.*

VINCANT QVOS VINCERE MAVIS) Lib. 5. *vincant, & quibus hoc Neptune dedisti*. Amara concessio vocatur, cū id permittimus, & pati nos velle significamus, quod minimè omnium volumus. Talis lecta est superius *luant peccata, neque illos Inueris auxilio*. Et lib. 4. 1. *sequere Italiam ventis, pete regna per vndas*. ☞

50 Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugna.
 Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
 Idaliæq; domus: positis inglorius armis
 Exigat hîc æuum. magna ditione iubeto
 Cârthago premat Aufoniam: nihil vrbibus inde
 55 Obstabit Tyriis. quid pestem euadere belli
 Iuuit, & Argolicos medium fugisse per ignes?
 Totq; maris, vastaq; exhausta pericula terræ,
 Dum Latium Teucris, reciduaq; Pergama quærunt?
 Non fatius cineres patriæ infedisse supremos,
 60 Atq; solum, quo Troia fuit? Xanthum, & Simoënta
 Redde oro miseris: iterumq; reuoluere casus
 Da pater Iliacos Teucris.

SINILLA EST REGIO, TEUCRIS QUAM DETTVA CON.) A
 VENUS LIB. I. super Iunone apud Iouem querelam habens, inter cetera, quibus tot funera passis Cunctus ob Italiâ terrarum clauditur orbis.

FVMAN. TROIÆ EXCIDIA) Euripid. Troad. ορρυων πλεν, η νυ κεν πνεται. Vocat item Troiam κληδωλωινν. Et 3. Æncid. & omnis humo fumat Neptunia Troia.

LICEAT DIM. AB' AR. INCOL. ASCAN.) Parentes plerumque se indulgentius gerunt erga nepotes, quam erga filios. [Hoc igitur ωριον in Venere exprimit. Laertes quoque Odys. magis de Telemacho nepote, quam Ulyssæ filio est sollicitus.] Ideo Venus pro Ænea non petit. Aut quia soli Asciano debetur imperium: vt lib. 4. cui regnum Italia, Romanaq; tellus Debetur. Seruius. * Hoc ergo petit. Liceat mihi nepotem meum ab armis seducere, eiusq; vitam seruare, quem admodum apud Troiam filium Æneam pugna, periculoq; subduxi.

SYPERESSE NEP.) Pro superesse, sunt qui legunt, idque non ineleganter, superare, est enim superare superuivere, superstitem esse. lib. 3. Quid puer Ascianus, superat ne, & vescitur aura Atheria? Lib. 12. Murranum, quo non superat mihi charior alter.

ÆN. SANE IGNOTIS) De Æneæ partibus taceo, ferat ille fortunam suam, iactetur etiam nunc per ignota pelagi, faciam sine crimine, tuo concessu, quod possum pro nepote meo: subtraham illum bello, qui si nusquam commorari finitur, deget in meo, in aliqua mearum vrbium, quæ mihi sunt in Creta dedicata, aut insula Cytheris. Et quoniam eius virtuti, & gloriæ inuidetur, aliquo locorum istorum viuet inglorius. Hoc tantum sine nos perfrui solatio. Donatus * Perfecit Venus Thetidi, qua filium suum Achillem, quem oraculo acceperat parum diu viturum: sed immortalæ sui relicturum memoriam, si ad bellum Iliacum esset profectus: sin minus, viturum quidem diu, sed sine gloria, maluit habere diu superstitem, quamuis inglorium: quare eum inter filias Lycomedis occultauit. Sed iustus ab armis Ascianum suum abducere postulat Venus, cui promissum erat magnum imperium.

ET QUAMCVNQUE VIAM DED. FORT. SEQVAT.) seu aduersa asperam, seu secunda planam, sequatur: id est, vtatur ea fortuna, quæ illi obrigerit. Desperate loquitur Venus, & quasi nescia, quo in statu sit filius. Sed hoc callidè. 35

HUNC TEGERE) tegere, est etiam defendere. Lib. 12. nec dij texere Cupentum Ænea veniente sui. Probauimus alibi, adductis auctoritatibus.

EST AMATHVS) Aliqua tuta Cypri loca sibi sacra recenset, in quæ ex hostium manibus Ascianum remoueat. De Amathunte Catull. in annales Volusij.

Nunc o ceruleo creata ponto,
 Quæ sanctum, Idalium, Vriosq; apertos,
 Quæq; Ancona, Gnidumq; arundinosam
 Colis, quæq; Amathunta, quæq; Golgos, &c.

Inde eidem Catullo Amathuntia. Nam mihi quam dederit duplex Amathuntia curam. Virgil. Ciri. Nam te iactari non est Amathusia nostri Tam rudis.

POSITIS INGLOR. AR. EXIGAT HIC ÆVVM) Ad Achillis fata allusum, de quibus paulo ante in appendice.

MAGNA DITIONE IVBETO) Venus per amaram concessionem dicit, quæ fieri nollet. Quia Carthaginenses, si victis Romanis Italiâ obtinuissent, magnas opes adepti fuissent, magnum essent imperium, magnâ gloriam consecuti. Modicius cap. 36.

CARTHAGO PREMAT AVSONIAM) quod fieri non posse, & obstare sibi fata, nec ipsa quidem nescit Iuno. Scriptum enim in I.

Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci
 Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
 Hinc populum latè regem, belloq; superbum
 Venturum excidio Libya. sic voluere Parcas.

Futurum igitur potius sciebat, vt Aufonia, id est, Roma Carthaginem premeret, fatis ita volentibus. 35

NIHIL VRBIBVS INDE OBSTAB. TYRIIS) id est, Carthaginensibus nihil obstabit, quo minus orbis terrarum imperium consequantur. Oppressis Italis, Romanis victis, nihil erit præterea, quod illis resistere possit, aut repugnare. Modicius.

TOTQVE MARIS VAST. EXHAUST. PERICVL. TERRÆ) Lib. I. terris iactatus, & alto. Dido, Omnibus errantem terris, & fluctibus.

RECIDIVA PERGAMA) interpretatur Seruius, renascentia. Tractum, inquit, ab arboribus, quæ aliis sectis repullulant. Ergo illud solum reciduum dicimus, quod postea renascitur: vnde modò recidua dixit, quæ renouantur ab his, qui sunt superstites Troianis periculis. Nimirum Seruius αναφύουσα, παλιμνή, & παλιμνλαση accipit. Sunt qui rediuiua legi posse suspicentur, quibus fauet Propert. illo versu, Arma resurgentis portans victricia Troia. Ita German. qui miratur, antepenultimam corripit, si ab arboribus sectis, & incisis ducatur vox quadam similitudine. * Quid si recidua idcirco dicta sint Pergama, quia vtriusq; ceciderant, nempe bñ euerfa, ab Hercule, & Gracis? πικρo.

CINERES PATRIÆ INSEDISSE) Lib. 4. Urbem Troianam primum, dulcesq; meorum Reliquias colerem. Paphos

thos est à loco, & collatione periculorum, à minoribus Alata, in memoriam redigent eis belli Iliaci conditionem, atque fortunam. Turneb. libr. secundo, cap. 21.

SOLVM QVO TROIA FVIT) Principio tertij, Et cam-
pos vbi Troia fuit.

XANTH. ET SIMOENTA REDDE) Hoc ambiguum visum esse intelligo antiquis Criticis. [Seruius quidem, quem fortasse potissimum perstrinxit Turneb. in hunc modum. Ambiguum est, Strum dicat, redde nobis reuera Troiam antiquam: an, redde nobis terras in Italia, ad similitudinem Troia. Nouimus enim hanc consuetudinem fuisse, ut aduena patria sua imaginem sibi redderent: Strum 3. Effigiem Xanthi, Troiamque videtis.] Puto sedes certas, coloniamque peti, quæ antiquæ patriæ effigiem, imaginemque habeant, ut ex locorum, portarum, flauiorum admonitione idem nomen habentium, veniat in mentem colonis antiquæ patriæ, B excidiique Troiani, & belli. Xanthus enim, & Simois, ad quos bellatum est, & Troia vetustæ Troiæ simu-

* Confirmant hanc explanationem illa lib. 3. Sibi Æneas discessurus Helenum, & Andromachen affatur.

Arma neque Ausonia semper cedentia retro
Quærenda: effigiem Xanthi, Troiamque videtis,
Quam vestræ fecere manus.

Si ad Italiam refers, ait Seruius, tum illud quod sequitur, iterumque, reuoluere casus, sic intellige: redde nobis Italiam, & libenter repetemus ea, quæ in Troia pertulimus.

ITERVMQVE REVOL. CASVS ILIACOS) lib. 1. tot voluere casus. Magnum, inquit, meis præstabis beneficium, si patriam antiquam illis reddideris, seu loca patriæ antiquæ, cum hac conditione, ut iterum patiantur, quæ passi sunt.

----- Tum regia Iuno

Acta furore graui, Quid me alta silentia cogis

Rumpere, et obdunctum verbis vulgare dolorem?

65 Ænean hominum quisquam, diuûmq; subegit

Bella sequi, aut hostem Regi se inferre Latino?

Italiam petiit fatis autoribus: esto,

Cassandræ impulsus furiis. num linquere castra

Hortati sumus, aut vitam committere ventis?

70 Num puero summam belli, num credere muros?

Tyrrhenamue fidem, aut gentes agitare quietas?

Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra

Egit? vbi hîc Iuno, demissaue nubibus Iris?

Indignum est Italos Troiam circundare flammis

75 Nascentem, & patria Turnum consistere terra,

Cui Pylum auus, cui diua Venilia mater.

Quid, face Troianos atra vim ferre Latinis?

Arua aliena iugo premere, atq; auertere prædas?

Quid soceros legere, & gremiis abducere pactas?

80 PACEM ORARE MANV, PRÆFIGERE PVPPIBVS ARMA?

Tu potes Æneam manibus subducere Graiûm,

Proq; viro nebulam, & ventos obtendere inanes:

Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:

Nos aliquid Rutulos contra iuuisse nefandum est?

85 Æneas ignarus abest: ignarus & absit.

Est Paphos, Idaliûmq; tibi, sunt alta Cythera:

Quid grauidam bellis urbem, & corda aspera tentas?

Nône tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo

Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis

90 Obiecit? quæ causa fuit conlurgere in arma

Europamq; Asiâmq; & fœdera soluere furto?

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?

Aut ego tela dedi, fouique cupidine bella?

TVNC DECVIT METVISSE TVIS: NVNC SERA QVERELIS

95 HAVD IVSTIS ASSVRGIS, & irrita iurgia iactas.

ACTA FVRORE GRAVI) His agitur furiis, de Tur- Cmittunt: & serui seruorum suorum efficiuntur. Aguntur autem? immò rapiuntur, præsertim ira, & furore, no lib. 12. Non agunt, sed aguntur, qui se affectibus sub- pessimis

peffimis confiliarijs. Seneca lib. 3. de Ira, cap. 1. Cæteri A affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & se ipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est.

QVID ME ALTA) Principium abruptum, quoniam fati indignantibus leniter incipere non conuenit. Vide Macrob. lib. 4. cap. 2. Me id est, me verecundam, me iniurias dissimulantem, me nulli inimicam. Donat.

SILENTIA RUMPERE) Lucret. lib. 4. Affirmant vulgo taciturna silentia rumpi. Horat. Ode 5. Epod. Sed dubius unde rumpere silentium. Oppianus, πῦμα ἄσπῆς. Supra lib. 2. Compositò rumpit vocem.

Vox, & silentium quamuis contraria sint, rumpere tamen vocem, & silentium, idem diuersa oratione significant. Nam rumpere vocem loqui dicimus, sicut rumpere questus, queri, quia vox, & questus pectore rumpuntur id est, effunduntur. Alibi ipse, rumpuntur fontibus amnes, id est, funduntur. Rumpere autem silentium ex eo loqui dicimus quia cum id facimus, veluti vocem rumpimus. Sic, rumpere moras, id est, non morari amplius: & ferè eadem ratione rumpere somnum dicimus. Hoc est quod voluit indicare Seruius in commentar. super hoc versu, Compositò rumpit vocem. Sed ille me iudicio id tantum annexus est. Erythraeus.

Sigillatim dicta Veneris hac oratione soluuntur, cuius principium ita Donat. Quid me provocas loqui? quid vrget in publicum proferre, quod verecundo silentio diutissime pressi? Quæ profectò adhuc continerem animo, nisi esset crimen, impudenter obiecta non refutasse responsa.

OBDVCTVM DOLOREM) Obductus dolor est, quem tegit patientia dissimulantis.

VERBIS VULGARE) Vulgavit honestè positum, vile habuit, & quasi in vulgus dedit. Plaut. Amphit. cuique me absente corpus vulgavit suum. Vulgare, in vulgus dare, & quasi multis audientibus, ac non taciturnis dicere. Virgil. Quid me alta silentia, &c. Ennius, In vulgum vulgas, artemq, expromes inertem. Nonius.

ÆNEAN HOMINVM QVIS QVAM) Celat quæ facta sunt, quæ non sunt facta commemorat, malignè fati. Non enim Æneas, sed Turnus instinctu Iunonis bella commouit.

Sic est, ut dicit Seruius. Multa item mentitur in sequentibus. Quam inuidiosè, hostem regi se inferre Latino? Non infert bellum Æneas, sed propulsat. Verum hic mos opulentorum, ac tyrannorum, ut conqueratur se accipere iniuriam, dum faciunt. Testem dabo magnum, Ecclesiast. 13. Diues iniuste egit, & fremet: pauper autem læsus tacebit. Quapropter quod Seneca suadet lib. 2. de Ira, cap. 33. hoc suadeo tibi, tu suade alijs. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non tantum patienter ferendæ sunt: facient iterum, si se fecisse crediderint.

CASSANDRÆ IMPVLSVS FVRIJS) Falsum hoc, monitu Cassandræ vatis Æneam petijisse Italiam. Nam ut constat ex verbis Anchisæ, lib. 3. nemo tum ei fidem habebat: aut quem tum vates Cassandra moueret? Et furij ait, ut vaticinium eleuet. Quamquã & Sibyllam furentem facit lib. 6. quam & Helenus in 3. insanam nominat. Sed hic nequissimè dictum, pro ea quæ nihil nisi fureret. Inest præterea irrifio in hac oratione, dum cõcedit, fati auctoribus venisse in Italiam, & mox addit Cassandræ impulsus furij: qualia enim facta, si meræ futuriæ?

NVM LINQ. CASTRA) Culpam omnem retorquet in Æneam.

VITAM COMMITTERE VENTIS) quando scilicet duabus biremibus ad Euandrum profectus est, lib. 8. Qui pelago ratem commisit, est apud Horat. Ode 3. lib. 1.

NVM PVERO SVMMAM BELLII) Cum confet, hoc totum opus in eo esse, ut poetæ à Iuliiæ familiaria cultura quærat, ibo facile in eorum sententiam, qui credunt, Maronem hunc locum in persona etiam non æquæ Troiano nomini deæ, ad Augusti laudem assentatoriè accommodasse, reuocantem tacito Alcanij exemplo veluti gentilem imperatoris felicitatem, qui prior, primùm senatus decreto, referente Cicerone, in Antonium exercitum, summamq; rerum accepit. German.

Æneas reuera belli summam, mutorumque defensionem Alcanio puero discedens non commiserat, proinde mera est calumnia. Sic enim scriptum est lib. 9. idque cum eximia laude Æneæ, qui, quod ducem prudentissimum decebat, fecit.

Namq, ita discedens præceperat optimis armis
Æneas, si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo,
Castra modo, & tutos seruari aggere muros.

Alio loco.

instat Mnesthem, acerq, Sereftus,
Quos pater Æneas, si quando aduersa vocarent,
Rectores iuueni, & rerum dedit esse magistros.

Ecce, nihil iuueni, ipsum potius credidit alijs. Tyrrenos verò non excussit quietos in bellum, sed iusta ex causa commotos, eos nauigaturos inuenit, eisdemque se tum adiunxit. Donatus.

TYRRHENAMVE FIDEM) opem, vel auxilium, ut quum dicitur, *Dij vestram fidem, Tuam fidem, &c.*

QVIS DEVS IN FRAVDEM) Quia quod stultum erat, puero summum relinquere in milites imperium, eumque ducem creare, non suaserit, neque coegerit, ut neque societatem cum Tyrrenis, quos quietos turbauit Æneas, concludit se haud rectè ut auctorem huius belli reprehendi. Et tamen immisit Alesto furiam in 7. quæ Latinos, & Turnum exacerbaret in Troianos, & Irim ad eundem Turnum lib. 9. sedentè in luco, quæ ipsum aduersus Troianos ad arma impelleret. Male igitur se purgat. Fraus est damnum sæpe, periculum, pœna, & incommodum. Ne sit mihi, tibi ea res fraudi, id est, ne noceat. Sæpius ita locutum inuenias Ciceronè, & alios. Legimus etiam, id sine fraude facere ius potestasque esto, quod hodie dicunt, impunè facere liceat. Terent. Heaut. *In eandem fraudem ex largitate nimia Atq, ex parsimonia incidet*, id est, vitiumque æquè damnosum est. Capitalet fraudem admittere dicitur, qui se capitali crimine obligat.

INDIGNVM EST ITALOS) Per comparationem nititur leuare partes suas, & grauare partem aduersam. Comparat enim personam suam, & Veneris, Æneæ, & Turni: factum suum, & factum Veneris, gesta Æneæ, & gesta Turni. Ait ergo: indignum esse arbitraris Italos assistere commodis suis, & nascentem Troiam flammis circumdare? Nunquid indignum etiam illud est, ut Turnus terras sibi patrias vindicet, regibus maioribus natus, ac diuina matre progenitus? Hoc verum asserbat Iuno sed tacuit de Æneæ genere, quoniam Pilumno Iupiter non fuerat conferendus, auus Æneæ, nec Veneri Venilia. Sed obiecit incendium Italis parasse Troianos. Sed hoc falsò composuit. Et arua aliena iugo premere illos, non fuit

verum: nam hoc voluisse Troianos, probari non poterat. Quomodo autem verum illud, atq. auertere prædas, qui rogantes venerunt ad Latinum? Eligere autem foceros, aut gremijs pactas abducere, quando Æneas probatur voluisse, cum illi vltro Latinus filiam obtulerit? Quando autem post acceptam pacem Troianos poterat monstrare, arma sponte sumpsisse, quod non essent prouocati ad bellum? Post hæc falsa, affert quædam vera, vt etiam prioribus ex his fides concilietur. Donat.

CVI PILVM. AVVS, CUI DIVA VENIL. MATER) Nimirum ne in foro cælesti Æneæ Turnus cedere videatur, qui etiam maternum genus ad diuos, vt Æneas referat: qua fere ratione, & adhortatione Iliad. v. Apollo Æneam in Achillem instigat.

Ἦρος ἀλλὰ γὰρ καὶ σὺ θεοῖς αἰζηγένησαι
 Ἐύχου, καὶ δὲ σε φασὶ διὸς κέρως ἀφροδίτης
 Εὐχόμεν, κείνῳ δὲ χερείονῳ ἐκ θεῶ ἐσσι:
 Ἦ μὲν γὰρ διὸς ἐστὶ, ἠδὲ ἐξ ἀλίοιο γέσσει.
 Ἀλλ' ἴθις φέρε χαλκὸν ἀτρεΐα, μὴδὲ σε πάμπαν
 Λευγαλέοις ἐπέεσσιν ὑποτρέπτω, καὶ ἀρή.
 Et tu posce deos veniam, quem mater amorum
 Diua Venus peperit, Jouis inclyta filia magni:
 Illum diua minor genuit, Thetis orta marino
 De sene: te superum rectoris filia. Sed tu
 Vade, fer audaces in Achillem, & dirige gressus,
 Nec mouere minis, nec dictis cede superbis.

Cuius loci imitatione constat omnino ille Calabri lib. 2. vbi Memnon insultans, & minabundus Achilli, se tanto illi præstare iactat, quanto Aurora mater Thetidi Nereidi. German.

QVID FACE TROIANOS ATRA) Atra, est infesta, dira, noxia, peruersa, iniusta, quod niger color infautus sit. Sic apud Flaccum Ode 11. lib. 4. *minuentur atra Carmine cura.* Sic Homerus μελάνας ὀδύνας. Turneb. lib. 4. cap. 14.

Rhetoricum est, ait Seruius, quoties aliqua non possumus soluere, paria opponere, quod nunc Iuno facit. Nam negare non potest, nec soluere, quia obsidentur Troiani. Vnde dicit: hoc indignum est, Troianos obsideri, bellum sæuum Latinis facere, (hæc enim est atra fax) aliena matrimonia præcipere dignum est? sic in Bucol. *Dic, quibus in terris inscripti nomina regum, Nascantur flores,* contra illud nempe, quod Damætas quæsierat de cæli spatio non amplius tres vlnas patiente.

GREMIIS ABD. PACTAS) id est, sponsas: vt respiciat legis Iuliæ prouidentiam, & Antonini Seueri rescripta, quibus in sponsam admissa supra vindicantur: quod nec matrimonium qualecunque, nec spem matrimonij violare permitteret. German. Virgo priusquâ petitur, sperata dicitur. Dehinc promissa, pacta, sponsa dici potest. Nonius. * *Locutus est significatissimè, gremijs abducere, quasi dixisset, è complexu auulsam rapere: in quo maxime cernitur iniuria, & violentia magnitudo. Ausferre eniuriam quod legitime habet, ac possidet, graue, & iniquum est: grauius, & iniquius è manibus, grauius è sinu, è gremio, è complexu per vim auferre.*

PACEM ORARE MANV) Vide adag. 45. Cent. 1. apud Iunium, *Altera caducem, hastam altera.* Pacem orauit Æneas à Latino per centum oratores libr. 7. Arma præfixit puppibus, cum ad Euandrum cum duabus biremibus venit. Quæ duo maleuolè coniungit, & nequiter iuterpretatur Iuno.

TV POTES ÆNEAM MANIB. SVBD. GRAIVM) Ex Homeri Iliad. 6.

Ἄμφι δὲ ἐν φίλον ὕδν ἐχεύατο πήχες λευκά,
 Περὶ δὲ οἱ πᾶπλοιο φαίνῃ πύγμα ἐκάλυψεν.

Ἐρκεῖ μὲν βελέων, μήτις Δαναῶν ταχυπολῶν
 Χαλκὸν ἐνὶ γήθεσσι βαλῶν, ἀπὸ θυμὸν ἔλοιτο,
 Ἦ μὲν ἐδν φίλον ὕδν ὑπεξέφερον πολέμοιο.

Certaq. pernicios aderat, nisi diua tulisset
 Mater opem nato (quem pasqua lata tenenti
 Anchisa peperit Venus) & complexa lacertis
 Texisset niueis carissima corpora nati,
 Splendida pratendens nitidi velamina pepli,
 Ne qua ferire queant Danaum venientia tela
 Pectora nuda viri: medio ex ardore cruenti
 Abducens belli, imparibus defendit ab armis.

IN TOTID. CLASS. CONVERT. NYMPH.) Quamuis mater deum classem Troianam in Nymphas conuerterit (de quo lib. superiore) tamen Veneti imputatur, quoniam in eius gratiam factum est, vt in Eclog. 6. *Quas illi Philomena dapes,* cum Progne fecerit, sed propter Philomenam. Seruius.

NOS ALIQUID CONTRA RVT.) à minus verisimili ad magis verisimile. Si tibi magna licuerunt, cur nobis parua non licebunt?

ÆNEAS IGNARVS ABEST) Repetit verba Veneris, quibus supra vsa est: sed ea & pronuntiatione deprauata à Iunone, & amara ironia eludi intelligendum est. Quæ enim soluere nequimus, mos est irridere. Sic in Bucolicis præmisit, *diuini opus Alcimedontis,* postea per irrisionem ait, *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit.* Seruius.

GRAVIDAM BEL. VRB.) Vt hinc grauidâ bellis, sic supra grauidam imperijs Italiam. Sic & Græci transferunt. Nonius, ἀμπλακίης ἐγκύμονα κῶσμον. Et epigram. πῶλον ἐυβ-
 πλν ἐγκυον ἠσυχισ. Et ὀπλολόκον ἵππων, & ἰκνείας σιδη-
 εἰλόκον. German. * *Urben, & opinatur Seruius, prouintiam dixit, Latium scilicet: qua cum legerem, cogitabam fieri posse. & propterea nomen Urbis eo significatu acceperit, quo vocè ciuitas frequenter Casar, cum dicit, Heluctiorum, Eburigum, Sueffionum, Aeduorum, Aruernorum ciuitas. Num his locis Casari ciuitas (quod velle notat Hoto manus) est gens, qua cum eadem lingua, tum etiâ eodem iure, suum imperium, & nomen, magistratum habet.*

NOS NE TIBI) Omnem culpam Troiæ diruta in Venerem pctissimum, & adulterum Paridem confert. Sic apud Horat. Ode 3. lib. 3.

----- Ilium Ilium
 Fatalis, incestusq. iudex,
 Et mulier peregrina vertit
 In puluerem.

FLVXAS RES) caducas, quæque etiam sine hoste potuissent petire. Cic in epist. res nostræ, vt in secundis fluxæ: vt in aduersis, bone.

VERTERE FVNDQ) Lucret. lib. 3. *Hunc vincula amicitia Rumpere, & in summa pietatem vertere fundo,* hoc est, funditus perdere.

AN MISEROS QVI TROAS ACHIVIS) Pythias Parmenoni in Eunuchio de Chærea, *Ni miserum insuper etiam patri indicares.* Ibidem Donatus, ad inuidiam Parmenonis miserum dicit adolescentem: eo modo, quo Iuno accusans Venerem, ait, *an miseros, qui Troas Achiuus Obiect?*

CONSVRG. IN ARMA EVROP. ASIAMQVE) Europam dicit propter Græcos, Asiam propter Troianos. Et ob istuc bellum inter Europeos, & Asiaticos gestum cum cæde tot centenorum millium, Catull. Troiam festiuè commune Europæ, Asiæque sepulcrum vocat.

SOLVERE FVRTO) id est, & amicitiam, & hospitium adulterio furtiuo dissipare, quod Paris fecit. Nâ Priamo cum Menelao fuit hospitium, cuius vxorem Paris abduxit, quod iam decantatissimum est.

ME DVCE DARDAN. SPARTAM) Metropolis Laconia

conix Sparta, condita à Sparte filia Phoronei, vt docet Eusebius in Chronicis. Fuit olim ἀτρείχιστος, sine moribus: cuius rei causam interrogatus Agelilaus, ostendit ciues armatos, cum his verbis, ταῦτ ἐστὶν λακεδαιμονίων τέχνη, hi sunt Lacedæmonum muri. De historia porro tractum, dicit Seruius, quod de Sparta à Paride expugnata Virgilius. Nam cum Helena sollicitata sequi Paridem nolisset, egressum ciuitatem obsedisse, illam rapuisse.

EXPVGNAVIT ADVLTER) Propert. eleg. 34. lib. 2. Hospes in hospitium Menelao venit adulter. Adulter, & adultera Felto dicuntur, quia & ille ad alteram, & hæc ad alterum se conferunt. In scriptis tamen poetarum nonnunquam adulter amatorem, & stupris deditum significat, nullo ad suam, alienamue nuptam respectu. Horat. Ode 16. lib. 3.

Inclusam Danaen turris ahenea,
Robustaq; fores, & vigilum canum
Tristes excubia munierat satis
Nocturnis ab adulteris.

TUNC DECVIT METVISSE) Lib. 4. Tunc decuit,

Talibus orabat Iuno: cunctiq; fremebant
Cælicolæ assensu vario: ceu flamina prima
Cum deprensa fremunt syluis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.

100 TUM PATER OMNIPOTENS, RERVM CVI SVMMMA POTESTAS

Infit: eo dicente, deum domus alta filescit.
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther.
Tum Zephyri posuere, premit placida equora pontus.

ACCIPITE ERGO ANIMIS, ATQVE HÆC MEA FIGITE DICTA.

105 Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:

Quæ cuiq; est fortuna hodie: quam quisq; secat spem,
Tros, Rutulusue fuit, nullo discrimine habebō:
Seu fati Italum castra obsidione tenentur:

110 Siue errore malo, Troiæ monitisq; sinistris.
Nec Rutulos soluo. sua cuiq; exorsa laborem,
Fortunamq; ferent: REX IVPPI TER OMNIBVS IDEM.

Fata viam inuenient. Stygij per flumina fratris
Per picæ torrentes, atraq; voragine ripas,

115 ANNVT, ET TOTVM NVTV TREMEFECIT OLYMPVM.

Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
Surgit: cælicolæ medium quem ad limina ducunt.

TALIBVS ORABAT) Bene, orabat, vt intelligamus cum artificio quodam locutam, & ἔπιτοεχώς. Vt enim oratio proprie oratorum sermo dicitur: sic orare illi soli dicuntur. Li. 6. Orabunt caussum alij. Vel orabat, id est, agebat. Vnde oratores, qui nunc legati, quod reipub. mandatas sibi partes agerent.

CVNCTIQVE FREMEB. CÆLICOΛÆ) I. Æneid. Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebant. Dardanide.

ASSENSU VARIO, CEV FLAM. PRIMA CVM) Vario assensu pars Iunoni fauebant, pars Veneri. A comparatione amplificat, quam ducit à prognostico, siue signis denuntiantibus futuram tempestatem: hoc est, susur-

rum sceptrum dabis. In Trinummo, cum Charmides redux nuntium de filio Lesbionico accepisset tristissimum, quippe qui per luxuriam fregerat rem patriam, vsque ad vnicum agellum.

Adimit animam mihi ægritudo: Stasime, tene me. ST. Vis ne aquam Tibi petam? CH. res quum animam agebat, tum esse offusam oportuit. In eadem comœdia idem seruus de eod. herili filio Lesbionico.

Serò, atq; stultè, prius quod cantum oportuit,
Postquam comedit rem, post rationem putat.

Stultus post factum, seu malo accepto, sapit. Euentus stultorum magister, ex Hesiodo. De L. Scipione Asiatico proditum est litteris, cum in Asiam aduersus Antiochum copias traiecisset, & rex tum primum legatos de pace mitteret. Hoc prius, inquit, Scipio factum decuit: nunc serum est, posteaquam frænum, & fessum rem receperit.

IRRITA IVRGIA IACTAS) in ventum loqueris, frustra in me inuadis, & perdita restituere incassum cõtendis.

Cro in syluis audito, antequam venti exortiantur. Huic susurro comparat fremitum deorum, qui hominum more alij huic, alij illi assentiebantur.

RERVM CVI SVMMMA POTESTAS) Expressit Homericum, ὅς κείνός ἐστι μίγιστος. Suprà, ὁ hominum, diuimq; aterna potestas.

INFIT) incipit. Sed diuersæ significationis est ab eo, quod est, fit: nam infit agentis, fit autem patientis est. Virgil. lib. 9. Et Venulus dicto parens, ita farier infite Plaut. Aulul.

Infit ibi postulare, plorans, vlulans,
Vt sibi liceret miluim vadariet.

Lucret.

Lucret. lib. 3. *Commutare animum quicumq; adoritur, & Ather, (& sæpe dicitur poetis, quod nemo nescit, nisi qui poetam nullum attigit) docet nos Aristoteles lib. de mundo his ipsis verbis.* Οὐρανὸν δὲ καὶ ἄστρον ὕψιστον μὲν αἰθέρα καλεῖται, ἔχον τινες, δὲ τὸ πᾶν ὅσον ἔσαν αἰθεραὶ, πλεμμελῆδες περὶ τὴν πλείστον πνεύσε ἀπληγαμένην δύναμιν, ἀλλὰ δὲ τὸ αἰθερὸν κυκλοφορούμενον, στοιχείον ἕσαν ἑταῖρον τῶν τεσσάρων, ἀκέραιον τε, καὶ θεῖον. Id est. Cæli porro, siderumque substantiam appellamus atherem: nō quidem ideo quod ignita flagret ipsa, ut aliqui censuerunt, plurimum utique abetantes circa potentiam illam, maximè ab ignea natura abhorrerentem: origine vero huius vocabuli inde ducta, quod semper ather currat motu circumductili: cum sit illud elementum à

Et in st. Festus.

EO DICENTE, DEVM DOM. ALTA SILES.) Non dissimili sententia videtur vsus in Scipione Ennius, unde noster sua effinxit.

Mundus cali vastus constitit silentio:

Et Neptunus sanus undis asperis pausam dedit.

Sole quis iter repressit unguis volantibus.

Constitere amnes perennes, arbores vento vacant.

Macrob. lib. 6. cap. 2. Versibus his, qui sunt tanquam proœmium libri, quem de laudib. Scipionis contexuit Ennius, dicitur, dum ipse laudes eius viri celebraret, cælum admiratione tantarum rerum stupefactum constitit tacitum, &c. Ex eodem hoc Enniano loco forsitan profluxit etiam ille de pastorum alterno cantu, Eclog. 8.

Immemor herbarum quos est mirata iuuenca

Certantes: quorum stupefacta carmine lynce,

Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Vbi etiam licet animaduertere hyperbolas pastoritiæ humilitati conuenientes. Notat Hieron Columna, qui & illum locum ex 4. Georg. de inferis ad cantum cirharæ obstupefactis huc reuocat. *Quin ipse stupere domus, atq; intima lethi Tartara,* &c. Addit & Tibulli hyperbolas ad Mellallam, nempe has.

Et fera discordes tenuerunt flumina venti:

Curua nec assuetos egerunt flumina cursus:

Quin rapidum placidis etiam mare constitit undis

* Blandus est locus iste Maronis Claudiano, quam obrem ex eo similitudinem est aucupatus, cum de Plutone verba facturo sit cecinit lib. 1. de raptu Proserpina.

----- tunc talia cello

Ore tonat, tremefacta silent dicente tyranno

Atria, latratum triplicem compefcuit ingens

Ianitor, & presso lacrymarum fonte recedit

Cocytus, tacitisq; Acheron obmutuit undis,

Et Phlegethonteæ requierunt murmura ripæ

Serò voluit, inquit idem Macrob. lib. 5. cap. 14. loquenti Ioui parem assignare reuerentiam. Nam cum & in 1. volumine, & in 4. & in 9. & hoc ipso loquatur quædam Iupiter sine tumultu, denique post Iunonis, & Veneris iurgium deum domus alta silefcit, &c. tanquã non idem sit, qui locutus sit paulò ante, sine vllò mundi totius obsequio.

Respondet Iouian. in Antonio dial. Immo idem erat: sed nec antè Venus, Iunoque ad contentionem, & iurgia, Ioue corâ, proruperât. Quæ re vario assensu ob factionis studium cælicolæ fremebant. Itaque ut ostenderetur concionantis Iouis ea maiestas fuisse, ut nullitate contra nullus auderet, opportunissimè dicitur, summaque cum prudentia, quod non solùm eo dicente deum domus silentium tenuit: sed orbis totus summi dei supercilium veritus est. Etiam poeta ex verbis ipsis vult innuere, Iouem supercilium obduxisse, ob deorū iurgia, & cælicolarum fremitum, ac partium studia, ut qui speciem irati præ se ferret. Vnde cum quodam supercilio ait, *Rex Iupiter omnibus idem,* iuratque per picce torrentes ripas. Atque ut dictis pondus adderet, caput mouet, totumque nutu tremefacit olympum.

ET TREMEFACTA SOLO TELLVS) ponit & terræ motum Virgilius ad loquentis maiestatem indicandã. De qua præclara sunt illa Lucretij lib. 5.

Deniq; sub pedibus tellus quum tota vacillat:

Concussaq; cadunt vrbes, dubiaq; minantur,

Quid mirum si se temnunt mortalia sacra,

Atq; potestates magnas, mirasq; relinquunt,

In rebus vires diuum, quæ cuncta gubernent?

SILET ARDYVS ÆTHER) Cur cælum dicatur æ-

ther, (& sæpe dicitur poetis, quod nemo nescit, nisi qui poetam nullum attigit) docet nos Aristoteles lib. de mundo his ipsis verbis. Οὐρανὸν δὲ καὶ ἄστρον ὕψιστον μὲν αἰθέρα καλεῖται, ἔχον τινες, δὲ τὸ πᾶν ὅσον ἔσαν αἰθεραὶ, πλεμμελῆδες περὶ τὴν πλείστον πνεύσε ἀπληγαμένην δύναμιν, ἀλλὰ δὲ τὸ αἰθερὸν κυκλοφορούμενον, στοιχείον ἕσαν ἑταῖρον τῶν τεσσάρων, ἀκέραιον τε, καὶ θεῖον. Id est. Cæli porro, siderumque substantiam appellamus atherem: nō quidem ideo quod ignita flagret ipsa, ut aliqui censuerunt, plurimum utique abetantes circa potentiam illam, maximè ab ignea natura abhorrerentem: origine vero huius vocabuli inde ducta, quod semper ather currat motu circumductili: cum sit illud elementum à

quatuor illis diuersum, tum diuinum, tum interitus expers.

TVM POSVERE) Lib. 7. *Cum venti posuere, omnisq; repente resedit Flatus.*

ACCIPITE ERGO ANIMIS) Eadem his ipsis verbis Harpyia lib. 3.

QUANDO QUIDEM AVSONIOS) Hac oratione Iupiter vtrisque se æquum fore promittit, ita ut rem fatis permittat.

SECAT SPERM) Secare interdum transigere, definire, absoluere est, ut apud Horat. libr. 1. Sat. 10. *ridiculum acri Fortius, & melius magnas plerumq; secat res.* Hic videtur esse, defecare: & proinde sumere. Qui enim quid defecat, sibi id fumit, quod & Græci σπέρμα δαυ dicunt. Turneb. lib. 29. cap. 24.

Seruius exponit, sequitur, tenet, habet: ut *Ille viam secat ad naues.* Vnde & sectas dicimus habitus animorum, & instituta philosophiæ circa disciplinam. * *Seruij sententia clarior explicanda est.* Quam quisque secat sp̄. Ille viam secat ad naues, id est, sequitur: inde etiam sectio, sectores. *Sectores, qui emptæ suæ persequuntur: sectio, ea ipsa persecutio.* Hinc & seculum, & secundus, & secta, à seco, persequendo scilicet.

FVAT) antiqui posuerunt pro sit, aut fuerit. Lucret. lib. 4. *Quodq; alijs cibus est, alijs fvat acre venenū.* Et lib. 5. *Quanta hæc cunq; fvat, tanta hinc videatur in alto.* Terent. Hecyra *Fors fvat, pol.* Vbi Donatus, fvat, sit significat. Plaut. Amphit. *Nec quisquam tam audax nunc fvat homo, qui obuiam obsistat mihi.* Idem Aulul. *Neutrubi habeam stabile stabulum, si quid diuortij fvat.*

SIVE ERRORE MALO TROIÆ) Error & erratum differunt multum: hoc enim peccatum est, Græcis ἀμαρτία. Error imprudentis est, ignorantis fere, aut certe falsa opinione ducti, sine culpa: erratum & scientis est, & culpa non caret. Cic. pro Muræna. non patiar te in tanto errore versari. Idem pro Cæcina. Nonnunquã honesto, ac probabili nomine bono viro iudici error obijci solet. Ita Lamb. in artem poet. Horatij, pluribus exemplis vtens ex eodem M. Tullio.

MONITIS QVE SINISTRIS) Quia Iuno dixerat, *Cassandra impulsus furis.* Post, *discrimine habeo,* velim collocare punctū, & post versum sequentem, subaudire, *nec Troas:* post, *monitis sinistris,* collocare virgulam, ut sensus sit. Siue suo malo fato Itali Troianos obsident, non eos soluo, ac libero, Troianos inquam: siue Troiani sinistra sequuti responsa venerunt in Italiam, & meritò obsidentur à Rutulis, non absoluo Rutulos, id est, non illis faueo, neutris faueo, rem fatis cōmitto.

SVA CVI QVE EXORSA LABOR. FORTVN. FERENT) Sua cuique facta, operauè, malo, aut bono erunt. Ut quisque sementem fecerit, ita metet. Quod quisque intriuerit, hoc erit illi exedundum. Quæ homo seminauerit

nauerit, hæc & metet, verbum est Apostoli.

REX IUPITER OMNIBVS IDEM) Deus non respicit personam. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Boni consule, mi lector, cum tibi nonnunquam de cælestibus litteris pauillum propino, quando est, vt id fieri & piæ, & in tempore queat. Deus est omnibus idem, quia omnium procreator, omnium altor, omnium defensor, omnium liberator per filium, omnium rector, & custos, & iudex. Lucret. libr. 2. Omnibus ille idem pater.

FATA VIAM INVEN. Euripid. in Bacchis. Ἰὼν δὲ ἀδούνητον πρόρον εὖρον θεός, quid hoc aliud, quàm, Fata viam inuenient? Ideo hoc Iouem dicere putat Seruius, quia sciat, fatale esse, vt Æneas regnet in Italia. Lib. 3. B Fata viam inuenient, aderitq, vocatus Apollo.

STYGII PER FLYMINA FRATRIS) De hoc iureiurando deorum per Styga, locuti sumus lib. 6. super illo, Dij cuius iurare timet, & fallere numen. Hoc honore honoratam Stygem voluerunt, quod cum dij aduersus Iouem coniurassent, & iam vinculis pararent constringere, ipsa insidias eorum patefecerit. De ea Natalis libr. 3. cap. 2.

ANNUIT, ET TOTVM NVT. TRÈMEF. OLYMP.) Idem versus extat, vt & superiores duo, lib. 9. Vide annotata. Catull. de nupt.

Annuit inuito cælestium numine rector, Quo tunc & tellus, atq, horrida contremuerunt Æquora, concussitq, micantia sidera mundus. Annuere dij dicuntur, cum ratum quid esse volunt, vt apud Homerum Iliad. 2. Theridi pro Achille filio oran-

Ati Græcorum perniciem, Iupiter annuit. Nec id tamen Ioui proprium est, sed etiam Neptuno, & fortasse omnibus diis. de Neptuno Ouid. 8. Metamorph. mouis caput equoreus Rex, Concussitq, suis omnes assensibus undas.

SOLIO TVM IVP. AVRËO SVRG.) χρυσόδερον tamen non Iouem, quod meminerim, sed Iunonem Homerus nominat, ab aureo solio videlicet. Metamorph. 2. Phoebus sedet in solio, claris lucente smaragdis. Quis, autem, oro, vel semel Homer. legit, vt ei non continuò ista legenti occurrat locus i. Iliad. vbi Iupiter audita Thetide in conclauæ suam, diis assurgentibus, obuiamque procedentibus, redire fingitur?

Εἰς ἄλλα ἄλτο βαθεῖαν ἀπ' ἀγλήεντο ἰλύμπυ, Ζεὺς δὲ ἐδν πρὸς δῶμα. θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἀνέσαν Ἐξ ἑδάων, σφῆ πατρὸς ἐναντίον. ἰδέ τις ἔπλη Μείναι ἐπερχόμενον, ἀλλ' ἀντίοι ἔσαν ἅπαντες. In mare caruleum Thetis insilit, ille nitentis Aurea tecta subit cali: subeunte deorum Tecta deo, surgunt omnes de sedibus altis Calicula, ceduntq, patri, neq, sustinet vllus In solio mansisse suo, sed protinus omnes Stabant è regione Iouis.

Putatur quoque ad Romanum morem alluisse quo Consul è curia domum suam deducebatur.

MEDIUM QVEM AD LIMINA DVCVNT) Ad quæ tandem limina? ad suam ipsius domum, ad magni tecta tonantis, vt vocat i. Metamorph. Ouid. Et aliàs quoque deos quemque suam habere domum in cælo à Vulcano fabrefactam, fabulatur Homerus i. Iliad.

Interea Rutuli portis circùm omnibus instant Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.

120 Ast legio Æneadùm vallis obsessa tenetur:

NEC SPES VLLA FVGÆ. miseri stant turribus altis Nequicquam, & rara muros cinxere corona.

Asius Imbrasides, Hicetaoniusq; Thymoetes, Affaraciq; duo, & senior cum Castore Tibris,

125 Prima acies. hos germani Sarpedonis ambo, Et Clarus, & Hæmon Lycia comitantur ab alta.

Fert ingens toto connixus corpore saxum, Haud partem exiguam montis Lyrnesius Acmon, Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.

130 Hi iaculis, illi certant defendere saxis, Moliriq; ignem, neruoq; aptare sagittas.

Ipse inter medios Veneris iustissimu cura Dardanius caput ecce puer detectus honestum:

(QVALIS GEMMA MICAT, FVLVVM QVÆ DIVIDIT AVRVM,

135 Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem Includum buxo, aut Oricia terebintho

Lucet ebur) fusos ceruix cui lactea crines Accipit, & molli subnectit circulus auro.

PORTIS CIRCVM OMNIBVS INST.) Ad E intermissam castrorum oppugnationem redit, è quibus feliciter euaserat Turnus. Instabant circùm omnibus portis, id est, circumfusi erant ad portas omnes. Seruius.

VALLIS OBSESSA) intra vallos, id est, fustes fossarum, qui valli vocantur. Nam munitio ipsa vallum dicitur, neutraliter. Et hoc dicit, tenebantur Troiani intra vallos, quos ipsi posuerant, ne eorum castra facillè irrumperent Rutuli. Seruius.

NEC SPES VLIA FUGÆ) Fuga miserimum, & vltimum præsidium est: tamen hoc etiam carebant. Seruius. * Cornificius poeta cum cerneret bello inter Octavianum, & Antonium milites frequentes fuga se mandare, lepores illos galeatos appellabat. Quidam Spartanus claudicans cum abiret in militiam, admiranti, quid ita in bellum proficisceretur, cum esset claudus, quia, inquit, pugnare solo, non fugere.

ASIVS IMBRASIDES) Per quos, quanta vi, & viribus castra defensa sint, narrat disertissime. Dum autem singulos dicit, & nomina specialiter enumerat, raritatem ipsam, de qua superius (*Rara muros cinxere corona*) euidenter expressit. Nam qualis acies, prima in fronte constituta, quam cōficiēbant non plus sex homines? Donatus.

HI IACVLIS, ILLI) Non euidenter dixit, qui sint hi, qui illi: sed ex genere telorum intelligi possunt. Illi enim pugnabant saxis, qui fuerunt in edito Troiani: illi verò, Græci, iaculis, qui constituti videbantur in plano. Don.

VENERIS IVSTISSIMA CVRA) dilectissimus Veneri, & meritissimo. Non solum esse alicui curæ, sed esse alicuius curam dicimus, vt amorem exprimamus. Æneid. I. Venus de eodem Ascanio, *ad urbem Sidoniam, puer ire parat, mea maxima cura.* Cyrenæ ait Arethusa de eius filio Aristæo Georg. 4. *tua maxima cura Tristis Aristæus.* Alibi alia testimonia producta sunt.

DARDANIVS PVER) In illa necessitate rerum, Ascanius quoque certantibus fuit admixtus, pueriles annos animi virtute præueniens. Nudum habens caput, hoc est, sine galea, quoniam ab Apolline prohibitus fuit pu-

agnare, responso quo dictum est, *Cetera parce puer bello.* Donatus.

QUALIS GEMMA MICAT) Auctores fere sic videntur, vt gemma omnis lapillus pretiosus sit, margarita concharum partus. Iurecos, verò gemmas esse volunt, quæ pellucidæ sint materiae, velut smaragdi, chrysolithi, amethysti: lapillos verò contrariæ superioribus naturæ, vt Obsidiani, Veientani. Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis annumerant. Sic Horat. Ode. 24. lib. 3. *Gemmas, & lapides, aurum & inutile.* Plin. initio libr. 37. gemmas violari signis nefas ducebant. Id enim de pellucidis intelligo. Torrent. in Suetonij Aug. cap. 30.

FVLVVM QVÆ DIVIDIT AVR.) quæ est in medio annuli aurei.

ORICIA TEREBINTHO) De terebintho cum eodem epitheto Propert. est autem Oricum in ora Macedonia oppidum.

*Sed Thya thalamo, aut Oricia terebintho
Effultum pluma versicolore caput.*

FVSOS CERVIX CVI LACTEA CRINES) Fusos habuit in cervicem crines, circulo tamen aureo tenebantur.

MOLLI SVBNECT. CIRCVLVS AVRO) Molle aurum ad speciem futuram retulit, non ad ipsam materiam, vt productum magis, quàm solidum fuisse videatur, ne oneri magis esset puero, quàm decori. Donatus. Libr. 5. de pueris Troiam ludum lufuris. *in pectore summo Floxilis obtorri per collum circulus auri.*

Te quoque magnanimæ viderunt Ismare gentes

- 140 Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mœonia generose domo: vbi pingua culta
Exercentq; viri, Pactolusq; irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
- 145 Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant, media Æneas freta nocte secabat.
Namq; vt ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenq; genusq;:
- 150 Quidûe petat, quidûe ipse ferat: Mezentius arma
Quæ sibi conciliet: violentaq; pectora Turni
Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus,
Admonet: immiscetq; preces. Haud sit mora, Tarchon
Iungit opes, fœdusq; ferit. tum libera fatis.
- 155 Classem conscendit, iussis gens Lydia diuûm
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumq; volutat
- 160 Euentus belli varios: Pallasq; sinistro
Affixus lateri, iam quærit sidera, opacæ
Noctis iter, iam quæ passus terraq; mariq;.

VVLNERA DIRIGERE) Vulnera dicit Ismarum dirigere, id est sagittas, sicut in 2. Æneid. *illum ardens in-
festo vulnere Pyrrhus Insequitur.* Aut acerrimè expressit

Cineuitabiles sagittas, dicens eum vulnera, non tela dirigere. Ita Seruius.

CALAM. ARMARE VENENO) Lib. superiore de Amyco

myco. quò non felicior alter Vngere tela manu, ferrumq; armare veneno. De Mibis Æthiopiae populis, Silius. lib. 3. sceleratq; succis Spicula dirigere, & ferrum infamare veneno. De sagittis veneno illitis audi Plin. lib. 18. cap. 1. Genuit venena tellus, sed quis inuenit illa præter hominem? cauere, ac refugere alitibus, ferisq; satis est. Atque cum arbore exacuant, limentq; cornu elephantis, & saxo rhinocerotis, & vtroque apri dentium sicas, sciantq; ad nocendum se præparare animalia, quod tamen eorum tela sua, excepto homine, venenis tingit? Nos & sagittas vngimus, & ferro ipso nocentius aliquid damus.

PACTOLVSQVE IRRIGAT AVRO) De Pactolo M. Varro Satyra, quæ inscribitur Lex Mœnia. Non hos Pactolus aureas vndas agens Eripies unquam è miseris. Quæ ratione Pactolus euaserit aurifluus, narrat in hæc verba Fulgentius lib. 2. Mida rex Apollinem petiit, vt quidquid tetigisset, aurum fieret. Cumq; promeruisset, munus in vltionem conuersum est, cœpitq; sui voti effectum torqueri. Nam quidquid tetigerat, aurum statim efficiebatur. Erat ergo necessitas aurea, locuplesq; penuria. Nam & cibus, & potus, rigens auri materia, marmorabat. Itaque Apollinem petiit, vt malè desiderata conuerteret. Responsum accepit, vt tertio caput sub Pactoli fluminis vndas subderet. Quo facto, deinceps aureas arenas Pactolus trahere dicitur.

VBI PINGVIA CVLTV) πῖονα ἔργα Homero. Culta vocat agros, siue arua, culta ad efferendam segetem. Georg. 1. interq; nitentia culta Infelix lolium. Vbi ipsas segetes intelligit. Sic Georg. 4. Quæ niger humectat flauentia culta Galefus.

ET CAPYS, HINC NOMEN CAMPANÆ) Capyn dedisse nomen Capuæ, auctores etiam Stephanus, & Strabo lib. 3. Vnde & Lucanus lib. 2. Capuam innuens, trepido discedens agmine Magnus Mœnia Dardanij tenuit Campana coloni. Quamuis alij, vt Plinius, Capuam à camporum capacitate, & latitudine, vt Campaniæ caput, & metropolin deducant: alij, à Capi, hoc est, falconis augurio.

DYRI CERT. BELLI CONTVL.) Ad historiam reuertitur de Ænea, quem in extremo octauo ad Tarchontem in Etruriam abiisse scripserat. Venustè dictum, certamina belli inter se conferre. Sic Epig. lib. 3. ὄλετο δ' ἐν περὶ μάχῃς ἔξῃν ἀρῆ συνάγων. Et sæpe apud Homerum. συνάγων ἀρῆ, συνάπειν μάχην, & χεῖρας. Dicunt item συμβάλῃν πρὸς τῖνα, vel τινί, & συμβάλλειν ἀγῶνα & ἐχθρῶν. Ger. NAMQVE VT AB EVANDRO) Notanda est admirabilis, & concisa ἀνακρίσιν, rerū representatio breuiter propositarum ab Imperatore, auxilium suis maturante, & in celeritate bonam partem belli administrandi, & expediendi ponente. German.

MEMOR. NOMENQVE, GENVSQVE) Intimauit Tarchonti Æneas primo personam suam: hoc est, indicauit quis esset, & quantus: oportuit enim Tarchontem nosse, cum quo, vel cum quali potius iuncturus esset amicitiam. Indicauit & genus, ne ignobilem putans spernendum potius, quam suscipiendum duceret. In editione autem generis non dubitamus eum asseruisse, quod Ioue auo esset, & Venere matre progenitus. Dehinc subiecit quid peteret, quidue ipse ferret.: facilius enim postulata impetrat, qui se ostendit oblata vicissitudine profuturum. Petiuit auxilium, & vicissim promisit. Ostendit quantum sibi armatorum populorum Mezentius iungeret, vt ita aduerteret, etiam se opprimi posse violentia plurimorum. Iubebat considerare Turni personam violentam, hoc est, quæ nihil cogitaret, nihil respiceret, nisi quod esset quietis rebus, & placidis

inimicum. Nam qui Tyrrenorum hostem Mezentium susceperat, etiam se hostem illorum fuerat confessus. Ad extremum monebat cogitare, nullam esse felicitatem certam, ac stabilem, magnam esse rerum varietatem: & hoc solatium esse vitæ humanæ tutissimū, si vel mutua dentur auxilia: vel si in prosperis positi, etiam subiecta consideremus. Tandem quoque preces rationibus adiunxit. Donatus, & Seruius. * Nonne poeta seipsum exponit? Quidue petat, quidue ipse ferat. Hoc enim non aliud est, quam quod Æneas Euandro in 8. a quo similiter, & prius quidem, petit auxilia.

Accipe, daque fidem, sunt nobis fortia bello Pectora, sunt animi, & rebus spectata iuuentus.

TVM LIBERA FATIS GENS LYD.) Auguror significari, liberè licuisse militatum ire Etruscis, nihil repugnantibus fati, cum Ænea externo duçi commissi essent. Nam duce Etrusco ne militarent in Mezentium, vatum effatis moniti antè fuerant. Turneb. lib. 2. cap. 21. * Hæc de re Euander Ænea, lib. 8.

Toto namque fremunt condensæ littore puppes: Signaque ferre iubent: retinet longæuus aruspex, Fata canens. O Mæoniæ delecta iuuentus, Flos veterum, virtusque virum, quos iustus in hostem Fert dolor: & merita accendit Mezentius ira: Nulli fas Italo tantam subiungere gentem: Externos optate duces. tum Etrulca refedit Hoc acies campo, monitis exterrita diuum.

PHRYGIOS SVBIVNCTA LEON.) Obvenerationem Idææ matris, nauis Æneæ habebat leones in puppi: illi enim sacri sunt leones. Magnum dicit Æneam, magni consilij, magnarumq; cogitationum: ad animum siquidem refert. Quomodo autem non curis omnibus soluerent impetrata auxilia? & tamen cum ipsis sine cura non fuerat, iudicans, in euentu magis, quam in hominum multitudine constitutam victoriam: utpote quæ penderet ex casibus: sperare debere prosperum, sed timere contrarium. Donatus, German.

GRATISSIMA TEVCRI) propter facta nauigia, cæsa ibidem materia. Lib. 3. classemq; sub ipsa Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ. Quia, inquam, parantibus fugam euerso Ilio, Ida materiam nauibus suppeditauit.

EVENTVS BELLI VARIOS) Cic. pro Milone. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemq; communem: qui sæpe spoliantem iam, & exultantem euerit, & perculit ab abiecto. Et Philipp. 11. sed vt concedam incertos exitus esse belli, Martem communem. Liuius lib. 10. belli Punici. Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque belli communem propone animo. Vide proverbia, Omnium rerum vicissitudo, & Mars communis. David Rex ad Ioabum ducem suum, qui in obsidione cladem acceperat, per internuntium. Non te frangat ista res: varius enim est euentus belli, & nunc hunc, nunc illum consumit gladius. Reg. lib. 2. cap. 11. Consentanea prorsus Cicero pro M. Marcello. Et certè in armis militum virtus: locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, cõmeatus multum iuuant. Maximam verò partem quasi suo iure fortuna sibi vindicat: & quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum.

SINISTRO AFFIXVS LATERI) Longiusculam, & eruditam disputationem, vter locus antiquis honestior fuerit, dexter, an sinister, videbis, si voles, apud Lipsium, Eleet. lib. 2. cap. 2. In sedendo certè dexter locus videtur priores habuisse. Id, quam plurimis scriptorū locis demonstrari potest. Sueton. Nerone, cap. 13. Perductum inde in theatrum (Regem Armeniæ) ac rursus supplicentem, iuxta se latere dextero collocauit. Cyrus conuiuas sibi valde charos ad læuam suam in accumbendo collocabat, tanquam cordi propiores, & vt ait Xenophō lib. 8. Pædiæ, quod læua magis obnoxia sit insidiis.

QVÆRIT SID. OP. NOCTIS ITER) *Ennius Iphig. Co-*
gens sublime etiam atque etiam noctis iter *Valer. Flaccus lib. 7.*
Noxque suum peragebat iter.] Altra etiam cætera (præter
solem, & lunam) vel ortu, vel occasu suo certis stationibus
opportunitates temporum subministrant. Sed & nauigiis, quod
minus errabundo cursu per immensum vagentur, regimen præ-
bent, cum ea ritè gubernator obseruans, ad portum destina-
ti littoris peruehatur. Laetant. de ira dei, cap. 13.

IAM QVÆ PASSVS TERRAQVE, MARIQVE) Quæ-

arentem induxit Pallantem superflua, quæ ipsa illo tempore
ab ipsa persona, si maturi hominis affuisset intentio, non
debuerant queri. Denique noluit comprehendere AENEÆ respon-
sum * *id est, noluit dicere AENEAM respondisse ad quæ-
sitam iuuenis: quod tamen HOMERUS fecisset, & responsa
ipsa sine controversia posuisset: qui etiam in medio seruore
certaminis longa fingere colloquia, & descriptiones texere
consuevit: & que adeo decorationem sæpe nullam ducit.]* ut ostenderet
eum magis necessariis cogitationibus, non puerilibus quæ-
sitis fuisse districtum. Donatus.

PANDITE NVNC HELICONA DEÆ, CANTVSQVE MOVETE,

Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris

165 Anean, armetq; rates, pelagoq; vehatur.

Massicus ærata princeps secat æquora Tigri:

Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Clusi,

Quiq; urbem liquere Cosas: queis tela sagittæ.

Corytiq; leues humeris, & letifer arcus.

170 Vnâ toruus Abas. huic totum insignibus armis

Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.

Sexcentos illi dederat Populonia mater

Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos,

Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.

175 Tertius, ille hominum, diuûmq; interpretes Aÿlas,

Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent,

Et linguæ volucrum, & præfagi fulminis ignes:

Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.

Hos parere iubent Alpheæ ab origine Pisæ,

180 Vrbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,

Astur equo fidens, & versicoloribus armis.

Tercentum adiiciunt (mens omnibus vna sequendi)

Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in aruis,

Et Pyrgi veteres, intempestæq; Grauiscæ.

PANDITE HELICONA) Phocidis mons est Parnassus, B
isq; biuertex, seu biceps, quod testatur Ouid. 1. Metam.

Mons ibi vertibus petit arduus astra duobus,

Nomine Parnassus, superatq; cacumine nubes.

Quod autem litteratores Seruium, cæcum ducē secuti,
duos istos vertices Citheronem, & Heliconem faciunt,
qui sunt montes Bœotia, in eo erroris conuincuntur à
Beroaldo, Annotat. in Seruium, quem consule. Helicon
frequētatur à Musis, quas nunc aptè, vt in re ardua,
rursus inuocat. Nam quemadmodum oratori nō modò
in exordio, verum etiam alibi per totam orationem,
confirmationem uē renouare beneuolentiam concessum
est: sic poetis, quoties dignus vindice nodus (vt dicam
cum Horatio) inciderit, non ipso tantum poematis
initio, sed cum res aliqua vel difficilis, vel grauitate,
& magnitudine rara, & inusitata, vel nouitate admirabilis
se obtulerit. Sic in 7. *Tu vatem tu dina mone, dicam
horrida bella, &c.* Hac ipsa de re monuimus lib. superiore,
ibi, *Vos o Calliope precor aspirate canenti.* Subiungit
verò hic inuocationi propositionem Virgilius, & se nar-
raturum promittit, quanta, quibus è locis Etruriz au-
xilia cum AENEÆ in Latium venerint. In septimo quo-
que, antequam catalogum copiarum Turni texeret, in-
uocationem, propositionemque præmisit.

Pandite nunc Heliconæ deæ, cantuq; mouete,

Qui bello exciti reges, quæ quemq; secuta

Complerint campos acies, &c.

Imitatur his catalogis Homerum 2. Iliad. Adi Macro-
b. Saturnal. lib. 5. cap. 16. §

MASSICVS ÆRATA PRINCEPS) Hic est alter cata-
logus copiarū AENEÆ naualium: positus est enim vnus
in lib. 7. Turni copiarum terrestrium: quanquam &
suis AENEAS non nisi in terra vsurus est: sed ita vocauit,
quoniam non terra, sed mari aduentant, & iam paratæ
cum nauibus, ducem externum oraculo moniti exspe-
ctabant. Quatuor versibus, & nomen ductoris, & na-
uis, & numerus militum, & loca vnde mitterentur, &
genus armorum exprimitur. Dicitur autem nauis hæc
Tigris, vt infra alia Tritō, alibi quædam Centaurus, quæ-
dam Pristis, videlicet à signis pictis, sculptisue quibus ea-
rū proræ, aut puppes insignirentur. Qua de re scriptum
à nobis alios loco in his Symbolis. Vide etiã infra sym-
bolâ Turnebi, ad illa, *& aurato fulgebat Apolline puppis.*
Nauis qua Iupiter Europam rapuit, insigne habuit tau-
rum, vnde fabula, taurum rapuisse Eropam. Consule
Alexand. Neap. lib. 4. cap. 2. §

CORYTIQVE LEVES) Coryti, vt explanat Seruius,
sunt thecæ arcuum, quanquam & sagittarū, aliàs pha-
retæ.

retra. Sed Lipsius Antiquarum lib. 1. cap. 2. hoc loco legit, *Coriciq; leues*, emendās hunc locum Nonij in *Catapulta*, Sifenna Historiar. lib. 3. Præterea catapulta 16. 4. balistas, 20. plaustra corijs, ac minoribus sagittis onusta. quid corij nomen, inquit, inter genera telorum? lego, plaustra coricis. Ita appellarunt leuia missilia, in morem sagittarum. Virgil. *Coriciq; leues humeris, ac leifer arcus*. Quid tibi videtur Lector?

VNA TORVVVS ABAS) Toruum, inquit Donatus, accipere possumus aut oculis distortis, aut contracto vultu. Fortasse *σκιθρωπών* intelligit. Laudat huius Abantis cohortes ab armorum nitore, qui ad hostem terrendum valer, & in disciplina sua militari ne hoc quidem Romani negligebant. Laudat deinde eosdem à scientia bellandi: est enim ars militaris: nec quiuis qui gladium potest educere, statim bello censendus idoneus. Nam tales sæpe, cum ad conflictum erit veniendum, proiecto scuto pedibus salutem sibi quærent.

AVRATO FVLG. APOLL. PVPPI) Aurato simulacro Apollinis, siue aurata eiusdem imagine.

Veteres in puppi sacrarium quoddam habebant, veluti lararium. Perlius Sat. 6. *iacer ipse in littore, & vna Ingentes de puppe dij*. Helychius. *πυππιακοί θεοὶ φοίνικες, ἢ ἰσῆτι κατὰ τὰς πρύμνας τῶν νεῶν*. Hæc tutela nauiserat, & insigne. D. Lucas in Actis cap. 28 *ἀνάλθημεν ἐν πλοίῳ, καθὼς καὶ χειμακῶτι ἐν τῇ νήσῳ ἀλεξανδρείῃ καθύπερθε διοσκύρις*. Sanè in veteri lexico tutela ipsa appellatur *παρασίμων πλοῖον*. Ea etiam caussa, cur puppi coronas imponerent, quod ibi sacrarium nauigij erat. Maro 1. Georg. *Puppibus & lati nauta imposuere coronas*. Turneb. lib. 19. cap. 2.

EXPERTOS BELLI IUVENES) belli peritos, *ἐπίσημους πολέμοιο*. Participium in nomen degenerat. De Iliua insula, quam poeta inexhaustis generosam metallis appellat, hunc in modum Seruius. Quantum exhausta fuerit, tanto generosior. Ergo *inexhaustis* non est vna pars orationis: [non est vox decomposita, vult dicere, ex duplici præpositione videlicet, & participio: sed composita modo, & in, est separatum legendum.] namque Plinius Secundus dicit, *Quum in alijs regionibus effossis metallis terræ sint vacuæ, apud Iliuam hoc est mirum, quod sublata renascuntur, & rursus de iisdem locis effodiuntur*. Varro & aliud dicit, nasci quidem illic ferrum, sed in stricturam. Vide Plin. lib. 3. cap. 6. & lib. 34. cap. 14.

HOMIN. DIVVMQVE INTERP.) Interpretes diuū sunt, qui deorum mentes nobis indicant.

CÆLI CVI SIDERA PARENT) Verbum *parent*, est, penitissimè cognoscuntur, idque ad omnia referendum est, ad fibras, sidera, linguas volucrum, fulminis ignes. Nihil erat ei occultum. * *Cum hoc Asyla Gate componendus Helenus, de quo Æneas lib. 3. eiuſ Variam Vaticinandi scientiam referens.*

Troiugena interpres diuū, qui numina Phœbi, Qui tripodas, Clari lauros, qui sidera sentis, Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

PRÆSAGI FVL M. IGNES) Dicuntur *κατανοσκοποι* interpretes fulminis.

RAPIT) raptim ducit.

DENSOS ACIE) in acie constrictos, & coniunctos.

ALPHEÆ PISÆ) Alpheus fluuius est apud Pisam, & Elidem ciuitates Arcadiæ, ex quibus locis venerunt, qui Pisas in Italia condiderunt, dictas à ciuitate pristina: vnde addidit, *Vrbs Etrusca solo*, quum præmisisset, *Alphea ab origine Pisa*. Seruius.

SEQ. PVLH. ASTVR, ASTVR EQVO) Astur commendatur vt *ἰπποδάμοι*, optimus eques. Talis figura est Eclog. 10. *Pierides, vos hac facietis maxima Gallo: Gallo cuius amor*. Et Georg. 4. *Oceanitides amba: Amba auro pictis incinctæ pelibus*.

ADHICIVNT) id est, accedunt, & consentiunt eius voluntati: quod explicatur, *mens omnibus vna sequendi*. Ita Seruius. Donatus autem. *Qui sunt isti, qui adijciunt, & quibus vna est mens sequendi? Qui Carete domo, &c.* * *Ego ordinem verborum istum esse iudico. Qui Carete domo, qui sunt Minionis in aruis, &c. isti inquam, adijciunt numero iam dicto, seu pro parte sua trecentos.*

QVI CARETE DOMO) ac si diceret, qui sunt domo Carthagine. Carretanorum laudes exequitur Strabo lib. 5. Hi enim Gallos, qui Romam ceperant, debellauerunt, adorti eos in Sabinis: inuitisq; eam extorserunt prædam, quam illi volentibus Romanis abstulerant, &c.

MINIONIS IN ARVIS) Minio fluuius est.

INTEMPESTÆQVE GRAVISCÆ) Intempestas Grauiscas accipiamus pestilentes, secundum Plinium in naturali historia, & Catonem in Originib⁹, vt intempestas intelligamus sine temperie, id est, tranquillitate. Nam vt ait Cato, ideo Grauiscæ dictæ sunt, quod grauem aërem sustinent. Seruius.

- 185 Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello
Transierim Cygne: & paucis comitate Cupaio:
Cuius olorinæ surgunt de vertice pennæ:
CRIMEN AMOR VESTRVM, formæq; insigne paternæ.
Nanq; ferunt luctu Cygnum Phaëthontis amati,
- 190 Populeas inter frondes, vmbraq; sororum,
Dum canit, & mœstum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam,
Linguentem terras, & sidera voce sequentem.
Filius æquales comitatus classe cateruas,
- 195 Ingentem remis Centaurum promouet: ille
Instat aquæ, saxumq; vndis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patrijs agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs, & Tusci filius amnis,

Kkk* 3

Qui

- 200 Qui muros, matrisq; dedit tibi Mantua nomen,
Mantua diues auis: sed non genus omnibus vnum:
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
Hinc quoq; quingentos in se Mezentius armat,
205 Quos patre Benaco, velatus arundine glauca,
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It grauis Auletes, centenaq; arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
210 Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nanti
Frons hominem præfert, in pristin definit aluus:
Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiæ, & campos salis ære secabant.
215 IAMQVE DIES CÆLO CONCESSERAT, ALMAQVE CVRRV
NOCTIVAGO PHOEBE MEDIVM PVL SABAT OLYMPVM.

NON EGO TE LIGVRVM) Genus est transitus, A propter odiosam nominum continuationem, quod in Catalogis semper est. Hic igitur fortissimus fuit, Cupauo inquam, omnium Ligurum: quod cum dicitur, ostenduntur etiam illi fortes, quibus prælatum esse videbatur. Et laudauit in istis, quod alio loco in alijs. *Exigui numero, sed bello vinida virtus.* Venit deinde ad ipsius ducis cultum, & ait olorinas pennas fuisse in eius galea. Et more suo vult inducere fabulam de Cygno, vt in catalogo septimi libri de Hippolyto fecit. Inter tædia quippe tot nominum, quibus ipsi homines, montes, loca, & flumina significantur, immissa narratio legentem subleuare debet, & erigere audientem. Donatus.

CVIVS OLOR. SVRG. DE VERT. PENNÆ) Cristarum colores duos ponit Polybius, puniceum, & nigrum: ille honestior, & aptus sanguineo Marti: hic tristis, & Diti sacer, ad quem multi in ferali hoc certamine ibant. Puto viliorum fuisse, nec legi exemplum. De candido, qui etiam color festus, & dignior, etiam Statius, *capiti intremis area castis Ter ninea scandente iuba.* Dat Annibali & Silius lib. 2. *vibrant cui vertice con Albentis ninea tremulo nutamine penna.* Lasciua postea in hac re, assumpserunt etiam pauonum. Sed fallor, aut regia, & Iunonia hæc auis non nisi in Regum, & Principum vsu fuit. Indicat Claudian. qui de 6. eius consularu, Honorio suo talem dat. *Quod picturatas galea Iunonia cristas Ornet auis.* Sed et si de nigris, & fulcis negari legere, non tamé ambigo quin tulerint: vt aquilæ, & talium auium, quæ pugnaces, aut rapaces, vel ominis scilicet causa. Lips. de Milit. 3. dial. 5.

CRIM. AMOR VESTRVM FORMÆQVE INSIG. PATER.) hunc continet sensum. O Cygne Cupauo, fili Cygni, cuius pater dictus est Cygnus: vestrum crimen, id est, ista pœna transmutationis, ob amorem contigit vobis. Nam pater tuus ob amorem Phaetontis in cygnum transmutatus est: & inde cygnæ pennæ, quas tu geris in galea, paternam formam indicant: non quæ ab initio habuit: sed quam luctu amicissimi sui Phaetontis est adeptus. Sic Donatus. Sequitur fabula.

NAMQVE FERVNT LVCTV CYGNVM) Quomodo Rex Ligurum Cygnus, dum in fluuio Eridano Iouis ira submersum cognatum, amicumque Phaetontem de-

lib. 2. Metamorph. præcedentibus autem versibus sororum Phaetontis transformatio in alnos, siue populos narratur, qui versus à nobis recitati sunt Eclog. 6. ibi, *Tum Phaetontiadæ musco circūdat amara Corticis, &c.*

*Affuit huic monstro proles Sthenelicia Cygnus:
Qui tibi materno quamuis à sanguine iunctus,
Mente tamen Phaeton propior fuit. ille relicto
(Nam Ligurum populos, & magnas rexerat urbes)
Imperio, ripas virides, amnemq; querelis
Eridanum impleat, syluamq; sororibus auctam:
Cum vox est tenuata viro, canaq; capillos
Dissimulant pluma: collumq; à pectore longè
Porrigitur, digitosq; ligat iunctura rubentes.
Penna latus velat: tenet os sine acumine rostrum:
Fit noua Cygnus auis: nec se calog; soniq;
Credidit, vt iniuste missi memor ignis ab illo.
Stagna petit, patulosq; lacus: ignemq; perosus,
Que colat, elegit contraria flumina flammis.*

Extremi quatuor versus repugnant extremo Maronis, *Linguentem terras, & sidera voce sequentem.* Cui consonant illa Eclog. 9. quamquam ἀλλυροειδὸς dicta.

*Vare tuum nomen (superet modò Mantua nobis)
Cantantes sublimè ferent ad sidera Cygni.*

Et i. Æneid. *Aspice bis senos latætes agmine cygnos, &c.* Sed Ouidius accommodatè ad fabulam, Virgilius ad eius auis naturam appositè locutus est. Nam et si plurimum in aquis habitet, non tamen volatus ei denegatus est: & inter ἀμφίβια numeratur. Legas licet, quæ ex Pausania in Atticis! producit Vrsin. Fingit & Horat. lib. 2. Ode vlt. se in cygnum conuerti, qui locus cum hoc conferendus est.

--- & album mutor in alitem
Supernè, nascunturq; leues
Per digitos, humerosq; pluma.

Supernè mutari in alitem, est canitiem ducere, in temporibus nimirum. Virgil. *Temporibus geminis canebat sparsa senectus.* 52

Fabula Phaetontis, eiusque μυθολογίας, siue interpretationis meminit Plato in Timæo. τὸ γὰρ ἔν τε καὶ παρ' ἡμῶν λεγόμενον, &c. Lucret. quoq; lib. 5.

Auia

*Ania cum Phaetontar apax vis solis equorum
 Aetherer aptavit toto, terrasq; per omnes:
 At pater omnipotens ira tum percitus acri,
 Magnanimum Phaetonta repenti fulminis ictu
 Deturbavit equis in terram solq; cadenti
 Obvius aternam suscepit lampada mundi,
 Disiectosq; rededit equos, iunxitq; trementes.
 Inde suum per iter recreavit cuncta gubernans,
 Scilicet ut veteres Graiūm cecinerit poeta,
 Quod procul à vera est animiratione repulsum.
 Ignis enim superare potest, ubi materiai.
 Ex infinito sunt corpora plura coorta,
 Inde cadunt vires aliqua ratione reuicta,
 Aut pereunt res exusta torrentibus auris.*

Que Lucretij sententia non ita ab illa Platonis discedit.
 German.

Utramq; fabellam, de casu Phaetontis, & muta-
 tione fororum planissimè narrat Seruius. Germanus
 verò doctè admodum ostendit, quo pacto hic in popu-
 los conuersas dicat, cum in Eclog. 6. in alnos commu-
 tatas dixerit.

UMBRAMQUE SORORVM) Catull.

*Non sine nutanti platano, lentaq; sorore
 Flammati Phaëtonis, & aëria cupressu.*

SIDERA VOCE SEQUENTEM) Expone, cælum cum
 cantu petentem.

FILIVS ÆQVALES) Filius eius (Cynni) quem su-
 pra cum pennis cygnæis descripsit, ducebat cateruas æ-
 quales, aut ætate scilicet, aut armorum cultu. Sic Dona-
 tus. At vero Seruius, per naues æqualiter habens distri-
 butas cateruas.

INGENT. CENTAVR.) Centaurum vocat nauem, à
 centauri simulacro, quod vndis imminere, & saxū iam
 iam in mare proiecturum videbatur. Id simulacrum vel
 in prora cōspiciebatur, vel in puppi, quomodo, Tigris,
 Triton, Apollo, de quibus supra.

OCNVS FATID. MANT. QVI MVROS, MAT.) Ocnus
 conditorem Mantuæ, filium Mantus fuisse Maro scri-
 bit, quæ filia Tiresiæ fuit. Eam tradit Suidas (quod adij-
 ciendum putavi) Sibyllam fuisse Thesalam. Turneb.
 lib. 29. cap. 24. [Inuenit occasionem poeta, inquit Donatus, quæ
 aliquid diceret de patria sua, & plurimum sibi arrogauit, quod Ro-
 mano ductori etiam Mantua auxilium prorogauit. Quem porro hic
 Ocnus, Eclog. 9. Bianorem vocat.] Sed cum olim potens fue-
 rit vrbs, Virgilij ætate plurimum de antiqua dignitate
 amiserat, vt etiã de magnitudine, eratq; inferior mul-
 tis Etruriæ vrbibus: quæ iuvene etiam Marone, agri par-
 te multata ob vicinitatē Cremonæ, pæne pessum ierat.
 Idem lib. 2. cap. 21.

SED NON GENVS OMNIBVS VNVM) Populares
 apud Athenienses sunt, qui apud Romanos tribules,
 diuibras ab illis dicti. In decem enim populos Attica di-
 uisa fuit. Ita quoque Etruria in duodecim olim populos
 discreta fuit, qui certis etiam sedibus distincti fuere. E
 Nannius lib. 2. cap. 15.

Operæpretium fore censui, ad perspicuam ho-
 rum versuum intelligentiam Seruij verba subiungere.
 Origo Mantuanorum & à Tusciis venit, qui Mantuæ re-
 gnabant, & à Venetis: nam in Venetia posita est, quæ
 Gallia Cisalpina dicitur.

GENS ILLI TRIPLEX, &c.) quia, inquit idem Serui-
 us, Mantua tres habuit tribus, quæ in quaternas curias
 diuidebantur, & singulis singuli Lucumones impera-
 bant, quos tota in Tuscia duodecim fuisse manifestum
 est, ex quibus omnibus vnus præerat. Hi autem totius
 Tusciæ diuisas habebant quasi præfecturas, sed omniū
 populorum principatum Mantua possidebat: vnde est,

A Ipsa caput populis, quia totum robur à Lucumonib; ha-
 buit, ideo, Tusco de sanguine vires.

Etruscos in 12. partes distributos latè à supero ad in-
 ferū mare imperio Italiam tenuisse, Liuius auctor lib. 5.
 Tuscorum, inquit, ante Romanum imperium latè ter-
 ra, mariq; opes patuere. Mari supero inferoq; quib. Ita-
 lia insulæ modò cingitur, quantum potuerint, nomina
 sunt argumento, q; alterum Tuscnm, communi voca-
 bulo gentis, alterum Hadriacum mare, ab Hadria, Tus-
 corum colonia, vocauere Italicæ gentes. Græci eadem
 Tyrrenum, atq; Hadriaticū vocant. Ii in vtrumq; ma-
 re vergentes, incoluere vrbibus duodenis terras, prius
 cis Apenninum totidē, quot capita originis erant, co-
 lonijs missis. Quæ trans Padum omnia loca, excepto
 Venetiorū angulo, qui sinū circū colunt maris, vsq; ad
 Alpes tenuere.

QVING. IN SE MEZENT. ARMAT) id est, odio sui ad
 arma aduersum se excitat quingentos.

QVOS PAT. BEN.) Benacus est lacus Venetiæ, de quo
 fluuius nascitur Mincius. Iure ergo dux Venetus fluuiū
 prouinciæ suæ depinxit in nauis, quæ Benaci filiū, quia ex
 ipso habet originē, dicit. Vide omnino Alex ab Alex.
 c. 28. lib. 3. Tusci vnde duxerint originē, & quæ duode-
 cim vrbes fuerint, quarum consilio bello gerebantur.

VELATVS ARVND. GLAVCA) Hoc dictum propter
 arundineta lacus, & amnis istius.

CENTENAQUE ARBORE) Cui nō ait centemo reimo,
 sed arbore: ad exprimendā nauis magnitudinem, quæ
 plures habuit remorum ordines. Seruius.

SPVM. VADA) lib. 3. fugimus spumantibus vndis. Et lib.
 1. spumas salis areuebāt. Catull. de nupt. Tortaq; remi-
 gio spumis incannit vnda.

IMMAN. TRIT. ET CÆR. CONHA) Sæpenumero cre-
 didi, inquit Turneb. lib. 2. c. 21. esse hanc poeticā phantasi-
 am, vt Grammatici loquuntur. Sensum enim mari rei sur-
 dæ, & inanimæ poetarū iure tribui credebā: quasi tā in-
 gens esset Tritonis buccinantis sonus, vt maria terrefa-
 cere videretur. [Nunc in alia sum sententia, existimōq; id ex o-
 pinione veterum, & religione interpretandū, credentiu buccinato-
 rem Neptuni canoro, immaniq; tuba clangore solisū aquas increpa-
 re, & tanquā auritas, (vt audacter, & poeticè loquar) vocari, qua
 imperio solita sint parere.] Itaq; in carmine Ætnæo ex ea
 persuasione scriptum est,

*Nam veluti resonante diu Tritone canoro
 Pellit opes collectus aqua, victusq; monetur
 Spiritus, ac longas emugit buccina voces.*

Et Metamorph. lib. 1. Ouid.

*Caruleum Tritona vocat, conchaq; sonantē
 Inspirare iubet, fluctusq; & flumina signo
 Jam renouare dato.*

FRONS HOMINEM PRÆF.) Nomine frontis in Trito-
 ne, prima pars hominis intelligēda. Nā hoc dicit, à capi-
 te, vsq; ad ima latera, hominis monstrabatur effigies.

TOT LECTI IUVEN. TER. DEN.) Nō est sensus, vt qui-
 dā voluerunt, singulos duces tricenas naues habuisse,
 id est, paruo auxilio: sed numerū vniuersum nauū, quib.
 nominati proceres præessent, fuisse triginta. Seruius.

SUBSIDIO TROIÆ) Subsidiū dictum à triarijs,
 qui subsidebant. Plautus, *Agite nunc, subsidite omnes
 quasi solent triarij.* Præsidium est dictum, quia extra
 castra præsidebant in loco aliquo, quo tutior regio esset
 Obsidium dictum ab obsidendo, quo minus hostis e-
 gredi possit inde. Ita Varro lib. 4. de ling. lar. Festus ita.
 Præsidium est, quod pro salute, & vtilitate alicuius au-
 xilij gratia præponitur: subsidiū quod postpositum
 est ad subueniendum laborantibus. Cornelius Fronto
 sic. Sub-

fic. Subsidiū, quod subest deficientibus: præsidium A
imponitur: auxiliū repentinum est. Ita subsidiū ad
custodiam collocatur: auxiliū, ut proficit, ex insperato
venit.

CURRVS NOCT. PHOEBE PVL. OLYMP.) Quemad-
modum sol Phœbus, & Titan, sic luna Phœbe, & Tita-
nis dicitur. Describit noctem mediam, & ait finitum di-
em, more Romano scilicet, apud quos ciuilis dies est à
nocte media, ad mediam insequentem. Nec sine causā
fit lunæ commemoratio: nam alioqui nymphæ videri
non potuissent. *Noctiuago currū*, quia cursus lunæ nō
est rectus per Zodiaci medium, sicut solis, qui currit per
eclipticam lineam, quæ Zodiacum bifariam diuidit:
cum luna ad extremas Zodiaci decurrat oras, nunc in B
austrum, nunc in septentrionem declinans, & vagans.
Id autem vagum appellatur, quod non rectam secat vi-
am, sed errare dicitur. Vnde & *ἄπο τῆς ἀλάνης*, id est, ab
errore *ἀλανήται* vocati sunt. Seruius. De isto curru No-
ctis, & equis eius, diximus alio loco, quæ dicenda fue-
runt.

Noctiuago currū luna pulsabat olympum, id est,
per olympum equis ad currum adiunctis (quorum vn-
gulæ cum rotis cæleste solum pulsabant) inuehebatur.
Sic Ouid. *Metamorph. de equis solis.*

*nam labor exiguus Phœbi restabat, equiq;
Pulsabant pedibus spatium declinans olympi.*

Eidem vehendæ interdum ceruī à poetis attribuuntur.
An quod motus eius in planetas velocissimus? An quod
eadem, quæ Diana, venatrix? *Pulsare pedibus* alioqui est
choros ducere Ennius *Annali. 1.* apud Varron. *libr. 6.*
de ling. lat. & Seruius in II, *Æneid. Musa que magnæ
pedibus pulsatis olympum.* Horat. *Ode 37. libr. 1. Nunc
est bibendum, nunc pede libero Pulsanda tellus.* Ouid. *6.*
Fastor. *Pars viridem celeri ter pede pulsat humum.* &c.

Olympus aliquando cælum intelligitur, quasi *ὀλύμπου*,
vel *ὀλύμπου λαμπρός*, quod Horatius significans
Ode 3. libr. 3. lucidas sedes appellauit. Quandoque
Macedoniæ mons est, ut placet Varroni *lib. 6. de ling.
lat. siue Thessaliæ, ut vult Herodotus lib. 7. siue inter
vtramque situs, ut alij asserunt, assurgens, ut Geometri-
ca ratione mensus est Zenagoras, supra 10. stadia.* Vnde
Lucan. *libr. 2. nubes excedit olympus.* Eandem rem sic
vberius extulit Claudian.

— sed & altus olympi

Vertex, qui spatio ventos, hyemesq; reliquit,

Perpetuum nulla temeratus nube serenum.

Celsior exsurgit pluuijs, auditq; ruentes

Sub pedibus nimbos, & rauca tonitrua calcat.

Meritò igitur olympus mons, cum nullis sit perturba-
tionibus obnoxius, hoc sibi cum cælo commune nomē
comparauit. Sunt & alij alibi montes olympi, &c. Hie-
ron. *Columna. in 1. Annal. Ennij.*

Æneas (NEQUE ENIM MEMBRIS DAT CVRA QUIETEM)

Ipsē sedens, clauumq; regit, velisq; ministrat.

Atq; illi medio in spatio chorus ecce suarum

220 Occurrit comitum: nymphæ, quas alma Cybele

Numen habere maris, nymphasq; nauibusq; esse

Iusserat. innabant pariter, fluctusq; secabant,

Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.

Agnoscent longè regem, lustrantq; choreis.

225 Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,

Ponè sequens, dextra puppim tenet: ipsaq; dorso

Eminet, ac læua tacitis subremigat vndis.

TVM SIC IGNARVM ALLOQVITVR: vigilasné deūm gens

Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.

230 Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,

Nunc pelagi nymphæ, classis tua. perfidus vt nos

Præcipites ferro Rutulus, flammaq; premebat,

Rupimus inuitæ tua vincula, teq; per æquor

Quærimus. hanc genitrix faciem miserata refecit,

235 Et dedit esse deas, æuumq; agitare sub vndis.

At puer Ascanius muro, fossisq; tenetur

Tela inter media, atq; horrentes Marte Latinos.

Iam loca iussa tenet forti permistus Etrusco

Arcas eques. medias illis opponere turmas,

240 Ne castris iungant, certa est sententia Turno.

Surge age, & aurora socios veniente vocari

Primus in arma iube: & clypeum cape, quem dedit ipse

Inuictum ignipotens, atq; oras ambijt auro.

Craftina lux (mea si non irrita dicta putaris)

245 Ingentes Rutulæ spectabit cædis aceruos.

NEQUE

NEQUE ENIM MEMBRIS DAT CVRA QUIET.) A
De Didone in quarto, nec placidam membris dat cura quietem. *Verum alia cura tibi intelligenda, alia hic. Utanda autem cura omnis placidam dormire, & omnino dormire cupientibus.* Vehementem animi in re aliqua intentionem, curamque mentis acriorem solere plerumque somnum aliquandiu impedire, & experimento cōpertum est, & ratione, causaque sua non caret. Tum enim, ut physici tradunt, spiritus vitales in cerebro agitati, calorem à vetriculo prohibent: in quem ille receptus, somnum creditur efficere, vaporibus in cerebrum sublatis, quibus motus, ac sensus omnis sopiatur. Vide 3. Georg. nec somnos abrupti cura salubres.

Tibullus quoque in elegia, qua somnium suum exponit, ita de se loquitur.

*Jam nox athereum nigris emensa quadrigis
Mundum, ceruleo lauerat amne rotas.
Nec me sopierat menti deus utilis agræ
Somnus, sollicitas deficit ante domos.*

Id enim vult innuere, se, cum sollicitus esset, atque anxius, multisque curis torqueretur, maiore noctis parte somnum capere non potuisse. Canterus lib. 1. cap. 18.

Ex insomniis igitur ista sequitur cruditas, sequitur molestia animi, & volutatio crebra per lectulum. Tale quiddam de se peruigili Catull. ad Licinium.

*Hesternò Licini die otiosi
Multum lusimus in meis tabellis,
Ut conuenerat esse delicatos.
Scribens versiculos uterque nostrum,
Ludebat numero modo hoc, modo illoc,
Reddens mutua per iocum, atque vinum.
At que illinc abij tuo lepore
Incensus Licini, facetiisq;
Ut nec me miserum cibus inuaret,
Nec somnus tegeter quiete ocellos,
Sed toto indomitus furore lecto
Versarer, cupiens videre lucem,
Ut tecum loquerer, simulq; ut essem.*

Lib. 4. de Didone amatoriis incensa futiis, postquam genus omne animantum cōsopitum iam horis nocturnis dixit,

*At non infelix animi Phœnissa: nec unquam
Solvitur in somnos, oculisque, aut pectore noctem
Accipit. ingeminant curæ, rursusq; resurgunt, &c.*

CLAVVM REGIT, VELISQUE MINIST.) Idem officium gubernatoris, pro submerso Palinuro præstitit in extremo lib. 5.

*Quum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnus rexit in undis.*

Clauum tenere seu regere, pro Rempub. administrare, eleganter per translationem dicitur. Cic. in Catone. Ille autem clauum tenens, quietus sedebat in puppi. Et pro Sextio. Qui enim clauum tati imperij tenere, & gubernaculo Reipub. tractare in maximo cursu, ac fluctibus posse arbitretur. Et ad Pætum lib. 9. epist. Sedebamus in puppi, clauumque tenebamus: nunc autem vix est in sentina locus. Tacitus de moribus Germanorum, ut animaduersum est à Turnebo, lib. 29. cap. 24. Nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adiungunt. Est autem ministrare velis, se ministrum velis præbere: ut dicitur, homini ministrare. Lib. 6. de Charonte. *Ipse ratem conto subigit, velisq; ministrat.* Stadius, ministrare habenis, lib. 7. Thebaid.

*nunc illo sanguine ferret,
Ipse sedens velis, pariterq; ministrat habenis
Delius, &c.*

MEDIO IN SPATIO) Medio in spatio, id est, inter nauigandum.

CHORVS ECCE SVAR. COMIT.) Chorus est flumens collectus ex pluitimis. Comitæ vocat, quod cum essent naues, cum ipso semper fuerant. Donatus.

ALMA CYBELE) Alibi mediam corripuit. Sunt qui autem eam esse ambiguam, siue ancipitem. Nonnulli cum producit, geminant, scribuntque *Cybele*, Hen Stephanus arbitrat Virgilium in voce ista græca elemento, l, eandem potestatem dedisse, quam habet in quibusdā aliis vocabulis græcis, nominatum in μέλας, vnde quidam deducunt philomela. Liberum esto lectori iudicium.

ÆRATÆ PRORÆ) Rostorum æratorum inuentor fuisse scribitur Piseus, ut est apud Plin. lib. 7. cap. 56. Adhibita autem rostra, non constratis tantum, seu tectis nauibus, sed etiam apertis: nec modò maioribus, sed & minoribus, tradunt Linius lib. 48. & Hirtius de bello Alexand. Plura Steuechius ad cap. 43. lib. 4. Vegetij.

LVSTRANTQVE CHOREIS) hoc est, orbe, qui Ciceroni saltatorius: κικλοτερεὶς ἰπὸς ἄμφιχορέουσι, cantantes, saltantesque obeunt, choro & tripudiis circumcunt.

FANDI DOCTISSIMA) Verbum *fari*, *fandi* poetæ sepius adhibent, cum de quodam oratorio sermone loquuntur. Sic lib. 1. de principe legationis Ilioneo, postquam data copia *fandi*. Lib. 11. *De libertatem fandi*, statimq; remittat. Lib. 6. vsus est verbo orare, quod oratorum est. *Orabunt causas alij.*

CYMODOECA) Idoneum nomen nymphæ, à receptu fluctuum.

PONE SEQVENS) Æneid. 2. Ponè subit coniux, id est, à tergo. Plaut. Curcul. *Ponè adem Castoris, ubi sunt, subito quibus credas male.* Ibid. *I tu pra virgo: non queo quod ponè me est, seruare.* Et Pænulo, *Ponè nos recede.* CO. fiat. AD. nos priores ibimus.

DORSO EMINET) peritiam natandi ostendit.

TVM SIC IGNARVM ALLOQVITVR) Lib. 1. Æneid. *Tum sic Reginam alloquitur.*

VIGILASNE? VIGILA) Verba sunt sacrorum: nam virgines Vestæ cetta die ibant ad regem sacrorum, & dicebant, *Vigilasne rex? vigila:* quod Virgilius iure dat Æneæ, quasi & regi, & quem ubique Pontificem, & sacrorum peritum inducit. Seruius. Credo alludere poetam ad symbolum, & vocem illam, quam exituri in bellum duces vsurpabant, Mars vigila, eius custodiam implorantes. German. * *Potest nihilominus referri commodò ad vigilantiam, qua Principibus magna laudi est. Iactatum est illud Homeri, non decere Principem dormire solidam noctem. Sic Æneæ lib. 1. per noctem plurima voluit. Et hoc ipso libro supra, Hic magnus sedet Æneæ, secumque volutat Euentus belli varios. Sic & Iasonem alius dormientibus vigilantem facit Flaccus Argonaut. lib. 1. solus quibus ordine fuis Impatiens somni ductor manet. Vide symbolam lib. 1. in locum paulò ante adductum.*

VELIS IMMITTE RVIDENTES) id est, persevera, & consenti flatibus, quia prosperis successibus nauigas, & habenas nauigij currentis ne retine: ne felicitatis tuæ successus obiecta tarditate impediatis. Donatus.

NOS SYMVS IDÆÆ SACRO DE VERT. TVNS) Catull. in faselum. *Tuo (Cytore) sterisse dicit in cacumine.*

PERFIDVS, VTNOS RVTVLVVS) Perfidū vocat Turnum: quippe qui post factus bella commouit. Vnde Latinus, *Ipse has sacrilego pendetis sanguine pœnas.* Inuitas rupille vincula dicit, quasi diceret, malueramus tibi seruire potius, quam in nympharum numina commutari. Et nunc te per æquor ideo quarimus, ut tibi & hoc ipsum, & statum rerum tuarum indicare possimus. Seruius.

FACIEM MISERATA REFECIT) Aut, re, vacat, aut A sedentem excitat, non dormientem. *Surge agè* non est quia in ipsis antè forma fuerat nauium. Seruius.

*AT PVER ASCANIVS MYRO) De filio utique separatum audire pater cupiebat. Neque enim minus nunc, quam olim *Omnia in Ascanio chari stat. cura parentis.* Huius ergo illi periculum summum nuntiat.

TELA INTER MED. ATQVE HORRENT. MARTE LATIN.) qui Marte suo, id est, bellandi ardore horrorem contra pugnantibus incutiunt. Horrens sæpe Virgilio valet horrifèrum, seu horrificum. Similia his sunt Eclog. 10.

*Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque aduersos derinet hostes.*

IAM LOCA IVSSA TENET ARCAS) Aeneas terrestri itinere præmiserat Arcadas equites, ab Euandro scilicet acceptos quadringentos, vna cū Etrusco equitatu, quos Turnus obiectis suis equitibus, ne se castris Troianorū iungant, impedire omni ratione conabitur.

MED. OPPONERE TYRMAS) Turma est ordo militaris equitū, dicta quasi ter dena, ut ait Varro, quod terdeni equites ex tribus tribubus, Tatienfium, Rhānensium, Lucerum fiebant. Constabat enim è triginta duobus equitibus, & qui illi præerat, decurio vocabatur. Cic. epist. libr. 5. Interea cognoui multorum litteris, atque nuntiis, magnum eorum equitum numerum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis, & à cohorte prætoris occisione occisum. Lilius lib. 1. V. C. Equitum decem turmas ex Albanis legit.

SYRGE AGE, ET AVRORA) Hortatur ut surgat, sed

ingentes rutilæ spect. cæd. acervos) Hoc eodem li. Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos. Lib. 11. ingentem cadis acervum, & tot stragis acervos. Silius lib. 8. iisdem verbis, ὑπερβολικώτερος, iam stragis acervus Desiciunt campi. Catull. de nupt. Cuius iter caesis angustans corporum acervus. Sic apud Ennium in 14. Annali pro, *Contudit: indigno bello confecit acerbo.* Hieronymus Columna censet scripturam probabilem esse, *Contudit indignè: & bello confecit acervos, cum, v.* littera cum, b, mutua cognatione, ac librariorum oscitantia facile harum vocum altera in alteram migrare poterit. Huc pertinet, quem ex 2. Catilinaria locum producit cum reliquis supra à me positis. Cn. Octavius cos. armis ex vrbe collegam expulit: omnis hic locus acervus corporū, & civium sanguine redundavit. Et ex Varone Mysteriis. Nascimur enim spissius, quam emorimur. Vix duo homines decem mensibus edolatum vnum reddunt puerum: contra, vna pestilentia, hostica acies puncto temporis immanes acervos facit.

Dixerat, & dextra discedens impulit altam:

(Haud ignara modi) puppim: fugit illa per vndas

Ocyor & iaculo, & ventos æquante sagitta.

Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse

250 Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.

TVM BREVITER SVPERA ASPECTANS CONVEXA PRECATVR.

Alma parens Idæa deūm, cui Dindyma cordi,

Turrigeræq; vrbes, biuigiq; ad fræna leones:

Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rirè propinques

255 Augurium, Phrygibusq; adsis pede Diua secundo.

Tantum effatus: & INTEREA REVOLVTA RVEBAT

MATVRA IAM LVCE DIES, NOCTEMQVE FVGARAT.

Principiò fociis edicit, signa sequantur:

Atque animos aptent armis, pugnae q; parent se.

260 Iamq; in conspectu Teucros habet, & sua castra,

Stans celsa in puppi. Clypeum tum deinde sinistra

Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt

Dardanidæ è muris: SPES ADDITA SVSCITAT IRAS.

Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris

265 Strymonia dant signa grues, atque æthera tranant

Cum sonitu, fugiuntq; Notos clamore secundo:

At Rutulo Regi, ducibusq; ea mira videri

Aufoniis: donec versas ad littora puppes

Respiciunt, totumq; allabi classibus æquor.

270 Ardet apex capiti, cristisq; à vertice flamma

Funditur, & vastos vmbro vomit aureus ignes.

Non

Non secus ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubrem rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim, morbosque ferens mortalibus agris
275 Nascitur, & laevo contristat lumine caelum.

ET DEXTRA IMPVLIT PVPP.) Huc totum istuc fi-
gmentum spectat, vt Æneas secundis ventis ac mari, in
primisque fauentibus diis, rediisse in castra videatur.

HA VD IGNARA MODI) Non erat Cymodocea ig-
nata modi, id est, moderationis: sciebat, quippe quae
nauis nuper fuerat, quis conueniret naui modus in cur-
su, quantum impellenda esset. Eodem modo alia nym-
phae aliarum nauium cursus celeriores efficiunt, quo-
modo Cymodocea fecerat. Seruius.

OCYORET IACVLO, ET VENT.) Nota duas hyper-
bolas ad celeritatem exprimendam idoneas.

STVPEM INSCIVS) Inscius rerum, quas modò audie-
rat, ipsa auditione obstupuit Æneas. Sed animum tamē
bene ominans sibi, erigit: supera autem aspectans pre-
catur, quoniam non nymphis agenda sunt gratiae: sed
illi, à quo bona illa profecta esse videbantur. Seruius,
Donatus.

SVPERA ASPECTANS CONVEXA) Conuexa caeli, ex-
trema eius sunt, à curuitate dicta, vt est illud: *Conuexum
quoties claudit nox humida caelum.* Conuexum enim
curuum est, quasi conuersum, seu inclinatum, & ad mo-
dum circuli flexum. Isid. lib. 3.

CVI DINDYMA CORDI) Dindyma, orum, mons in
Phrygia, sacer Cybelae, vnde eam Catull. in Galliamba
Dindymenam dominam vocauit. Et quia in eius tutela
ciuitates, quae plerumque turribus cinguntur, ideo cum
corona turrita pingitur.

BIUIGI AD FRÆNA LEONES) sicut Terentius An-
dria, canes ad venandum, pro canibus venaticis. Leo-
nes ad fræna, id est, leones domiti, frænorum patientes:
quae enim animalia frænos recipiunt, domita sunt.
[Lucret. lib. 2. de curru, & leonibus Cybeles.

Hanc veteres Graecum docti cecinere poete
Sedibus in curru biuigos agitare leones.
Interpretatur idem hoc, & vult significari, liberos quantumlibet se-
roces, debere parentibus obedire, ait enim.

Adiungere feras: quod quamuis effera proles
Officiis debet moliri victa parentum.

Aliam causam coniecit Ouid. 4. Fast.

Defierat, ceppi. Cur huic genus acre leones
Præbent insolitas ad iuga curua iugas?
Defieram, ceppit: feritas mollita per illam
Credetur: id curru testificata suo est.]

Sic postliminio dicit Cic. in Top. redire equum, e-
quam, quae fræna recipere solet, id est, quae domita est.
Tale illud Æneid. 9. *fidusque ad limina custos.* Vide ibi di-
cta. Nam velut atriensem eum dicit fuisse. Et illud quo-
que Catulli, *Ad lecticam homines, pro lecticariis.* Et Mar-
tialis, *ducit ad pedes vernam.* Turneb. lib. 3. cap. 23. lib. 23.
cap. 6. & lib. 29. cap. 24.

PEDE DIVA SECVNDO) Lib. 8. ad Herculem.

Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.

REVOLVTA RVEBAT DIES) aperta dies, vt inuo-
lutum dicitur, quod clausum est. Similiter de aduentu
noctis lib. 2. *Vertitur interea caelum, & ruit Oceano nox.*
Et in 6. *Nox ruit Ænea.*

MATVRA IAM LVCE) Tralatio à fructibus. Et est

ὄσπερ ἡ ἀπὸ τοῦ ἡλίου. * Sanè ortum dici, siue solis, omnia luce sua
depulsis iam tenebris persundentis, ac conuulgentis, ad rem spiri-
tualem considerandam suo more, & suauiter trahit Philo. lib. de
Charitate, hoc pacto. Quæ admodum sole exorto euascent tene-
bræ, & luce implentur omnia: eodem modo, quando sol diuinus il-
lucescit anima, scilicet affectionumque caligo depellitur, & splendi-
dissima virtutis pura, amabilisque, se profert species.

PRINCIP. SOCIIS EDICIT) Exequitur Æneas præ-

cepta Cymodocea. Signa accipe vel tesserae, vel tuba-
rum, vel militaria. Quod multorum præceptorum fuit,
subacto sermone collegit: vt sequerentur signa, com-
ponerent animos, & hos pugnae, ingruentique certami-
ni præpararent. Donatus.

ANIMOS APERT. ARMIS) ad arma animos appli-
cent, desiderium armorum in pugna tractandorum cõ-
cipiant.

STANS CELSA IN PVPP) Ad altitudinem puppis
accessit Æneae quoque satis eminens forma: nam cum
staret, multò altior est factus, ratione loci, & corporis
proceritate. Accessit adhuc altitudini augmentum. E-
rexit quippe sinistram manum cum clypeo. Donat.

ARDENTEM) Addit hoc, vt ex altitudine, & clypei
ardentis flamma, facilius occurreret oculis Troianorum
properantis aduentus. Idem Donatus.

SPES ADDITA SVSCITAT IRAS) Ex aduentu ducis
magna spe victoriae concepta, irascebantur hostibus
quos antea propter eiusdem sui ducis absentiam (quippe
cum eo tanquam fundamento niterentur) metuere vi-
debantur.

TELA MANV IACIVNT) Ennius Annali 15. *Isri tela
manu iacentes.*

QVALES SVB. NVB. ATRIS.) Non ad telorum iactum,
sed ad clamorem Troianorum pertinet ista compara-
tio. Sumpta est autem ex 2. Iliad.

Τρῶες μὲν κλάγγη τ' ἐν πῆϊ ἴσαν, ἔρπιδες ὄσ.
Ἦύτε περ κλαγγὴ γέροντων πύλαι ἕσαν ὀδί περ
Αἰτ' ἐπεὶ ἔν χειμῶνα φύγον, καὶ ἀδίσφατον ὄμβρον
Κλαγγὴ ταί γε πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο βόαν,
Ἀνδράσι πυγμαίοισι φόβον, καὶ ἡνέκα φέρονται.
Obuia torquentes Daonais vestigia Troës
Ibant, sublato campum clamore replentes:
Non secus ac cuneata gruum sublimè volantum,
Agmina, dum fugiunt imbres, ac frigora bruma,
Per caelum matutino clangore feruntur,
Oceanumque petunt, mortem exitiumque cruentum
Irrita Pygmæis morituris arma ferentes.

STRYMONIÆ GRVES) Gruere dicitur grues, vt siues
grunnire, vnde tractum est congruere, hoc est, conueni-
re, quia id genus volucrum minimè est soliuagum. Festus.

FUGERE NOTOS) Notos, quosuis ventos frigidos:
nam etiam grues significant tempestatem futuram, vt
in Georg. legimus. *aut illum surgentem, vallibus imis
Aëria fugere grues.* Seruius.

AT RVTVLO REGI, DVCTVSVQVE) Quia Rutuli in
plano fuerunt, nesciebant causam clamoris, & gaudij
Troianorum, & admodum mirabantur, vnde est illis
repentina letitia. Dum autè causas cupiunt cognosce-
re, repente vident per totum æquor naues ad littus ac-
cedere. Et turbatis quidem repente terrore plus ap-
parebat, quam testabatur fides rerum: non enim fieri
potuit, vt per totum æquor nauigia haberentur. Donat.

ARDET APEX CAPIT) Iliad. 5. Minerua Dimedi suo
pugnanti, duntaxat flammatarum addidit ardorem.

Δαίε οἱ ἐκ κέρυδός τε, καὶ ἀσπίδος ἀχέματος πύς,
Ἄσπερ ὄπωπεν ὀδύνη γκιον, ὅσ τε μάστιγα
λαμπρὴν παρρηαίνουσι λελαμένον ὠκεανοῖο.
Τοῖον οἱ δαίεν ὑπὸ κερύδός τε, καὶ ὀμων.
Flamma repercusso clypei tam clara rotundi
Ære resulgebat, galea tam splendor ab alta
Igneus emicuit, quam pulchrum tempore sidus

*Diuitis autumnni, quod latum fluctibus alto
Surgit ab Oceano, calumq, illustrat, & omnes
Ante alios micat astrorum conspectus ignes.
Is fuit armorum Tydida splendor.*

Hoc miratus supra modum Virgilius, immodicè vsus est. Modò enim ita de Turno ait, *tremunt. sub vertice
crista Sanguinea, clypeoq, micantia fulmina mittunt.* Modò idem ponit de Aenea, *Ardet apex capiti, &c.* Quod quàm importunè positum sit, hinc apparet quod necdum pugnabat Aeneas, sed tantum in nauì veniens apparebat. Hæc est Macrobij reprehensio libr. 5. cap. 14. cui sic occurrit in Antonio Iouian.

Immodè magis opportunè non potuisset: siquidem apex ille ardere visus, & Troianis obsidione laborantibus, ac tantum non expugnatis castris, magnos addidit animos: vnde viso clypeo, clamorem tollunt ad sidera, spesque addita suscitatur iras, iaciuntq; manu tela, & Ausoniis ducibus, nedum militibus is metus iniectus, vt soli Turno fiducia non cesserit. Quin etiam Aeneas ipse, vt qui sciret, quantum armis illis opus, quantum opinionis, atque exspectationis inesset, stans celsa in puppi, sinistra clypeum extulisse inducitur, cum primum in suorum, atque hostium conspectum venit. Itaque non potuit magis opportunè tempus seruari, cum suorum res tam in angusto, hostium tantus esset successus. Et profectò armis illis cælo missis, nec tempore magis necessariò sese instruere Aeneas potuit, cum de summa rerum contendendum esset, & primus illorum aspectus necesse erat, vt vim diuinitus insiram & Troianis, & Rutulis cum spe, metu, horrore, fiducia, atque admiratione præ se ferret.

Homeri est & locus, & comparatio, nempe ex Iliad. X.

*Παμφαίνονθ' ὡς ἄστ' ἐπὶ τὸ σῶμα πειθοιο,
Ὅς ῥά τ' ὀπίεσθ' εἶσιν, ἀείηλον δὲ οἱ ἀνγὰ
φαίνονται, πολλοῖσι, μετ' ἀσέσσι νυκτὸς ἀμολγῶ,
Ὅν τε κιν' ἀείωνθ' ἐπὶ κλισίῃ καλέουσιν,
λαμπρότατ' ἔμην ὄν' ὄντι, κακὸν δὲ τὸ σῆμα τέτυκται,
καί τε φέρεν πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.*

Quem (Achillem) senior Priamus primus conspexit in armis

*Fulgentem: velut exortum quod tempore sidus
Diuitis autumnni fulget. mortalibus egris
Triste quidem, sed præcipuo splendore coruscans
Nocturnas vincit tenebras, quem nomine dicunt
Esse canem ferro, atque auro grauis Orionis.
Non secus Aacides cursu celer ætius anhelò
Sidereis toto fulgebat. pectore in armis.*

Hoc autem Maro violentius posuit, quod ille, stellæ tantum facit comparationem: hic etiam stellæ pestiferæ, respiciens quam cladem Rutulis esset illaturus Aeneas. Seruius.

CISTISQVE A VERT. Pro cristisq, emendasse Faënum tristisq, monet Ursinus, nec eam scripturam ipse damnat, & ego non repudio.

VMBO VOMIT AVR. IGNES Vmbo Latinis, Varro ne teste, quod Græcis ἀμβωνες. Græci autem ἀμβωνες vo-

Acant, quidquid extumidum est, & prominat. Hinc scriptores à parte, quæ in clypeo Romano instar dimidiati oui eminebat, *συνεδοχμῶς* vmbonem pro clypeo ponunt, vt hoc loco Virgil. & Stat. lib. 1. Thebaid. *vasto metuenda vmbone ferarum Excitans stabulum.* Sueton. Iulio, vmbone obuios agens. Hinc & pro toga quoque sumitur, ab vmbone, qui in ipsa. Perf. Sat. 5. *rotæq, impune Saburra Permisisse oculos iam candidus vmbone.* Martialis. *In turbam incidere, cunctos vmbone repellit.* Statius item pro omni eo, quod prominat, vocem vmbone usurpat, lib. 6. Thebaid. *geminis vmbonibus agger Campum exire vetat.* Idem Hercule Surrentino, *contra riget vmbone maligni Montis.* Immodè pro humero, manu, aut brachio. lib. 3. *clypeum nec sustinet vmbone.* Plura Ioan. Bernartius in 1. Thebaid. Statij.

NON SECVS AC LIQVID. Quia scutum, & alia, quæ Aeneas liberalitate Vulcani meruerat, in multorum exitium fuerant facta, comparantur his sidera, cometes, & Sirius: quæ quando oriuntur, morbos ferunt hominibus, & interitum plurimorum. Hæc dicuntur & imperiorum commutationem portendere. Donatus. * *De cometa non nihil habebat à me Georg. 1. in extremo, ibi, nec diu toties arere cometa. Et calum, & hominum animos contristat, & eò magis, quò maiores.*

SIRIUS ARDOR Statij. Thebaid. *& in totum regnaret Sirius annum.* Canicula est, quam vterq; intelligit, sidus noxium, morbos còplures generans. Vt portò hic Virgil. læuum lumen pro pernicioso posuit, sic idem Statius læuum ignem dixit eodem lib. *Quarenti que causa dati, quis ab æthere læuus Ignis.* Idem lib. 2. *cuè læua voluntas Semper,* id est, praua. Bernartius in 1. Thebaid. Statij.

Verum, cur, & quando Sirius pestilens habeatur, quando minus, docet Pierius lib. 44. Aiuunt Aëtæos, inquit, ortum caniculæ diligenter quotannis obseruare solitos, coniecturamque inde capere, salubrisne, an pestilens annus futurus esset. Ea enim stella si obscurior, & caliginosa propemodum extirisset, pingue, ac concretum esse cælum, ac proinde eius afflatum grauem, ac pestilentem futurum ominabantur: sin illustris, atque pellucida apparuisset, cælum itidem tenue, purumque coniciebant, futuramq; inde salubritatè præfagebant. * *Considera mihi, amabò, qualem ex sideris huius pestilētis, Sirij inquam, qualitate similitudinem, ad vsta morumq, emendationem nobis persuadendam eliciat S. Nyssenius, Homil. in Hexaëmeron. Ita nihil pane est in rerum natura, vnde non pia mens aliquid salutariter discat. Qui rationem ducunt valetudinis corporis, seipfos expurgant ante ortum caniculae: nec quod humidum in illis est, vehementi ipsius ardore corrumpatur, & morbos pariat. At qui animi curam gerūt, incertum mortis diem nolunt auertere, ardoremq, excruciantis illius ignis, qui in æternum comburit, & nullam vnguam refrigerationem admittit.*

LÆVO CONTRIST. LVMINE CÆL. tale est, quale illud, quod ait in 2. Aeneid. *nam lux inimica propinquat:* vt ostenderet lumen non semper esse optimum, sed aliquando exoriri contrarium. Nam cometes, & Sirius tanto sunt perniciosiores, quanto fuerint luce maiore conspicui. Donatus. *Læuum lumen,* est infaustum, & portentosum, quo cæli aspectus fit tristis.

**HAVD TAMEN AVDACI TURNO FIDV CIA CESSIT
Littora præripere, & venientes pellere terra.**

VLTRO ANIMOS TOLLIT DICTIS, ATQVE INCREPAT VLTRO.

QVOD VOTIS OPTASTIS, ADEST, perfringere dextra:

280 In manibus Mars ipse, viri. nunc coniugis esto

Quisq; suæ, tectiq; memor: nunc magna referto

Facta,

Facta, patrum laudes. vltro occurramus ad vndam,
Dum trepidi, egressisq; labant vestigia prima.

AVDENTES FORTVNA IUVAT.

285 Hæc ait: & secum versat, quos ducere contrâ,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.

Interea Æneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit. multi seruare recursus
Languentis pelagi, & breuibus se credere saltu:

290 Per remos alij. speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat vnda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Aduertit subito proras, sociosq; precatur.

Nunc ô lecta manus validis incumbite remis:

295 Tollite, ferte rates: inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumq; sibi premat ipsa carina,
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel.

HAUD TAM. AVD. FID. CESS.) Quum contraria A
partibus suis Turnus aspiceret, non perdidit eo viso
constantiam: sed audacia, qua semper est vsus, consilium
tenuit: vt antecaperet tertam, ne Æneas, & qui cum
eo erant, nauibus exponerentur. Donatus,

QVOD VOTIS OPTASTIS) Mos fuit, qui hodie
nullus est, Imperatoribus, alloqui milites, eosque aut
retinere, aut impellere. Retinere nimis, aut propere
gestientes: impellere, tardantes, aut timentes. Vtile
hoc institutum, cum Imperator consilio, & saepe elo-
quio validus, & semper auctoritate, suos cõpolita ora-
ne excitaret: & vel timidus robur, ac vires daret. Ab illo
autem ardore ad pugnam rectâ ibant, cum præsentia
Imperatoris adhuc in oculis, & verba in auribus versa-
rentur. Sæpe interequitans ordines, ita affatus eos est,
sub ipsam pugnam: sæpe in castris, & ante egressum.
Aliquando etiam extra suspicionem omnem pugnae, si
qua seditio, aut querela, aut alius animorum morbus,
cui sermone mederetur. Lege reliqua apud Lipsium
de Milit. Rom. lib. 4. dial. 9. vtilissima cognitionis ple-
nissima.

Imperator porrò, aut dux exercitum allocuturus,
militibus classico ad concionem coactis, tribunal, sug-
gestum, aut locum eminentiorem conscendere sole-
bat, vbi aquilæ, & reliqua signa circumstabant, q̄ ex hi-
storicis, & alijs antiquis monumentis nemo nescire po-
test. Tribunal istuc sæpe ex cespitibus erectum in ca-
stris memini, nominatim apud Tacitum 1. Annal. Cæ-
terum Imperatore exinde concionante, modò ad sedi-
tiones componendas, interim ad laudandam militum
fortitudinem, & dona distribuenda, modò ad citandos
ad prælium animos, varia signa vsitata fuerunt, quibus
milites assentiri, gaudere, dissentire, indignari lese o-
stenderent. Assensus signa erant, manus extollere, cla-
mare, scuta genibus illidere, &c. Latius hæc Steuechi-
us ad Veget. lib. 3. cap. 9. De signis item approbationis,
improbationis Lipsius. Idem Veget. 12. vide quæ præ-
cepta det, pro concione militari.

Inducitur dictio hominis audacis, & eius qui nollet
suos trepidatione confundi, afferentis prodesse potius,
quod potuit videri contrarium. Donatus.

Magna ars persuadentis est, quod cupit fieri, in præ-
iudicium vt trahat. Sic hoc loco vult Turnus, vt inea-
nt pugnam eius socij, qui eos hanc semper optasse
dicit. *Perfringere* autem, id est, fortiter facere. Bene ver-
bo militari vius est. Nec iam in votis, vt antehac, sed in
manibus res est. Seruius. A Xenophonte, sumptum ar-
bitratur German. *καὶ δὲ μὲν δὴ πρῶτα ἐυχαμεθα, σὺν
θεοῖς ἀπέσι νῆϊν.*

IN MANIBVS MARS IPSE) Præsentem iam sunt ho-
stes, ita vt manu iam cum ipsis configere possitis. Iam
vobis facta est manum conferendi potestas. Silius lib. 2.
stat campis, & arma, Et Mars in manibus. Contraria,
Mars in pedibus, Mars in lingua.

Observasse videor, inquit Lipsius Variar. libro
quarto cap. 13. C. Casarem peritum hominem, & in
sermone proprietatis valde amantem, *In manibus esse*,
noua quadam ratione, & præter vulgatam consuetudi-
nem vsurpasse, Commentario secundo rerum à se ge-
starum. Subitò omnibus copijs prouolarunt: impe-
tumque in nostros equites fecerunt. His facile pulsus,
ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decur-
rerunt, vt pæne vno tempore, & ad sylvas, & in flu-
mine, & in manibus nostris hostes viderentur. In ma-
nibus esse, ni fallor, dixit, præsentem esse, & ita pro-
pinquos, vt pæne manibus tangi possent. Quomo-
do etiam istuc Virgilij mihi accipiendum videtur, hanc
enim habet sententiam. Quod votis semper optastis, vt
pugna decernere cum hoste possitis, nunc aliquando
contigit, est in manibus Mars, & præsens iam nunc pu-
gna est. Cicero etiam nõ longè dissimili ratione in Bru-
to scripsit illud: sed est in manibus vir, & præstantissi-
mo ingenio, & flagrantissimo studio C. Gracchus. Ca-
to item Censorius. Neque mihi ædificatio, neque va-
sum, neq; vestimentum vllum est in manu pretiosum.
Quod autem Cic. lib. 4. in Verrem de supplicijs scribit,
Dij approbent, habemus hominem feccialium manibus
educatum, id interpretor, in præsentia feccialium, &
perpetua consuetudine educatum. Quod qui immu-
tare conari sunt, & ex eo, *in feccialium moribus*, fece-
runt, dum acuti videri volunt, non aliud quàm igno-
rantiam suam prodiderunt. Extat hoc idem dicendi ge-
L11* 3 nus

1992
...prominet. Hinc scri-
...instar dimidiati
...pro clypeo po-
...Thebaid. vafp
...Sueton.
...Hinc de pro toga quoque
...Perf. Sæ. 5. itaq; impa-
...candidi vobis.
...vobis repelit.
...vobis r-
...Hæc dicitur & im-
...Donatus. *
...Thebaid. & in
...Cancala est, quam vterq; intel-
...generans. Vt por-
...pro perniciolo posuit, fici-
...idem lib. 2. cui
...Bernartius in 1. The-
...Sirius pestilens habeatur,
...Petrus lib. 4. Aiuat Actros, in-
...quotannis obferuare so-
...capere, salubrisne, an pesti-
...enim itella si obfcurior, &
...pingue, ac concre-
...eius affatum grauem, ac
...in illis, atque
...indem tenuis, purum que
...de salubritate prælagiebant.
...fideri huius pestilentis, Sæp in-
...emendationem
...Hæc in Hexæmetron. Itæ
...non pia menti aliquid saluari
...corporis, fæp exor-
...in illis est, feccientis
...At qui animi caram
...Arætem q;
...nullam inquam re-
...tale est, quale il-
...propinquat:
...optimum, sed ali-
...Sæp tã-
...lucæ maiore con-
...est in fultum, & por-
...fuit erilis.
...CISIT
...PAPAT VLTRO.
...gere dextra:
...esto
...referto
...Facta,

nus in venusto, & elegantissimo epigrammate, *Docta, A erudita, pene Musarum in manu.* Quod ait in manibus esse Martem, perinde est, ac si dicere, diem ipsum, & horam conflictus adesse: quo die, quæ procuranda sint, docet Veget. lib. 3. cap. 11. vocat autem fatalem diem nationibus ac populis. Et mox. Nam in euentu aperti Martis victoriae plenitudo consistit. Hoc ergo tempus est, quo tanto magis duces debent esse solliciti, quanto maior speratur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignavos: in quo momento peritiae vsus, pugnandi doctrina, consilium dominatur.

NUNC CONIUGIS ESTO) Ab Homero Iliad. ω.

Ω φίλοι άνδρες έστε, και αιδω θεσβ' ενι θυμω
 Άλλων ανθρωπων, οπι δε μησαθε εκας
 Παιδων ηδ' αλόγων, και κησι, ηδε τοκων,
 Η μιν οτω εχουσι, και ο κατατηνηκασι.

Et rursus Iliad. θ. μεμασαν δε και ως υμινι μαχεσθαι χροϊ
 αναγκη τε παιδων, και παρ γυναικων. His magno cō-
 centu respondent hi apud Aeschylum in Persis. ω παι-
 δες ελληων ιτε, ελευθεροτε πατειδ', ελευθεροτε δε παιδας,
 γυναικας, δεων τε παρων εδη, δηκα δε παρογων νυν υπερ
 παλων αγων. Vrsin. & German. * Non abhorrent etiam hac
 Tyrtai, qui mares animos in bella versibus exacuit, de quibus non
 pauci feruntur etiam hodie.

Τιμηνη εδ' εστι η αγλων ανδρα μαχεσθαι
 Γης παρ, η παιδων, κερεισιστ' αλογω
 Ασυρφοισιν.

*Liuius lib. 7. Pugnatum haud procul porta Collina est, totius Viri-
 bus urbis, in conspectu parentum, coniugumq, ac liberorum, qua
 magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis se-
 mul verecundia, miser cordiaq, militem accendebant. Idem lib. 8.
 Consurgite nunc, inquit (Manlius cos.) integri aduersus fessos, me-
 mores patriæ parentumq.*

Cum militum animos ad fortiter strenueque pu-
 gnandum acuire volunt imperatores, præter cætera,
 quæ ad hanc rem efficiendam argumenta colligere so-
 lent, frequenter ipsis ingerere consueverunt vxorum,
 filiorumque amorem, atque erga ipsos charitatem: va-
 let enim hoc multum ad excitandos animos eorum, qui
 vel vxorem habent, vel filios aliquando susceperunt.
 Possunt autem hac de re infinita propemodum exem-
 pla in medium produci: sed vno Xenophontis, altero
 Liuij contentus ero. Cyaxares in oratione qua Cyro
 persuadere conatur, minimè persequendos esse Assyri-
 os, qui post ingens illud prælium infeliciter ab ipsis cō-
 fectum, nocturnam fugam meditabantur, præter cæ-
 tera inquit. *ιδι οτι ε σοι μαλλον τας εκεινων γυναικας, &c.*
 Scire debes, non tam illo in vxores, ac liberos capi-
 undi te cupidum esse, quam ipsi seruandi sint cupidi: e-
 tiam si cogitatio, posteaquam visæ sunt cum natis fu-
 gere, tamen multa sint numero: si quis natos ve-
 nerit, non iam amplius, ne si vna quidem sit, fugit,
 sed eum qui capere conatur, inuadit. Scipio quo-
 que Cos. cum Annibale congressurus, ita milites hor-
 tatur apud Liuium li. 21. vt erga vxores, ac liberos amo-
 rem ante oculos ponat. Vnusquisque, inquit, se non
 corpus suum, sed coniugem ac liberos armis protege-
 re putet, nec domesticas solum agitet curas, &c. Vnde
 colligi volo, milites qui vxorem habent, alacrius pro
 patria vitam profundere, ei que minus omnino parce-
 re, quam qui cælibes viuunt. Titius lib. 10. cap. 19.

Scriptum reperi, Themistoclem, cum in duos
 gallos gallinaceos acerrimè pugnantem incidisset, eo-
 rum exemplo vsus ad animandum exercitum, cum di-
 ceret, eos neque pro patria, neque pro penatibus, neq;
 pro maiorum sepulcris, neque pro vxoribus, aut li-
 beris configere: sed ea tantum de causa nolle alte-
 rum alteri cedere, quia vinci nolit. At Catilina socios
 coniurationis apud Sallustium ad patriam perden-

dam proposita libertate, opibus, gloria excitat. Quin
 igitur expergiscimini? en illa, illa, quam saepe pta-
 stis libertas: præterea diuitia, decus, gloria in ocu-
 lis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posu-
 it, &c. Nec vllō modo dubium est, quin etiam Respub.
 cum omnibus quæ eius nomine continetur, hoste aut
 armis perimendo, aut consilijs sapientissimis auerten-
 do saepe seruetur, vt proinde ea ab duce militibus ante
 oculos ponenda sit. En vt togatus ille Imperator M. T.
 de incruenta victoria sua gloriatur Catil. 3. Rempub.
 Quiritēs, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas,
 coniuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium
 clarissimi imperij, fortunatissimam, pulcherrimamq;
 urbem hodierno die, deorum immortalium summo
 erga vos amore, laboribus, consilijs, periculisque me-
 is, ex flamma, atque ferro, ac pane ex faucibus fati ere-
 ptam, & vobis conseruaram, ac restitutam videtis.

NUNC MAGNA REF. FACTA PATRVM) Securus
 Sallustium hoc dicit, qui ait Hispanorum fuisse, vt in
 bella euntibus iuuenibus, parentum facta memorarentur
 à matribus. Vltro autem occurri descensuris debuit,
 ne firmatis post parua momenta vestigiorum gressibus,
 resumerent firmitatem. Præstat, inquit, labantes ag-
 gredi, quam excluso pedum languore firmatos. Serui-
 us, Donatus.

AUDENTES FORTVNA IUVAT) Non iuuat Fortu-
 na torpentes, sed audentibus adest: nec deserit auden-
 tes ad gloriam: sed ausus egregios optatam perducit ad
 palmam. Donatus.

Quum cecinisset Ennius Annali 7. *Fortibus est
 fortuna viris data*, Maro eius vestigia sequens ita ceci-
 nit, *Audentes fortuna iuuat*. Vicissim Naso Maronis
 vestigijs insistens, hanc sententiam *επαρρησως* Metam.
 lib. 10. *Audentes deus ipse iuuat*. Qui tamen alibi non
 itidem pro fortuna dixit deum, sed tynonymo vsus est
 nomine: verum in eo aliquid innouauit, vt fit in paro-
 dijs, quod Venerem adiecit, atque ita latè patentem
 sententiam, ad id de quo sermo erat, quodammodo re-
 strinxit, cum scripsit Factor. lib. 2. *Audentes fors q, Ve-
 nus q, iuuant*. Nec dubium est, quin ad eandem respe-
 xerit hoc dicto Metamorph. lib. 8. *Ignanis precibus for-
 tuna repugnat*. Sed & ipse Ennius parodia videtur vsus,
 quum prouerbialia hæc verba, *fortes fortuna adiuvat*
 (quæ apud Ciceronem, & Terentium legimus) in ista
 mutauit: *Fortibus est fortuna viris data*. At verò Tibul-
 lus mediam quandam inter Maronem, & Nasonem
 viam insistere dici potest, dum prouerbium illud ita ef-
 fert, *fortes adiuvat ipse deus*. Nam fortes ex prouerbio
 retinet, quod Maro in *audentes* mutauit, & cum Maro-
 ne Naso: vicissimque *fortuna*, quod Maro seruat, mu-
 tat in hæc, *ipse deus*. Potest etiam videri Virgilianam
 sententiam ex hac Menandri manasse.

Τολμη διναια και θεος συλλαμβανει.

Ausa deus etiam iusta qua sunt prouehit.

Licet in ea non generaliter dicatur, audaciam iuuat de-
 us: sed auxilium ei demum audaciæ, quæ iusta est, ad-
 scribitur. Quidam putant Maronem respexisse illud
 Homericum Iliad. η. *δυσσαλεος ηδ ανηρ εν πασιν αμεινων
 εργουσι τελεθει*. Sed ego eum potius ad illud vetus pro-
 uerbium respexisse, quo & Ennius alluserat, & parodi-
 ca immutandi libertate vsus esse crediderim. Quidam
 verò arroganter ita vsus hunc expleuerunt, *An-
 dentes fortuna iuuat, timidosq, repellit*. Hen. Steph. in
 Schedias. * Sallustius, fortuna meliores sequitur. Memorabilis
 sententia Seneca, epist. 104. Multa non quia difficilia sunt, non au-
 demus: sed quia non audemus, ideo difficilia sunt. Audacia, & au-
 dentia hoc differunt, inquit Nonius, quod audentia fortitudinis
 sit, au-

fit, audacia temeritati. Vt Sallust. Audacia pro muro habetur: A
Et apud veteres saepe sic. Virgil, Audentes fortuna iuuat. Et, auden-
tior ibo In casus omnes. Quamquam Et audaciam pro fortitu-
dine legimus, Aeneid. 9. Irim de caelo misit Saturnia Iuno Audacē
ad Turnum.

SECVM VERSAT, QVOS DVCERE) Cogitat qui-
dem, sed non facit, ne diuiso exercitu utrobique vincat-
tur: quod sequentia indicant: nam pauld post dictu-
rus est, sed rapit acer Totam aciem, in Teucros. Ser-
uius.

SOCIOS PONT. EXPONIT) Descensus eorum, qui
cum Aenea venerunt, variē, breuiterq; describitur. Pon-
tes intellige scalas nauticas.

LANGVENTIS PELAGI) Languens pelagus, est
tranquillum pelagus.

BREVIB. SE CREDERE SALTY) infilire in loca va-
dosa, waten. Breuia, sunt vada.

PER REMOS ALII) Exponit Seruius, per sca-
phas.

QVA VAD. NON SPER.) Vada esse non sperabat,
in qua tamen incidit.

MARE INOFFENSVM) non offendens ad scopu-
los, & littora: a ctiue.

CRESCENTI ALLABITVR AESTV) Vegetius lib. 4.
cap. 42. Nam certis horis, diebus pariter, ac noctibus,
estu quodam (quod rheuma vocat) vltro citroque pro-
currit, & more torrentium fluminum, nunc exundat
in terras, nunc refluit in altitudinem suam. Hac recipro-
cantis meatus ambiguitas, cursum nauium secunda ad-
iuuat, retardat aduersa: quae dimicaturu magna sunt
cautione vitanda. In idem cap. multa de aestu maris, &
causis eius non vulgaria Steuechius.

SOCIOS QVE PRECATVR) Deprecatur socios
ad officia virtutis implenda, quia plurimum ad effe-
ctum proficit, quum prece vitur, qui iubere potuerat.
Donatus.

NVNC O LECTA MANVS) Magnum ardorem vi-
ri fortis inducit, qui ob intencionem pugnae ipsa nau-
fragia non dubitat admittere.

TOLLITE, FERTE RATES) ad celeritatem di-
ctum est: & illud, terram inimicam findite rostris, mili-
tari felle, vt etiam terra ipsa quodammodo sentiat ho-
stis aduentum. Statio autem est portus temporalis: nam
portus est, vbi hyematur. Sed modd statio siccum littus
significat. Hoc enim dicit, potiar terra, & nauem fran-
gere non recuso. Donatus. * Pradicandum Tarchontis odi-
um in Mez, entium. Nimum longa mora est, dum ille sibi detur, dū
armis cum inuadat. Hoc vt quam primum, celerimeq; fiat, vel na-
ues amittere paratus est. Sibi malo, Et damno libenter sunt homi-
nes, dummodo hostibus dare damnum, Et malum liceat.

TALI STAT.) Statio hic pro loco, in quo tutd na-
ues stare possunt. Verum sunt aliae huius verbinotio-

- - - - - quae talia postquam
- Effatus Tarchon, socij conlurgere tonfis:
- 300 Spumantesq; rates aruis inferre Latinis:
- Donec rostra tenent siccum, & sedere carinae
- Omnes innocuae: sed non puppis tua Tarchon.
- Namq; inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
- Anceps, sustentata diu, fluctusq; fatigat,
- 305 Soluitur, atq; viros medijs exponit in vndis.
- Fragmina remorum quos, & fluitantia transtra

Impe-

anes, non perinde, vt haec, in vulgus nota. Est enim vbi
pro cohorte militum accipitur, qui ante fores palatij
excubabant. Stat. lib. 1. Thebaid. nec alterna ferri statio-
ne gementes Excubia. Sueton. tum alibi, tum signatē in
Nerone, vt comperit stationē militum recessisse, pro-
siluit è lecto. Tantique haec statio momenti, vt inter
praecipua signa principatus haberetur. Secundd signi-
ficat cohortem, quae per prouincias contra latrones
collocabatur. Tertullian. Apologet. Latronibus inue-
stigandis per omnes prouincias sortitur statio militaris.
Sueton. Tiberio. Stationes militum per Italiam solito
frequentes disposuit. Tertid milites significat in ca-
stris, vel vrbe excubantes. Stat. libr. 12. Thebaid. Vt
B paulum immisso cessit statio horrida somno. Hinc statio-
nem agere, pro excubare. Tacitus. Historiar. lib. 1. Igi-
tur consultantibus placuit, tentare animum cohortis,
quae in palatio stationem agebat. Quartd notat officia-
nam. Sueton. Nerone. Quod tabernae tres de domo
sua circa forum ciuitatibus ad stationem locasset. Seneca
de beata vita. Altum quiddam est virtus, excelsum,
& regale, inuictum, infatigabile: voluptas humile, ser-
uile, imbecillum, caducum, statio eius fornices sunt, &
popinae. Plin. iunior epist. ad Senecionem. Deniq; in
stationibus sedent, tempusq; audiendis fabulis contem-
nunt. Quintd statio pro ieiunio sumitur. Isidor; lib. 6.
Ieiunium autem, & statio dicitur. Tertull. de corona
militis. Iam & stationes alij magis faciet, quam Christo.
Denique apud mediae aetatis scriptores statio pro mu-
nere seu officio. Lamprid. Commodus. Iam in his arti-
fex, quae stationis imperatoriae non erunt, vt calices sin-
geret, saltaret, cantaret. Sic Sueton. Claudio. Quod a-
liter euasurus, peruenturusque ad susceptam stationē
non fuerit, id est, ad imperium. Ioan. Bernartius ad 1.
Statij.

Cæterum apud Ecclesiasticos scriptores, auctore
Panuinio, in libello de stationibus vrbis, alia stationis
est notio. Stationis enim voce significabant antiqui
Christiani, actum quendam corporis, quo in sacris co-
uentibus orantes stabant, nunc in hac basilica, nunc in
alia conuenientes, nonnunquam apud martyria, id est,
martyrum sepulcra; deū stantes, & attenti precabatur,
quod praecipue fiebat dominico die. Et post non pauca:
Romani, ait, Pontifices stas quibusdam diebus, praeci-
pueq; in quadragesima, & festis, ad diuersas vrbis Ro-
mae ecclesias accedebant, vbi sermone, vel concione ad
populum adstantem habita, & oratione ad deum facta,
diuina mysteria postea cum clero, & populo Romano
celebrantes, participabant. Qui actus, statio appel-
lata est, a significatione, quam Cic. libr. 6. ad Attic-
vsurpauit, pro temporaria videlicet habitatione, vel eti-
am a stando, quod in his accedentes populi starent.

Impediunt: retrahitq; pedes simul vnda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit.
310 Signa canunt.

SOCII CONSVRGERE TONSIS) Remiges, quos Li-
uius socios nauales vocat. Quid *tonsa*, dictum lib. 7. ibi,
& *in lento luctantur marmore tonsa*. Lib. 5. *remis insurge-
re* dixit.

SPVMANTES QVE RATES) rates per vndas spu-
mantes.

SEDERE CARINAE) De carinis eodem modo, &
forma Tacitus lib. 2. *Annal.* vbi agit de classe in Germa-
nos à Germanico structa. Aliae breues angusta puppi,
proraque, & lato vtero, quò facilius fluctus tolerarunt:
quaedam planae carinis, vt sine noxa fiderent.

INNOCVÆ) Nonius, innocuum illæsum interpre-
tatur, ductus huius loci, quem citat, auctoritate: læpe
tamen pro non nocente, & innocente accipitur. Lu-
can.

*Tum fuit armorum series, vt grandine tecta
Innocua percussa sonant, sic omnia tela
Respuit.*

De testudine in Massiliam acta loquitur. Innocuæ ergo
pro illæsa dixit Virgil. 9. de Pylis. *gens vnica terras In-*

colit, à sano serpentum innoxia morsu. Nam innoxius qui
non nocet, proprie, vt innocuus. German.

DORSO INQVO) Dorsum est durior arene cu-
mulus, qui remeantibus fluctibus, & euntibus densa-
tur, & in modum saxi durefcit, quod à nautis pùluinus
vocalur. Seruius. Tale quid in tempestatis descriptione
Lucan. lib. 9. *Pars sedet vna ratis, pars altera pendet in
vndis.* German.

FLVCTVSQVE FATIGAT) dum ad eam alliduntur,
& franguntur.

NEC TVRNVM SEGNIS) Transitio ad Turnum,
& Rutulorum studia, ad excipiendos Troianos, vt He-
ctor quondam festinabat cum suorum manu ad littus,
vt inde copias Græcorum prohiberet. Montfortius.

SIGNA CANVNT) Signa canere etiam Liuius dixit,
lib. 1. Alij, cum instructæ acies constitissent, prius, quã
signa canerent, processisse Latinum inter primores.
Lib. 2. *Æneid.* exoritur clangor tubarum. Signum tu-
ba dare etiam probè dicitur. ☞

----- Primus turmas inuasit agrestes

Æneas, omen pugnae: strauitq; Latinos,
Occiso Therone: virum qui maximus vltro
Ænean petit. huic gladio, perq; ærea scuta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.

315 Inde Lycam ferit, exectum iam matre perempta,

En tibi Phœbe sacrum: casus euadere ferri

Cui licuit paruo. nec longè Cissea durum,

Immanemq; Gyam, sternerentes agmina claua,

Deiecit letho: nihil illos Herculis arma,

320 Nil validæ iuvere manus, genitorq; Melampus,

Alcidæ comes, vsq; graues dum terra labores

Præbuit. ecce Pharo voces dum iactat inertes,

Intorquens iaculum, clamanti sistit in ore.

Tu quoq; flauentem prima lanugine malas

325 Dum sequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon,

Dardania stratus dextra, securus amorum,

Qui iuuenum tibi semper erant, miserande iaceres:

Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci

Progenies. septem numero, septenaq; tela

330 Conijciunt: partim galea, clypeoq; resultant

Irrita. deflexit partim stringentia corpus

Alma Venus.

PRIMVS TURMAS INVASIT) Primum accipere
possumus non tantum primò incipientem, verum eti-
am sine aliorum societate: magnæ enim laudis instar
est, ipse vnus in exitium plurimorum. Donatus.

OMEN PVGNÆ) Ideo omen pugnae, quia sicut
nunc, ita vbiq; vincet Æneas. Pugnae futuræ intelli-

gas. Occidisse autem plurimos, ex eo colligimus, quod
nomina non edit, præterquam vnus, qui vel illorum
qui strati sunt, vel Rutulorum maximus fuit, virtute
scilicet, & audacia quoque, quippe qui vltro Æneam
petere non formidaret [*ita quidem Seruius. Sed putemus
peruenisse ad vltimum, statim enim Lycam, & alios poeta nominat.*]

Sed

Sed hunc facile occisum dicit nobilitate potioris, miram enim sensit Æneæ virtutem. Fuit quædam difficultas in perforandis munimentis eius: sed omnia potiori virtuti cesserunt. Denique probata est fortitudo congre-
 dientis: non cum eminus sagitta percussit, aut iaculo, quod faciunt, qui formidant hostis accessum. Res gladio gesta est, tanta fiducia, & securitate ferientis, ut rupto munimento arati vestitus, plenus ictus per temerarij hominis latus exierit. Donatus, Seruius.

PER QVE AEREA SCVTA) *Aerea suta*, non *scuta* legi vult Vrsin: lorica enim hamata intelligit, atque Statij testimonio hanc lectionem confirmari. Verius Statij sunt hi, lib. 4. Thebaid. *latus omne sub armis Ferrea suta tegunt*. Lib. 3. *magnorumq; aera suta Thracum*. Lib. 7. *ter insuso seruant ingentia ferro Pectora, nam tergo nunquam metus*. Quibus verbis etiam ostendit, eam trilecem fuisse.

PER TVNICAM SQUAL. AVRO) Inter verba quæ nonnulli Grammatici in Virgilio quasi ignauiter, abiectè, & incuriosè posita reprehenderunt, hoc etiam est, tanquam non conuenerit dicere, *auro squalentem*: quoniam nitoribus, splendoribusque auri, squaloris illuuius sit contraria. Respondet Gell. lib. 7. cap. 6. & cum eo Macrob. lib. 6. cap. 7. verbum *squalentem*, significare copiam, densitatemque auri, in squammarum speciem in textu. Squalere enim dictum est à squammarum crebritate, asperitateque, quæ in serpentum, pisciumque coriis visuntur. Quam rem alij, & hic quidem poeta locis aliquot demonstrat. *quem pellis abenis in plumam squamis auro conferta tegebat*. Et alio loco. *Iamq; adeo rutilum thoracem indutus abenis Horrebat squamis*. Attius in Pelopidis ita scribit: *eius serpentis squamme squalido auro, & purpura pretexta*. Quidquid igitur nimis inculcatum, oblitumque aliqua re erat, & incurteret facie noua visentibus horrorem, id squalere dicebatur. Sic in corporibus incultis, squammosisque alta congerie fardium, squalor appellabatur. Cuius significationis multo assiduoque vsu totum id verbum ita contaminatum est, ut iam squalor de re alia nulla, quam de solis inquinamenti dici cœperit.

LATVS HAVRIT APERTVM) eadem vi, & significatione utitur sæpe Homerus τὸ ἀπόσσειν, qua hic Virgil. *haurit latus*. Liuius libr. 7. vno, alteroque subinde ictu ventrem, atq; inguina hausit. Æneid. 2. *inimicus & hausit ensis*.

EXECTVM IAM MATRE) Propter descriptionum varietatem, & fastidium legentis immittuntur fabulæ non necessaria: dicit enim quomodo iste natus sit. Omnes qui secto matris ventre procreantur, ideo sunt Apollini cōsecrati, quia deus medicinæ, per quam lucem fortiuntur. Cæsarum etiam familia ideo sacra retinebat Apollinis, quia qui primus de eorum familia fuit, exfecto matris ventre procreatus est, unde & Cæsar dictus est: licet varia huius nominis etymologia dicatur. Itaq; ille cui paruo licuit ferri casus euadere, scilicet cum matris exanimis vtero exfectus esset, fortissimi herois ferum iam iuuenis vitare non potuit. Hoc loco ius fatorum ex aperto monstratur. Medicorum ferrum quid istum profuit euasisse? quid Apollinem habuisse propitium? iuuenis interiit, qui nondum natus, non potuit perire cum matre. Donatus, Seruius.

NIHIL ILLOS HERCVLIS ARMA) supra dixit, *Lyca non profuisse Apollinis numen*: istis quoque arma Herculis, virtutem propriam, & meritum paternum auxiliari nequiuisse. Idcirco autem Hercules insigne gestabant, clauam scilicet, quia eorum pater Melampus in tantum laboribus Herculis fuerat iunctus, ut

A quidquid ille esset aggressus, nunquam iste nesciret. Quo facto arbitrabantur per meritum patris inuictos se esse mansuros, & ad exemplum virtutis Herculeæ se periculo non futuros obnoxios. Donatus. * *Crebra esse apud Homerum & ἡρωϊσμοὶ ἀκρίπτου, ὄπλῃ, κίβητις & similia, monet German. Nos de laboribus Herculis, ex poetis non paucis, lib. 8. Sibi eorum recensendorum videbamur occasionem nacti commodissimam.*

PHARO VOCES DVV IACTAT INERT.) Hominis ignauiam notat, lingua magis, quam animo pollentis. Pharo, & Pharon legitur. Vtramque lectionem agnoscit Seruius, & utrobique *clamanti*, non *clamantis* legit.

Quemadmodum hic Æneas voces inertes, id est, nihil nisi magnas voces, ore patulo iactanti, iaculum in ipsum os intorquet, & ita hominem interficit: sic lib. superiore Nisus enses in ore Volscantis, similiter ducto ore vociferantis, & ita plagæ viam aperientis cōdit, cumque perimit. Singulare genus necis quæsitum est utrobique, leporis causa. Sed quomodo Pharon legi potest, ut vult Seruius, cum sensus postulet dādi casum? a Pharus sit utiq; Pharo: à Pharon Pharoni fieret. Nec Pharus ipse alium iaculo occidit, sed ab alio, Ænea nēpe, occiditur. Quanquam Seruius Pharon non datiuum, sed nominatiuum esse affirmat, ut sit figuratum: nam de nominatiuo, inquit, transir ad datiuum *clamanti*.

FLAVENT. FRIMA LANVGINE MALAS) De lanugine malarum vide ampliùs lib. 8. in illum versum, *Tum mihi prima genas vestibat flore iuuetia*. Pilate dictum, inquit Nonius, ut plumare, pilis vestiri. Afranius Comptal. *Præterea corpus meum, nunc pilare primum capit*. Theodoretus Serm. 4. de diuina prouidentia, ubi de vultu pilorum disputat. Sic eos, inquit, qui virilem ætatem ingrediuntur, & pueriles annos transferunt, barba exornat, quæ genas aliqua ex parte cum mento inferiore vestit. Et primò quidem lanugine florent malæ: deinde modicum pilorum velamen easdem regit: ut augmento hoc, ætatis discrimen doceat, & ipsa vultus figura homini persuadeat, ut relictis puerilibus nugis, ad res serias accingatur.

SEQVERIS NOVA GAVDIA CYDON) Bene profecto hunc amorem Cydonis *maudæ* execrabile, & scelestissimum, maximeque naturæ repugnantem Donatus vocat. Nec poeta, inquit, aliud hic innuit, quàm eos, qui scdissimum hoc sequuntur vitium, tandem infelix pati exitium. Notat etiam illum Cydonem, qui quo tempore de salute potius fuerat cogitandum, ille de libidinibus nefandissimis cogitauerit. Vide insuper quid in hunc locum Seruius.

In castris crimen hoc capitale fuit, maxime in liberis. Adolescentem Trebonium qui tuendæ pudicitie causa C. Marij ex sorore nepotem interfecerat, idem Marius accusatum apud se à multis, defensum à nemine, cum ipse imperterrito vultu exposuisset rem, magna affectus admiratione collaudauit, coronamque quæ conferri virtutis causa solebat, afferrè iussit, eaque, Trebonium donauit, quod pulcherrimū actum, articulo, quo maxime bonis exemplis foret opus, edidisset. Plutarch. in Mario. Cic. in Miloniana eiusdem facti meminit in hæc verba. Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris: interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculosè, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberauit.

NI FRAT. STIP. COHORS) Ostendit casu potius Cydonem ab Æneæ manibus, quam propria virtute libera.

liberatum. Nam eo momento temporis, quo poterat interire, emertere filij Phorci, & densati sunt, simulque collecti. Periculum in his etiam manifestum. Quis enim vnanimis, congregatos, & tanti numeri non timeret? Consilium igitur fuit, contemnere interim Cydonis necem, vt hosti collecto in cateruâ resisteretur primitus, in quo maior vis periculi fuit, & si fuisset euetus, magna posset de pluribus victoria prouenire. Veniebāt

A autem ictus omnium in Æneæ scutum, & galeam: sed ideo erant irriti, quod mater Venus aderat filio, & potentia numinis sui venientium telorum ictus, violentiamque frangebat, ne corpus eius aliquatenus læderent. Hec Donatus. Notat Vrsinus, hoc tractum de Homero, ex Iliad. *σ. πρῶτη δὲ διὸς θυγάτηρ ἀγλαΐη ἦτοί περ σθένει σα βέλῳ ἐχέπευκὲς ἀμυνεν.* Et in Iliad. *ε. ὅς τῶτο βέλῳ ὠκὸν κίχῃμενον ἐπέσπεν ἀλλή.*

-----Fidum Æneas affatur Achatem.

Suggere tela mihi (non vllum dextera frustra

Torserit in Rutulos) steterant quæ in corpore Graiūm

335 Iliacis campis. tum magnam corripit hastam,

Et iacit. illa volans clypei transuerberat æra

Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.

Huic frater subit Alcanor, fratremq; ruentem

Sustentat dextra. traiecto missa lacerto

340 Protinus hasta fugit, seruatq; cruenta tenorem:

Dexteraq; ex humero neruis moribunda pependit.

Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,

Æneam petiit: sed non & figere contra

Est licitum: magniq; femur perstrinxit Achatae.

345 Hic Curibus, fidens primæuo corpore, Lausus,

Aduenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,

Sub mentum grauiter pressa: pariterq; loquentis

Vocem, animamq; rapit traiecto gutture. at ille

Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.

350 Tres quoq; Threicios Boreæ de gente suprema,

Et tres, quos Idas pater, & patria Ismara mittit,

Per varios sternit calus. occurrit Halesus,

Auruncæq; manus: subit & Neptunia proles,

Insignis Messapus equis. expellere tendunt

355 Nunchi, nunc illi: certatur limine in ipso

Aufoniæ. magno discordes æthere venti

Prælia ceu tollunt, animis, & viribus æquis:

Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit:

Anceps pugna diu, stant obnixa omnia contra.

360 Haud aliter Troianæ acies, aciesq; Latinæ

Concurrunt, HÆRET PEDE PES, DENSVSQVE VIRO VIR.

FIDVM ÆN. AFFATVR ACHAT.) Æneas cum vidisset constipati cunei turbam magno aduersum se telorum numero certare, atque contendere, allocutus est Achatem fidum sibi, & comprobatum in omnibus, vt tela in eos iacienda suggerat: erat enim maiore vi maior vis excludenda. Ordo est. Suggere tela mihi, quæ in campis Iliacis in Græcorum steterunt corporibus. Nullum enim mea dextra in Rutulos sine effectu, aut irritum iaculabitur telum eorum, quæ iam sunt cæde hostium comprobata. Quasi consuetudinem haberent illa ferendi: & quasi sic possent stare in Rutulorum corporibus, quomodo in Græcorum steterunt, cum pugnaretur apud Troiam. Donatus, & Seruius. * Non temere tela petit ab Achate, quippe non solum fidissimo comite, & consiliario suo, sed etiam armigero. Patet ex illis i. Æneid.

Constitit hic, arcumque manu, celeresque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.

Et quamquam difficile est snum pugnare aduersum duos, ne dicam septem, tamen armis Vulcani, confusus Æneas, etiam cum septem ausus est confligere.

CLYPEI TRANSVERB. ÆRA MÆON.) Quid fecerit tribus de illis septem fratribus Æneas, ostenditur, Mæoni, Alcanori, Numitori.

SERVAQVE CRVENTA TENOREM) Hasta seruat tenorem, id est, currendi modum, vt exponit Seruius. Imitatus est eleganter Lucanus lib. 3. quod vidit Germ.

Haud vnum contenta latus transire quiescit,
Sed pandens perq; arma viam. perq; ossa, relictis
Morte fugit, superest telo post vulnera cursus.

IACULO FRAT. DE CORPORE RAPTO) Alcanoris tantum brachium vulnerauerat, Mæonis vero corpus, in

pus, in quo & hærebat iaculum, ideo de fratris, non fratrum corpore rapuit Numitor. Magna autem fides, & laus Achata comitis, qui ita iunctus erat pugnanti Æneæ, ut telum in eius corpus destinatum, ipse propter vicinitatem sentiret. Non esset factum, nisi protegendi officio proximus fuisset. Servius, Donatus.

GRAV. PRESSA) Servius ait, tenuisse hastam, non vibrasse, aut iecisse. Id ostendit quod additur, *grauiter pressa*.

VOCEM ANIMAMQUE RAP.) necesse enim fuerat utrumque simul auferri, quum ea pars corporis, guttur scilicet, traiecta esset, qua vox habuit exitum, & qua subsidium vitæ reperiebat ingressum. Deinde asserit in faciem cecidisse, quado fronte terram percussit. Crassum autem cruorem vomebat, utpote partim viuus adhuc, partim mortuus. In viuus quippe corporibus non congelascit sanguis: in morientibus verò cōstringitur. Rectè igitur crassum dixit. Donatus.

FRONTE EERIT TERRAM) Homerus Odyss. φ. νειπε δὲ πρηνὴς γδὼνα δ' ἦλασε παντὶ ματώπῳ.

TRES QUOQUE THREICIOS) Docet Gellius lib. 13. cap. 19. Virgilium priore versu scripissse, tres, posteriore tris, ea iudicij subtilitate, ut si aliter dixeris, mutauerisque, & aliquid tamen auris habeas, sentias suauitatem sonitus diuidere. Sonat igitur suo quidque in loco aptissimè. Compendio vsus est, inquit Donatus, ut omnes simul poneret, & eorum exitus sub generali significatione transiret.

BOREÆ DE GENTE) De Boreæ gente, originem ducentes à Zetho, & Calai, qui Boreæ venti, & Orithyæ regis Atheniensium filia filij fuerunt.

PATRIA ISMARA) Ismara Thraciæ ciuitas, à monte Ismaro.

AVRUNCÆ QUE MANVS) Auruncæ vrbes ciues, conditæ ab Aufone Vlyssis, & Calypso filio, à quo Aufoniæ nomen factum est illi parti Italiæ, in qua sunt vrbes Beneuentum, & Cales: quod deinceps nomen toti Italiæ tributum est, teste Festo.

LIMINE IN IPSO) id est, in ipso littore, vbi finis maris, & terræ initium.

MAGNO DISCORD. ÆTH. VENT. PRÆLIA) Delectatur in primis poetæ, ardorem, & impetum in prælio concurrentium acierum, ventorum ex aduerso inter se pugnantium, & colluctantium similitudine ante oculos legentium ponere. Hinc illa comparatio 2. Æncid.

*Aduersis rupto cœu quondam turbine venti
Confligunt Zephyrusq; Notusq; Et letus Eois
Eurus equis: strident sylua, sanitq; tridenti
Spumeus, atq; imo Neræus ciet aquora fundo.*

Stattius II. Thebaid.

*Ut Notus, & Boreas gemino de cardine mundi,
Hic niue Rhiphæa, Libycis hic pastus arenis,
Bella cient, clamant amnes freta, nubila, sylua.*

Et lib. 8. elaboratius.

*Ut ventis, nimbisq; minax, cum soluit habenas
Iuppiter, alternosq; affligit turbine mundum,
Stat cali diuersa acies: nunc fortior Austri,
Nunc Aquilonis hyems, donec pugnante procella
Aut nimis hic vicat aquis, aut ille sereno.*

Est & apud Ennium 17. Annali huius notæ comparatio, quam alibi protulimus. *Concurrunt veluti venti quum spiritus Austri Imbricior, &c.* & huic quidè Virgiliana, quam in manibus habemus, magis respondet, quamuis uterq; de Hom. promptuaria cella videatur præpissse.

MAGNO ÆTHERE) id est, in aère magno, spatiofo.

At parte ex alia, quæ saxa rotantia latè
Intulerat torrens, arbutaq; diruta ripis,

A nam in aethere venti nulli sunt. Sic supra, atq; aethera trant Cum sonitu, de gruibus.

OBNIXA OM. CONT.) Pro *obnixis* legit Donatus *obnixè*, aut *obnixa*, quomodo, & Seruius legi docet. Sensus est. Non sibi cedentibus ventis, ea quoque non cedunt, quæ ipsi flatibus suis sæuendo commouerint. Mare resistit mari, nubes nubibus, venti ventis.

ACIESQUE LAT. CONCURRUNT) Militare verbum concurrere. Iterum Virgil. *Agmina cōcurrunt ducibusq; & viribus aquis.* Et mox. *ipso concurrere passus.* Horat. Sat. 1. lib. 1. *quid enim? concurritur, hora Memento aut cita mors venit, aut victoria lata.*

HÆRET. PEDE PES) Similis vocum collisio in 5. *Immiscetq; manus manibus.* Homerus Iliad. 13.

*φεζαντες δδεν δουε, σακσ σακκί περδελύμην,
Ασπίς δδ ασπίδ' ερείδδ, κέρυς κέρυν, άνεξ δ' άνηξ.*

Achelous cōmemorans suum cum Hercule certamen, Metamorph. lib. 9.

*Inq; gradu stetimus, certi non cedere, eratq;
Cum pede pes iunctus, totoq; ego pectore pronus,
Et digitos digitis, & frontem fronte premebam.*

A. Furius Antiàs, Annalium libr. 4. *Pressatur pede pes, mucro mucrone, viro vir.* Ennius. *pede pes premitur armis teruntur & arma.* At verò Statius li. 8. Thebaid. & hunc ipsum Maronis locū, & ardorem præliantium vide mihi quam disertè, & copiosè, & tanquam *παρρησιαστικῶς* expresserit.

*Iam clypeus clypeis, umbone repellitur umbo,
Ense minax ensis, pede pes, & cuspide cuspis.
Sic obnixa acies, pariter suspiria firmant,
Admotæq; nitent aliena in casside crista.*

Credo item huc respexisse Valer. Flaccum lib. 6.

*Illi ubi consertis iunxere frementia telis
Agmina, virq; virum galeis afflauit adaëtis.*

Conatus est etiam id ipsum Silius lib. 4.

*teritur iunctis umbonibus umbo,
Pesq; pedem premit, & nutantis casside crista
Hostilem tremulo pulsant conamine frontem.*

Et lib. 9. vberius.

*galea horrida sicutu
Aduersa ardescit galea, clypeusq; fatiscit
Impulsu clypei, atq; ensis contenditur ensi,
Pes pede, virq; viro teritur.*

Curtius lib. 3. de prælio Alexandri M. cum Persis. Duæ quippe acies ita cohærebant, ut armis arma pulsarent, mucrones in ora dirigerent: collato pede quasi singuli inter se dimicarent, in eodem vestigio stabant, donec vincendo locum sibi facerent. Ibidem. vir viro, armis arma conferta sunt. Bella sanè, & complura huius generis inuenio apud Tyrtæum.

*Αλλά τις ἐγγυς ἰών, αὐτοσχεδὸν ἐγγυὶ μακροῦ
Ἡ' εἰσὶ ἐτάζων δῆλον ἀνδρ' ἐλέτω:
Καὶ πόδι παρ' ποδὶ δούε, κῆ ἐπ' ασπίδ' ασπίδ' ερείσας,
Ἐν δὲ λόφον, τε λόφον, καὶ κύνην κύνην,
Καὶ σέρον σέρον πεπαλιμένον ἀνδρὶ μαχέσθαι
Ἡ' εἰσὶ κώπην, ἢ δούε μακρὸν ἐλών.*

Congrediens aliquis gladio vibrando, vel hastam, In pugnam, socium cominus accipiat.

Cum pedibusq; pedes, cum sentis senta coaptans, Cum crista cristam, cum galea galeam,

Et pectus ingens cum pectore pugnet in hostem, Sive tenens hastam, sive tenens gladium.

Hæc Seruius, Macrobius, Donatus, German. Vrsin. Hieron Columna.

365 Arcadas infuetos acies inferre pedestres
 Ut vidit Pallas Latio terga sequaci,
 Aspera queis natura loci dimittere quando
 Suasit equos: vnum quod rebus restat egenis,
 NVNC PRECE, NVNC DICTIS VIRTVTI ACCENDIT AMARIS.
 Quò fugitis socij? per vos, & fortia facta,
 370 Per ducis Euandri nomen, deuictaq; bella,
 Spemq; meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
 FIDITE NE PEDIBVS. FERRO RUMPENDA PER HOSTES
 EST VIA, quæ globus ille virum densissimus vrget:
 Hac vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit.
 375 NVMIMA NVLLA PREMUNT: MORTALI VRGEMVR AB HOSTE
 MORTALES: TOTIDEM NOBIS ANIMÆQVE, MANVSQVE.
 Ecce maris magno claudit nos obice pontus:
 Deest iam terra fugæ: pelago Troiam ne petemus?
 Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.

AT PARTE EX ALIA) Omisso Ænea narrat ea, quæ ab Arcadibus in diuersa campi parte gesta sint fortiter, & à Pallante, qui hic Patrocli Homerici personam refert, non diu superstitite futuro, vt nec ille.

QVA SAXA ROTANTIA) In alio littoris loco describit exitum habuisse torrétem, aduexisse dirutas arbores, & saxa eò infinita traxisse. Arcadas verò equites nec equos inter hæc agere, nec pedestri contra morem suum pugna certare voluisse, Proinde in fugam cœpisse conuerti, & terga hostibus dare. Hoc enim in aduersis esse subsidium solet, vt salus fugiendo seruetur, quæ dimicando non potest defensari. Pallantem, qui hæc vidisset, nunc rogare eos, nunc obiurgare cœpisse, ne deferta gloria sua, victoriam hostibus relinquerent. Donatus.

Sed videntur Arcades ab equis descendisse, & ita fugam pedibus arripuisse. Seruius enim vocem illam quando, exponit siquidem. Commoditas igitur ista ad fugiendum maior, propter loca saxis, & arbutis, & truncis iam impedita. Sed tamen natura loci non eos ad fugam, sed dimissis equis ad pedestre certamen hortabatur. Monet prudenter Veget. lib. 3. cap. 9. Nam si equitatu gaudemus, campos debemus optare: si pedire, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, aliquoties montuosa, &c. In quem locum hæc Steuechius. Factum etiam quandoque, vt qui equitatu satis vtrique instructi essent, in prælio tamen vti nequirent: quod loca aspera essent, impedita, nimis angusta. Qua de re exemplum in Pausaniæ Phocicis in prælio circa Thermopylas commissio. Veruntamen frenos sæpe equites detrahare coacti, quo fidem facerent pedibus, nõ deserturos. Itidem in pedes eosdem sæpe desiluisse, historiæ testes sunt, & pugnam pedestrem pariter cum cæteris capessuisse. Vide eundem de idoneo loco ad pugnam eligendo, cap. 13. Verbo rotantia inuenimus eodem modo vsu Lucretium, lib. 1. vertice torto Surripiunt, rapidoque rotantia turbine portant.

ARGAD. INSVET. ACIES INFERRE PED.) Arcades à studio equorum, & nutricatione commendati fuerunt olim, & equestri in primis valuerunt certamine. Nempe & Neptunus equestris in magna veneratione apud eos fuit, vt testatur Pausan. in Arcadicis, & equestribus

Aludis feriari solebant. German. qui etiam quæstionem ponit, cum Arcadiam montosam esse constet, quomodo ibi vsusequorum esse potuerit. Ad eam quæstionem vide, si placet, quid ipse respondeat.

QVO FUGITIS SOCIJ?) Oratio Pallantis planè militaris, & exhortatoria est, ad perumpendum per hostes, & fugam deducendum. Facit & Silium lib. 4. Cos. Scipionem suos in pugnam reuocantem, cum amulatione huius loci.

Quo fugitis? que spes victis? Alpe ne petemus?
 Iplam turrigero portantem vertice muros
 Credite submissas Romam nunc tendere palmas,
 Natorum passim raptus, &c.]

Tenuit omnia, quæ fugientes reuocarent, deditque ordinationem pulcherrimam dictis suis. Ait primo loco, Quo fugitis? hoc est dicere, ad quam tenditis partem, quum omnia teneant hostes? Per vos, nihil siquidem vnicuique nostrum tam charum, quam ipsemet sibi. Addit, & fortia facta. Multum valet in cohortando exempla alicui propria demonstrare, & præteritarum victoriarum redintegrare memoriam. Potest enim rursus vincere, qui laboribus suis tenuit aliquando victoriam, & ne facta gloriosa posterioribus ludibriis obruat, operam dare. Per ducis Euandri nomen, vt ne ducis sui nomen, ac triumphos, & glorias militaribus vellent flagitiis maculare. Cuique nostrum natura erga principem suum nescio quid amoris, ac reuerentiæ ingenuit. Vltimo loco tyrocinium suum illis commendat, vbi se paternæ virtutis imitatore profitetur. Spemq; meam, Per expectationem, inquit, quam sustineo, futura æmulationis virtutis paternæ. Deinde quid opus sit exponit. In certaminibus, inquit, bellicis spes omnis in dextera magis esse, quam in pedibus debet. Et nunc si viam in patriam quæritis, rumpatur ista via per hostium globos, accedentium strages perferat, iter virtus, vt decet, inueniat, &c. Hactenus Donatus. Quid autem faciendum duci, si vel pars, vel totus exercitus fugerit, docet Vegetius lib. 3. cap. 25.

DEVICTA QVE BELLA) id est, finita, exhausta, nam hostis vincitur, non bellum.

FIDITE NE PEDIBVS) Iustinus lib. II. de Alexandri M. exercitu fortissimo ac selectissimo. Itaque nemo in prælio fugam, sed victoriam cogitauit: nec in pedibus cuiquam spes, sed in lacertis fuit.

NVMINA NVLLA PREMVT) A facili argumen- tum. Alioqui cum dijs non pugnandum. *Dij me terrent, & Juppiter hostis*, ait in 12. Turnus. Prouerbia sunt, dijs iratis, dijs propitijs. Vide Chil. in adagio *Genius malus*.

ECCE MARIS MAG. CLAVD. NOS OBICE) Annibal transfessus Alpes, in oratione, qua suos cohortatur ad fortiter præliandū in Italia. Dextrā, læuāq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauim habemus: circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano, à tergo Alpes vrgeat. Et rursus in extrema oratione. Nihil vsquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicauerimus. Illis timidis, & ignauis licet esse, qui receptum habent, quos suus ager, sua terra per tuta, ac pacata itinera fugientes accipiant: vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortem ue certa desperatione abruptis, aut vincere: aut, si fortuna dubitabit, in prælio potius, quam in fuga mortem optetere. Arbitror his duabus sententijs Liuianus nō mediocriter illustratum esse, quod hoc versu, & sequente dimidiato, à Pallante dicitur.

Sed adhuc aliunde plus lucis & ornamenti huic loco afferemus, & istam necessitatem à qua Pallas suos ad fortiter dimicandum incitat, ex collatione similibus magis declarabimus, idq; ex Hieron. Colum. Explicationibus in fragmenta Medæ Enniane videlicet. Medea igitur, malis sibi vndiq; imminentibus, cum hinc premeret odium conceptū in Iasonem, ac pellicē, amborumq; vlciscendorum: illinc liberorum amor, minē Creontis, & exilium, Ennius à feris sumpta translatione, quibus hinc canibus, illinc laqueis, & retibus circumclusis nullum patet effugium, dixit in eius persona, *Teneor confecta, vndiq; vexor*, alludens forsitan ad prouerbium, quod sic protulit Flaccus Sat. 2. lib. 1. *hac vrgeet lupus, hac canis angit*. Alio modo eandem expressit sententiam Sat. 3. lib. 2. *hic fossa est ingens, hic rupes maxima*. Græci eodem sensu, *ἐμπροσθεν κρημνός, ὀπίθεν λύκοι*. A fronte præcipitium à tergo lupi.

MEDVS DENSOS PRORVP. IN HOSTES) Quod efficacissimum est, in fine posuit, & vt hortaretur etiam exemplo, primus in hostium globum irrupit. Seruius.

- 380 Obuius huic primum fatis aductus iniquis
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium quā spina dedit: hastamq; recepat
Ossibus hærentem. quem non super occupat Hisbon,
- 385 Ille quidem hoc sperans. nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum, crudeli morte sodalis,
Excipit, atq; ensē tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos aufum incestare nouercæ.
- 390 Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in armis,
Daucia, Laridæ Tymberq; simillima proles,
In discreta suis, gratusq; parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi Tymbre caput Euandrius abstulit ensis:
- 395 Te decisa suum Laride dextera quærit,
Semianimesq; micant digiti, ferrumq; retractant.

FAT. ADDUCTVS INIQVIS) Dicendo, *fatis iniquis* obuium fieri Lagum, ostendit periturum: interitum statim subiungit. Vellebat autem saxum, quod in Pallantem mitteret, quia terra retinebatur. Hasta ossibus penitus inherbat, quam reducere vix potuit. Cupiebat autem Hisbon Pallantem ad euellendam hastam inclinatam superoccupare, sed non processit. Nam dum incautus rueret, furens propter crudelem mortem sodalis, anteuertit illum Pallas, ensēq; defixit in eius pulmonibus. Donatus, & Seruius.

MORTE SODALIS) Sodales quidam dictos esse putant, quod vnā sederent, essentq; Alij, quod ex suo vesci soliti sunt. Alij quod inter se inuicem suaderent, quod vtile esset. Iidem quod coeant crebro, congeræ vocantur, à Græco vocabulo. quod est *γέρρα*. Congeræ per vnum, r, scribebant, consonantes enim non geminabant antiqui. Festus, & Scalig. F.

TUMIDO IN PVL.) Pulmonem tumidum vocat *φυσίον* planè. Inflari siquidem medici pulmones ponunt, vt folles, & eo more accipere auras. Vnde Arist. de partibus animal. lib. 3. τὸ δὲ ἀναπνεῖν ὁ πνεύμων ὀργα-

νόν ἐστι, τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἔχων ἀπὸ τῆς καρδίας, ποιεῖν δὲ ἐπιχειρεῖ ἀνὰ τὴν εἰσόδον τὸ πνεῦμα, ὅθεν τὴν αὐτὴν σφοδρότητα, καὶ τὸ μέγεθος. ἀεζόμενος γὰρ εἰσρεῖ τὸ πνεῦμα, συνιόντων δὲ ἐξέρχεται πάλιν. German. Pulmo erat, & naturaliter tumidus, & quia furebat. Seruius.

RHOETI DE GENTE VETVSTA) Origines singulorum, & crimina, vel certe alia, idcirco addidit poeta, non quod sint locis, & tempori necessaria: sed ne solis nominibus longus narrationis textus horrescat. Rhætus Marrubiorum Rex fuit in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superdaxit nouercam. Hanc priuignus stuprauit. Quo cognito, cū cum pater persequeretur, & ad pœnam vocaret, ille se ad Turnum cōtulit. Donat. Seruius.

THALAMOS INCESTARE NOVERCÆ) Thalami vox poetis pro re coniugali accipitur. Deducta est autē à *θάλλω* floreo, vireo, quoniam, vt Etymologiftes, *ἐν αὐτῷ θάλλουσι αἰσίναι σάμματα, ἔτι τὴν ἀμύρῳνα, καὶ μὴ ἀπισθηκότα*, corpora ed intransitum debent esse videntia, & virentia (propter sobolem procreandam scilicet) non flaccida, infirma, & quasi emortua. Incestus, siue ince-

Mmm * 3 ince-

incestum, latinis idem quod stuprum, quamuis vsus ad flagitium transferat: quod in affines comittitur. Stuprum autem vel cum nupta committitur, & adulterium proprie appellatur: vel cum alia persona, siue ea sanguine coniuncta sit, siue non, siue virgo sit, siue vidua. Incestare verò, est incestum perpetrare, siue polluere, & incestè, est pollutè, forè. Plaut. Pœn. *Earum hic alteram efflictim, neq; eam incestauit vnquam.* Virgil. de cadauere Miseni insepulto, lib. 6.

*Præterea iacet exanimus tibi corpus amici,
Hæc nescis, totamq; incestat funere classem.*

Nouerca autem, auctore Festo, quam quis sublatis liberis nouam uxorem ducit, augendæ familiæ gratia.

VOS ETIAM GEMINI) De geminis Lari filijs, quos nec sui discernere poterant, & in quibus parentes ipsimet sæpe, sed iucundo illis errore errabant. Hos quemadmodum discreuerit Pallas, ostendit poeta. Vnus capite abscisso, alter amputata dextera obiit. Vide plura apud German. cuius item sunt ista Paralip. Lucan. lib. 3. idem de geminis argumentum, numeris ferè iisdem repræsentauit.

*Stant gemini fratres, facunda gloria matris,
Quos eadem varijs genuerunt viscera fati,
Discreuit mors saua viros, unumq; relictum
Agnorunt miseri sublato errore parentes:
Aeternis caussam lacrymis tenet ille dolorem
Semper, & amissum fratrem lugentibus offert.*

Aristot. lib. 7. histor. animal. de geminis in hanc sententiam. τὰ δὲ δίδυμα ἢ διὰ μὲν ἐγένετο καὶ ἢ ἐκ εὐκότα, τὰ δὲ ἀλεία, καὶ οἷς ὀπίσθου εὐκότα. * Fratres germanos geminos, appellatos Menachmos, eosdemq; quam simillimos, sibi eos nec

mater, qua mammã dabit, nec mater ipsa qua illos pepererat inter nosse posset, habes apud Plautum tota comædia, in qua ob istam similitudinem ludificationes multæ, & ridiculæ. Silius quoq; tale par fratrum inducit lib. 2.

Vos etiam primo gemini cecidistis in æuo
Eurymedon fratrem, & fratrem mentite Lycorma:
Cuncta pares, dulcisq; labor sua nomina natis
Reddere, & in vulu genitricis stare suorum.

NAM TIBI TYMBRE CAPVT) Pro Tymber, metathesis. Vide Politian. cap. 17.

CAPVT EVANDRIVS AB. ENSIS) Idem quod hîc, alibi quoq; sibi in hac littera, t, permisit, vt eam produceret. Vsi sunt & alij hac licentia. Horatius. *Quum grauius dorso subijt onus. incipit ille.* Et in isto, *Qui non descendit alio culpante.* Naso. *Nubibus esse solet, aut purpureæ aurora.* Hen. Steph.

TE DECISA SVVM) ἐν δὲ ἀργυμένως dictum est, pro, à te, ô Lauride ô Daucia, decisa tibi dextera requiritur, & desideratur.

SEMIANIMESQVE MICANT) Versus ab Ennio, teste Seruio.

*Oscitat in campis caput à cervice reuulsam,
Semianimesq; micant digiti, ferrumq; requirunt.*
Ouid. Metamorph. lib. 6. de lingua Philomelæ à Te-reo præsecta.

— forcipe linguam.

*Abstulit ense ferox: radix micat vltima lingua.
Viq; subire solet mutilata cauda colubra,
Palpitat, & moriens domina vestigia querit.*

Stat. lib. 7. Thebaid. *diuiduū trans corpus hiantes Truncum oculi querunt, animus caput.*

Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor, & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
400 Traicit: hoc spatium, tantumq; moræ fuit illo.
Illo namq; procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremq; Tyren: curruq; volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arua.
405 Ac velut, optatò ventis æstate coortis,
Disperfa immittit syluis incendia pastor:
Correptis subitò medijs extenditur vna
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammæ despectat ouantes:
410 Non aliter sociūm virtus coit omnis in vnum,
Teq; iuuat Palla. sed bellis acer Halesus
Tendit in aduersos, seq; in sua colligit arma,
Hic maectat Ladona, Pheretaq; Demodocumq;:
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
415 Elatam in iugulum. saxo ferit ora Thoantis,
Ossaq; dispergit cerebro permista cruento.
Fata canens syluis genitor celarat Halesum:
Vt senior letho canentia lumina soluit,
Iniecere manum Parcæ, telisq; sacrarunt
420 Euandri. quem sic Pallas petit antè precatus:
Da nunc Tibri pater ferro, quod missile libro,

Fortu-

Fortunam, atq; viam duri per pectus Halefi,
Hæc arma, exuiasq; viri tua quercus habebit.
Audijt illa Deus. dum textit Imaona Halefus,
425 Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

ET PRÆCLARA TVENTES FACTA. V. MIST. DOL. ET PVD.) Habet magnam vim in prælio, non modo ipsa cohortatio ducis, sed exemplum quoq; Et Homerus cum Agamemnonem appellaret βασιλεῦ ἀγαθόν, eodē carmine etiam κελεῖν ἀρχιμήτην appellauit. Sic Annibalis, sic Alexandri milites præclara facta imperatorū suorum intuentes, in ferrum ipsi quoq; animosius ruebant: primos in acie ambos fuisse legimus. Constantinum sæpe hostium cruore oblitum, precibus, & lacrymis suorum excedere prælio coactum fuisse traditum est, vt se reipub. seruaret. Ergo & ipsa ducis oratio, & multo magis exemplum, & præterea dolor, atq; etiam pudor, quatuor istæ causæ Arcadas in hostes incitarunt. Magis tamen eos pudor, quam dolor vrfit. *Mistus dolor, & pudor, sic de Mezentio, æstuat ingens Imo in corde pudor, mistoq; insania luctu.*

FUGIENT. RHOETEA PRÆTER) Pallas direxerat hastam in illum: præterfugiens Pallantem Rhœteus, qui duos fratres Teuthram, & Tyren se insequentes fugiebat, illam volentem excepit in corpus suum. Non plus spatij seu moræ habuit mors Ili: nam eum quoq; cōfestim interfecit Pallas. Decidit ergo de curru Rhœteus, arua calcibus pulsans, quod doloris est indicium. Infra, de Acrone, *& aram. Tundit humum exspirant.*

CÆDIT RVTVLOR. CALCIBVS ARVA) Etiam in hoc ὀμνείζεις.

AC VELVT OPTATO) Comparationi subijcit vim Arcadum irruentium, lateq; cædibus grassantium in hostes *Ventis coortis*. Simile illud Lucretij lib. 1. *Aut ita diffugient, vt tempestate coorta*. Et infra, *Vsq; adeo donec tempestas sua coorta est*. Et lib. 6. *quas venti quum tempestate coorta Compleverunt*, Cæsar lib. 7. de bello Gall. quod magna subito erat coorta tempestas.

ACIES VVLCANIA) Aciem Vulcaniam vocauit, inquit Seruius, quæ comparatio ad bellum pertinet; nã de igne dicere aciem, satis incongruum est. Ergo acies Vulcania, vis ignis, quæ latè per campos effunditur. Victor autem, cui vota processerunt, voti compos. *Sed cur non ita dicta accipiamus, acies Vulcania, quasi flamma latè diffusa, sint Vulcani copia quedam, & quidam exercitus, quo vastantur sylua, segetes, & quidquid ardeve potest? An non vndeque uentus loquitur poetis sollempne, & nimis sistratum est? an exemplis id confirmandum denuo, & in meridie accendendum lumen?*

BELLIS ACER HALESVS) Halefus virtute propria confusus, non dubitauit ire in plurimos, & contra venientes. Quos cum trucidauerit, satis apparet, quam bellis acer fuerit. Quod se in sua arma collegisse dicitur, nihil est aliud, quam scuto se totum communiit, post scutum se clausit aduersus impressionem multorum, quomodo Donatus, & Seruius exponunt. Strymonius autem, cum elata manu vellet gladium in Halefi iugulum defigere, præuentus ab eo, ipsam dexteram perdidit. Mirum porrò, saxum veniens non præuidisse: quo ictu totum eius comminutum est caput, vt cum ossibus cerebrum, sanguisq; commista sint.

Cerebrum omnia habent animalia, quæ sanguinem: sed homo portione maximum, & humidissimum, omniumq; viscerum frigidissimum, duabus supra, subterq; membranis velatum, quarum alteru-

rum rumpi mortiferū est. Cæterum viri quàm fami-
næ maius. Hoc est viscerum excellentissimum, proximumque cælo capitis, sine carne, sine cruore, sine sordibus: hanc habent sensus arcem, huc venarum omnis à corde vis tendit, hic desinit: hic culmen altissimum, hic mentis est regimen. Plin. lib. 11. cap. 37.

SEQVE IN SVA COLLIGIT ARMA) post scutum se claudit. Lib. 12. de Ænea, *Substitit Æneas, & se collegit in arma.*

SYLVIS GENITOR CELAR.) Cognito pater, quid Halefo filio inimica fata portarent, syluis absconderat, ne inuentum perimerent. Itaque non malè etiam, *fata canens* quidam legunt, pro, *canens*: nam & ab alijs audita cauere poterat. Sed quum sollicitum senem longa ætas traxisset in mortem, deficiente pla custodia, destituro intulerunt fata violentiam quam parauerant, & Euandri telis tradiderunt iugulandum. Non tamen videtur occidi potuisse, nisi percussor eius, dei iuuaretur auxilio. Rogat Pallas regionis suæ deum, vt duo sibi præster, quæ mortem faciant inimici: fortunam, vt perueniat ictus: & viam, hoc est aditum plagæ. Quod sequitur, *Hæc arma, exuiasq;*, &c. hunc habet sensum. Arma quibus ille securus dimicat, quibusque munitus est, erecto trophæo in luco tibi dicabo. [De trophæo dicemus lib. sequenti, ad illud, ingentem quercum decisis vndique ramis Constituit tumulo.] Dum igitur Halefus alium studet à morte defendere, se ipsum nudato pectore opportunum tradidit morti. Sic Donatus.

CANENTIA LVMINA SOLVIT) ipse canus, ὑπαλλογῆ. Et nota loquendi formam, *lumina soluere*, pro mori. Seruius, physicam rem dixit, inquit, dicuntur enim pupillæ mortis tempore albescere. Sed hoc non est explicare vim sermonis. Ego arbitror eò poetam respicere, quod morituris oculi iam fracti natant quodammodo, quod obseruatur, qui morientibus astiterunt.

INIECERE MANVM PARCÆ) Sermo iuris est. Nã manus iniectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate expectata, vindicamus.

TELISQVE SACRARVNT EVANDRI) Quidquid destinatum est dijs, sacrum vocatur. Peruenire autem ad eos non potest, nisi libera à corpore fuerit anima: quod nisi morte fieri non potest. Ita ergo opportunè sacrum Halefum facit, quia erat oppetiturus. Et hic proprietatem, & humani, & diuini iuris exsecutus est. Nam ex manus iniectioe pãne mancipium designauit, & sacrationis vocabulo obseruantiam diuini iuris impleuit. Hoc loco non videtur alienum de conditione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis dijs iubent: quia non ignoro quibusdam mirū videri, quod cum cætera sacra violari nefas sit, hominè sacrum ius fuerit occidi, cuius rei causa hæc est. Veteres nullum animal sacrum in sinibus suis esse patiebantur: sed abigebant ad fines deorum, quibus sacrum esset. Animas verò sacrorum hominum, quas Græci ζωάνας vocant, dijs debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum, ad deos ipsos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitabant: sic animas, quas sacras in cælum mitti posse arbitrati sunt, viduas corpore quam primum eò ire voluerunt. Macrobi. Saturnal. lib. 3. cap. 7.

DA NVNC

DA NVNC TIBRI PATER) Inuocat numen viciniū, A re vult, vt pertexat. Hoc igitur iacit in spoliatorem, & grassatorem. Quod si hic, *denuo*, adscriptum non esset, legerem libenter, *pallio detexere*: mouet quippe me auctoritas Seruij, qui illud Plauti affert, verum ex alia vt reor, fabula. *Ego hunc hominem detexam pallio*, quod est, exuam, & spoliabo. Turneb. lib. 30. cap. 34. * In Seruio nostro, hoc quidem loco nihil aliud legitur, prater hac verba: *dū texit, dum spoliat: nam tempus presens, non prateritum, ab eo quod est texo.*

TVA QVERCVS) In tuis ripis nata.

DVM TEXTIT IMAON. HALEVS) Texere pro exuere, ac spoliare positum, sicut detexere apud Plautum in Amphit. vbi ita Sofia seruus. *Illic hoc homo denuo vult pallium detexere*: Id est, proinde, quasi hoc pallium non iam perfectum, detextumque sit, eo me exue-

At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, finit agmina. Primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumq; moramq;
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci:
430 Et vos ô Graijs imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt, ducibusq; & viribus æquis.
Extremi addensent acies: nec turba moueri
Tela, manusq; finit. hinc Pallas instat, & vrget,
Hinc contrâ Lausus. nec multum discrepat ætas:
435 Egregij forma: sed queis fortuna negarat
In patriam reditus. ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
440 Turnum, qui volucris curru medium secat agmen.
Vt vidit socios, Tempus desistere pugna:
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur. cuperem, ipse parens spectator adesset.
Hæc ait: & socij cesserunt æquore iusso.

AT NON CÆDE VIRI) Nihil est tanti viri cæde, B Halesi inquam, perterritus Lausus. nec fuit terreri agmina Rutulorum. Occidit autem Abantem, atque ita velut nodum dissoluit, & eo sublato, qui plurimum resistebat, & remorabatur Rutulos, tanquam nodus, viam ad aliorum cædem, & funera patefecit. Cum Arcadibus autem, & Etruscis sternebantur quoque Troiani, qui Iliensis belli calamitates euaserat. Qui verò erant in extremo agmine, quò essent tutiores, densabant se: fuitq; tanta multitudinis constipatio, vt nec manus, nec tela quisquam mouere posset. Donatus.

PARS INGENS BELLII) cuius erant præcipuæ partes in eo bello, seu, qui virtute, & armis non parum excellabat, & præstabat in bello. Sic infra *Pars belli haud temnenda viris*. Et libr. 2. *Æneid. Et quorum pars magna fui.*

PUGNÆ NOD. MORAMQVE) Metaphora à nodosis arboribus, quæ cuneis etiam difficilè perumpuntur. Nihil est aliud quam robur, firmamentum exercitus, ἔρκον πολέμου, vt loquitur Homerus, veluti murus, vallum, propugnaculum suorum.

O GRAIIS IMPERDITA CORP. TEUCRI) quos Græci perdere nequiverunt. Teucros autem intellige, quos secum ducit Æneas. Seruius.

ADDENSENT ACIES) Sic legendum, vt sit secundæ coniugationis, non primæ.

IN PATRIAM REDITVS) Reditus est eius, qui, quò D statuerat, peruenit: reuersio autem eius, quem ex itinere causa aliqua reuocat, ac reducit ad eundem locum, vnde à principio discesserat. Interdum tamen confun-

duntur, & reuersio capitur pro reditu, vt lib. 2. de finibus. Vt omnium siderum eodem, vnde profecta sunt, fiat ad vnum tempus reuersio. Reditus autem pro reuersione, vt Philipp. 2. Qui verò Narbone reditus? cū tamen reuersio illa potius Antonij fuerit. Profectus enim ab vrbe, vt in Hispaniam ireret, Narbone dies aliquot mansit: deinde, mutato consilio, Romam reuertit. Hæc Manut. in i. Philipp.

MAIORE SVB HOSTE) Vult duobus adolescentibus apud lectorem conciliare gratiam, dum eos describit impigros, ætate propemodum pares, forma insignes: quibus tamen in fatiis erat non redire in patriam. Pulchrum fuisset ipsos inter se cōcurrere, sed vtrique Iupiter suam seruabat gloriam, maiorem scilicet hostem, cuius manu caderent: Æneam, à quo Lausus, & Turnum, à quo Pallas interemptus est. Ne sic accipias, quasi vterque ab vno, eodemque occidendus esset, quia dicitur numero singulari, *sub hoste*: sed intellige duos, & illustriores.

INTEREA SOROR ALMA) Iuturna soror Turni, cui Iupiter, vt in 12. legitur, erepta pro virginitate hunc honorem sacrauit, vt nymphea esset, sollicita vicem Lausi, de eo adiuuando fratrem admonet, cui per medium agmen curru volanti, cedebant omnia. Vt ergo ad socios venit, & vidit quid ageretur, iussit milites quiescere, qui ibi erant, sibi que soli pugnam aduersus Pallanta depoposcit, optans etiam adesse Euandrum, vt coram ex filij interitu maiorem caperet dolorem, quam ex auditione capturus videbatur. Recurre ad 2. *Æneid.* vbi de supplicij filiorum in conspectu parentum egimus ad illa,

ad illa, qui nati coram me cernere lethum fecisti, &c. Acedere dictum, ut cedere foro, patria, vita. Etiam cum
 Nam sine immanitate summa ne optari quidē hoc cui-
 quam parenti potest, ut oculis suis interfici liberos suos
 videat. Itaque cum magno felle dictum, *cuperem ipse*
pater spectator adesses. *Equore* (IVSSO) ipsi iussi, hypallage. *Equore*

dictum, ut cedere foro, patria, vita. Etiam cum
 dandi casu inuenitur, cedere legibus, fortunæ, oneri,
 honori, sed alio significato. Cedere græcè *ὑπεχωρῆναι*
 dicitur *ὑπεχωρῆναι*, *ἔξισασθαι*, *ὑπεκείναι*, *ἐκδιδόναι*, *μεδί-*
σασθαι, secundum varios significatus. Vide Bud. in
 Pand.

445 At Rutulūm abscessu iuuenis tum iussa superba
 Miratus, stupet in Turno: corpusq; per ingens
 Lumina voluit, obitq; truci procul omnia visu:
 Talibus & dictis it contra dicta tyranni.

AVT SPOLIIS EGO IAM RAPTIS LAVDABOR OPIMIS:

450 AVT LETHO INSIGNI: forti pater æquus vtrique est.
 Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor:

FRIGIDVS ARCADIBVS COIT IN PRÆCORDIA SANGVIS.

Desiluit Turnus biugis: pedes apparat ire
 Cominus. Utq; leo, specula cum vidit ab alta

455 Stare procul campis meditantem prælia taurum,
 Aduolat: haud alia est Turni venientis imago.

Hunc vbi contiguum missæ fore credidit hastæ,
 Ire prior Pallas, si quæ fors adiuuet ausum,
 Viribus imparibus: magnumq; ita ad æthera fatur.
 Per patris hospitium, & mensas quas aduena adisti,

560 Te precor Alcide, cœptis ingentibus adsis:
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
 Victoremq; ferant morientia lumina Turni.

IVSSA SVPERBA MIRATVS) superbiam iubentis, B
 auctoritatemque miratus est Pallas, quam expertus est
 in abscessu Rutulorum. Spectabat autem corpus, quia
 verè spectatu dignum. Nam & magni membrorum ar-
 tus erāt, magna vultus dignitas, & statura procerior. Vo-
 cavit enim in septimo *prestanti corpore*, & dixit, toto ver-
 tice supra alios eminere. Quamquam poeta oculis ini-
 micis à Pallante lustratum vult, qualibus tum maxime
 aspici, & obiri debuit. Quamuis porrò adolescens, ta-
 men se minis eius nihil perterrefactum ostēdit, vsque
 adeo, ut etiam liberrimè hominem, & cum supercilio
 assari audeat.

AVT SPOLIIS EGO IAM RAPTIS) Aut occidāte, quod C
 mihi summæ futurū est gloria: aut occidat abs te, & erit
 mihi rursū laudi generosè oppetita mors: patri meo,
 cui tu dolorem inurere maximum, & quem adesse spe-
 ctatorem concupiscis, vtrumuis gratum erit: qui, si læ-
 tari non poterit, se filium victorem, at certè letabitur, se
 generosum bellatorem, & qui in acie occumbere non
 dubitaret, genuisse. Arcades meritò timebant, cum im-
 parem viderent congressum, velut Troilum Achilli,
 & ut mox sequitur, taurum leoni. De spoliis opimis a-
 libi, ni fallor, diximus. Quoties Ioui in Capitolium de-
 lata sint, Alex. ab Alex. lib. i. cap. 14. Quadrant huc duo
 versiculi, ex Attij fragmentis.

Nam trophaum ferre me a forti viro pulchrum est:
 Si autem & vincar, vinci a tali nullum est pro-
 brum.

FRIGIDVS COIT SANGVIS) Alibi, gelidusq; coit for-
 midine sanguis.

IN PRÆCORDIA) Plin. lib. II. cap. 37. Extā homini

ab inferiore viscerum parte separatur membranis, quæ
 præcordia appellantur, quia cordi prætenduntur, quas
 Græci appellarunt phrenas.

DESILUIT TVRNVS BIUGIS) Quia certissimam spe-
 rabat victoriam Turnus, ideo de curru desiluit, ut pedes
 congregaretur.

VTQVE LEO SPECVLA CVM VIDIT) Turnum com-
 parat leoni, Pallantem tauro, ut ex hoc iam prævideri
 possit, cuius dicturus sic prouenisse victoriam. Adiecit,
meditantem prælia, quia & Pallas tum primū belli cer-
 tamina cœperat meditari. Donatus.

HVNC VBI CONTIGVVM) Vbi vidit Pallas Turnum
 eò processisse, ut hasta posset cōtingi, venisse intra iactū
 hastæ, ut ea posset feriri, intra iactum teli esse, ut posset
 eum tangere, ire voluit prior, si forte, imparem se viri-
 bus fortuna adiuuaret. Fundendam nihilominus cre-
 didit precem, ut fauore rogati numinis efficeret, quod
 humana virtute, & adhuc parua complere non poterat.
 Cum autem supra contra inferiorem hostem fluminis
 imploravit auxilium: nunc contra maiorem viribus, de-
 um vocat virtute præstantem. Contra illud demum,
 quod Turnus dixerat, *cuperem ipse pater* (Euander) *spe-*
ctator adesses, dicit Pallas, quasi par pari referens, *Cernat*
semineci, &c. id est, ipse suum cernat interitum, & suis
 oculis me suum victorem cogatur intueri. Seruius, Do-
 natus.

PER PATRIS HOSPIT. ET MENSAS) lib. 8. hac limi-
 na victor Alcides subiit. Quasi diceret Pallas. Ersi deus
 factus es meritis tuis, fuisti tamen aliquando homo, fu-
 isti hospes patris mei, fuisti conuiuia, habes vbi vicem
 reddas. Donatus.

Nnn*

Audiit

Audiit Alcides iuuenem: MAGNUMQUE SVB IMO
 465 CORDE PREMIT GEMITVM, lacrymasq; effudit inanes.
 Tum genitor natum dictis affatur amicis.
 STAT SVA CVIQUE DIES: BREVE, ET IRREPARABILE TEMPVS
 OMMIBVS EST VITÆ: SED FAMAM EXTENDERE FACTIS,
 HOC VIRTVTIS OPVS. Troiæ sub mœnibus altis
 470 Tot nati cecidere deûm. quin occidit vnâ
 Sarpeden mea progenies: ETIAM SVA TVRNVM
 FATA VOCANT, METASQUE DATI PERVENIT AD ÆVI.
 Sic ait, atque oculos Rutulorum reiecit aruis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam:
 475 Vaginaq; caua fulgentem diripit ensem.
 Illa volans, humeris surgunt quâ tegmina summa,
 Incidit: atque viam clypei molita per oras,
 Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

AVDIIT ALCIDES) Audiuit, id est, exaudiuit quidē supplicentem sibi Hercules, & cupiebat gratificari Pallanti, si modò per fata posset. Quæ quoniam sibi ob stare sentiebat, ingemuit, & effudit lacrymas, quæ ipsæ quoq; nihil proficiebant Pallanti.

Alcides cognominatus est Hercules ab auo Alceo, siue ἀλκίης, à fortitudine. Pindarus initio Alciden nominatum, postea Herculem dicit, ab ἥρα, quam Iunonem dicimus: quod eius imperiis opinionem, famamque sit consecutus. Proclus in Platon. Cratylum Herculem ait Alciden prius appellatum, à mortalibus parentibus, Pythia verò Heraclea vocavit, propter gloriam, quam adeptus esset, & diuinitatem ex Iunonis affinitate, & cognatione. Phornutus verò, seu Cornutus, Herculem innuit vocatum, quod τοὺς ἥρωας κλείζεται, id est, quod heroas gloria afficiat, siquidem Herculem rationem esse ait, quæ in vniuersis existat, per quam natura fortis, ac robusta sit, &c. Gyrard. Syntag. 10. in Hercule.

IMO CORDE PREMIT GEM.) Lib. I. de Ænea, premit altum corde dolorem, vt hic, premit sub imo corde gemitum. Est enim eadem sententia. Qui premit gemitum, premit & dolorem, & contrà: sed tamen lacrymas cohibere, ne oculi madescant in dolore, difficile est. Ideo lacrymatur Hercules, quamuis gemitum premat, & dolorem dissimulet: si tamen dissimulare dicendus est, qui plorat. Et intelligimus nihil locutum Herculem, cum lacrymæ pro sermone essent: etsi velint quidam κατὰ τὸ σιωπώμενον Herculem preces fuisse pro Pallante. Nunc quibus verbis, & quam grauitè miserum, & imbecillum deum, ipse suam imbecillitatem prodens consoletur Iupiter, audiamus.

STAT SVA CVIQUE DIES) Consolatio complectitur generalem sententiam, qua communis conditio ostenditur, & inde sequitur: non esse dolenda communia. Subiiciuntur exempla cum argumentatione à maiori ad minus. Denique ad solatium maius, ipsius quoque interfectoris Turni mors breui secutura prædicitur.

Homerus, cum ait, τὸ μὲν φθίνοντα μινδς, τὸ δ' ἰσαμένον, quid aliud, nisi illum φθίνοντα dicit, cuius paulatim deficientis supputatio in nomen definit secuturi: & ἰσαμένον illum, qui præcedit numerum, successurus priori in defectum meanti? Quod & Homerus vester

Mantuanus intelligens, illud stare dici, ad quod acceditur, ait: stat sua cuique dies: extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes statur. Macrobius lib. I. cap. 16.

Virgiliana sententia, siue γράμμι bipartita est: prior pars de breuitate huius vitæ, & necessitate moriendi loquitur: posterior nos ad eandem breuitatem spe sempiternæ gloriæ ex virtute, & rectè factis nascituræ consolandam excitat, & ad præclara facinora suscipienda inuitat. Qui igitur nondum credit statutum esse omnibus semel mori, vt diuinæ scripturæ dicunt, (quis autem potest non credere, cum quotidie, si velit, oculis aspicere possit morientium cadauera) ei fidem faciēt quæ sequuntur testimonia, quorum similia accumulari queāt vel sexcenta. Seneca lib. de Ira. Stat super caput fatum, & percuntis dies imputat, propiusque, ac propius accedit. Idem lib. de breuitate vitæ. Quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Alium alio tempore fata comprehendunt, neminem præteribunt. Et Natural. lib. 2. cap. 59. Ita est, Lucili, omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quousque cogitas esse? citò natura reuocabit, & condet: nec de re, sed de die queritur. Eodem citius, tardiusue veniendum est. Quid ergo? non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicè præberet? Idem facimus. Magno æstimamus mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium.

Cic. in Catone. commorandi nobis natura diuerforium, non habitandi dedit. Seruius Sulpit. ad Ciceronem super obitu Tullia. Quæ si hoc tempore diem suum non obiisset, paucis tamen post diebus ei moriendum fuit, quoniam homo nata fuerat. Ad poetas venio. Lucret. lib. 3. Vitaq; mancipio nulli datur, omnibus vsu.

Ibidem.

Certe equidem finis vita mortalibus astat,
 Nec deuitari lethum pote, quin obeamus.

Eiusdem est elegantissima αἰεσωποποίησις naturæ, ad vitæ nimium cupidos, & mortis fugitantes, in eodem lib. sub extremum.

Denique si vocem rerum natura repente
 Mittat, & hoc alicui nostrum sic increpet ipsa, &c.

Horat.

Horat. Ode. 4. lib. 1.

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres, o beate Sexti.

Vita summa brevis spem nos vetat inchoare longam.
Iam te premet nox fabulaq; manes.

Et Ode. 3. lib. 2.

Omnes eodem cogimur, omnium

Verfatur urna, serius, ocyus

Sors exitura, & nos in eternum

Exilium impositura cymba.

Apud Ouid libr. 10. Metamorph. alloquitur Orpheus
Plutonem, pro Eurydice vxore sua recipienda.

Serius aut citius metam properamus ad vniam.

Tendimus huc omnes: hæc est domus vltima, vosq;
Humani generis longissima regna tenetis.

Propert. li. 2. eleg. 18. Longius aut propius mors sua quem-
que manet. Idem lib. 3. eleg. 4.

Lydus Dulichio non distat Croesus ab Iro,

Optima mors parca qua venit apta die.

De spatiis vitæ humanæ longissimis, vide Plinium lib.
7. cap. 48.

Ad alteram sententiæ partem illustrandam quod
artinet, require quæ dicta lib. 6. sub finem, ad illud, Et
dubitamus adhuc virtutem extendere factis? Libet nihi-
lominus eximiam cohortationem Plinij apponere, ad
comparandam nominis gloriam videlicet. Est autem
epistola 3. lib. 9. eaque pæne tota. Alij alium, ego beatif-
simum iudico, qui bonæ, mansuræque famæ præsum-
ptione perfruitur, certusq; posteritatis, cum futura glo-
ria viuit, ac nihil nisi præmium æternitatis ante oculos,
pingue illud, altumque otium placeat. Etenim omnes
homines arbitror oportere, aut immortalitatem suam,
aut mortalitatem cogitare: & illos quidem contendere
& non remitti: tum hos quiescere, nec breuem vitam
caducis laboribus fatigare: vt video multos misera si-
mul, & ingrata imagine industria ad mortalitatem sui
peruenire.

Adde Isocratem ad Philippum. ἐνδοξὸν δ' ὅτι τὸ μὲν
σῶμα, &c. cogites velim, mortale corpus omnes nos
habere: sed gloria, laudibus, famæ perpetuitate fieri
comptotes immortalitatis: cuius cupiditate omnes vi-
res exerceat, nulli labores, nulla pericula recusanda,
&c. Pluribus in locis similia M. Tullius. Hæc si cui ni-

Amium multa videbuntur, pauca legat suadeo: præstat si-
quidem pauciora legere cum attentione, & animi fru-
ctu, quam plura cum fastidio inutiliter.

TROIÆ SVB MOENIBVS ALT. T. NATI CECID. DEVM)

Pulchrè dictum à Seneca in Consolat. ad Martiam. Ne
deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto vt no-
strorum funerum leuamentum esset, etiam diuinæ con-
cidere. Antipater in epitaphio Orphei.

Τὶ φθιμένοισι σοναχέμεν ἢ φ' ἡάσιν, ἀνικ' ἀλαλκείν

Τῶν παίδων αἰδῶν ἕδ' ἑθεὶς δυναμὶς εἰ

Hæc est sententia. Quid propter mortuos filios gemi-
mus, quando liberorum mortem atcere, à liberis suis
mortem auertere nec dij possunt? Non ita diuersum est

ab his, q; lego in Euagora Isocratis. Τῶν μὲν γὰρ ἡμιθέων
τὸς πλείους, καὶ ὀνομαστοτάτες ἐνρήσομεν ταῖς μεγάλαις συμφο-
ραῖς περιπεσόντας. Nam semideorum plerosque, & eos
quidem celeberrimos, in maximas scimus incidisse ca-
lamitates. Ad rem propositam verò accommodatissimus
est locus ille in Encomio Helenæ. Tantam quippe cu-
piditatem incessisse laborum, & expeditionis Troianæ
propter Helenam dicit, non Græcis tantum, & barba-
ris, sed diis etiam, vt ne filios quidem suos à Troiani bel-
li discriminibus abesse vellent. Nam quamuis Iupiter
fatum Sarpedonis, Aurora Mênionis, Neptunus Cygni,
Thetis Achillis præuiderent: tamen eos cohortati cæ-
teris adiunxerunt: existimantes, gloriosius eis fore, si de
filia Iouis dimicantes occumberent, quam si periculo-
rum illorum expertes domi consenescerent. Vide ada-
gium, Ne dij quidem a morte liberant.

OCVL. RVTVL. REICIT ARVIS) Respiciendo fe-
cit partem feliciorē: vt in secundo, Aspice nos, hoc tā-
tum: quod enim Iupiter videt, admodum iuuat. Ne au-
tem telo iacto inermis esset, stringit gladiū: siue vt, si ha-
sta optatum tenuisset euentum, mox parato mucrone,
plenum de hoste supplicium fumeret. Hasta sic cecidit,
vt per summas oras clypei, quod tegebat corpus Turni,
post aliquantulas moras viam in corpus hostile reperi-
ret: non solum traiectis munimentis, verum etiam vul-
nerato ipso, qui se plurimum præferabat. Seruius, Do-
natus.

CLYPEI MOLITA PER ORAS) In verbo molita,
in est difficultatis significatio. Sic Lucret. molirier ar-
ua, pro, magno labore inuertere, atque arare.

Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
480 In Pallanta, diu librans, iacit: atq; ita fatur.
Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: ac clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transfuerberat ictu,
485 Loricaq; moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
VNA, EADEMQUE VIA SANGVIS, ANIMVSQVE SEQVNTVR.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.

490 Quem Turnus super assistens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
Largior. Haud illi stabunt Æneia paruo

495 Hospitia. & læuo pressit pede, talia fatus,
 Exanimum: rapiens immania pondera baltei,
 Impressumq; nefas. vna sub nocte iugali
 Cæsa manus iuuenum fœdè, thalamiq; cruenti:
 Quæ bonus Eurytion multo cælauerat auro.
 500 Quo nunc Turnus ouat spolio, gaudetq; potitus.
 NESCIA MENS HOMINVM FATI, SORTISQVE FVTVRÆ,
 ET SERVARE MODVM REBVS SVBLATA SECVNDIS.
 Turno tempus erit, magno cùm optauerit emptum
 Intactum Pallanta, & cùm spolia ista, diemq;
 505 Oderit.

TURNVS FERRO PRÆFIXVM ROBVR) Turnus vbi A Et Iliad. π.
 ex vulneris caussa violentior factus est, hastã diu librans
 in Pallanta iecit, contemptus diu, vbi Pallantem op-
 portunè feriret.

NOSTRVM PENETRAB. TELVM) Penetrabile pro
 penetrati: nam quod penetrat, penetrabile dicitur: quod
 autem penetratur, penetrabile. Quam vehemèter por-
 rò hastam iecerit Turnus, ex descripta firmitate scuti
 Pallantei, quod penetrauit, cognoscitur.

ET PECTVS PERFORAT INGENS) Epitheton ingens
 cum voce cuspis coniungendum est, ne incògruum sit,
 si de puero dixeris, ingens pectus. Hactenus Seruius,
 Donatus.

RAPIT CALID. FRVSTRA DE VVL. TELVM) Existi-
 mans Pallas, se sibi auxilio fore, rapuit infixum telum è
 corpore suo, ratus id ipsum saluti retinendæ profuturũ,
 sed id factum est frustra, nam educto telo mox anima
 cum sanguine effusa est. Donatus.

VNA EADEMQVE VIA SANG. ANIM. SEQ.) In voce
 eadem, moduli eadem est ratio, quæ inferius lib. 12. Vno,
 eodemq; tulit partu, figura, quæ συνίσις dicitur. Apud
 antiquos verbi sanguis posterior, spatio fuit anceps, qua-
 re Gifan. statuit legendum sine copulatiua. Idem apud
 Lucretium lib. 1. legit Ignis, an humor? an auræ? quid ho-
 rum? sanguis, an ossum? Valer. Flaccus lib. 3. modo tela sa-
 cerdos Porrigat, & iusta sanguis exuberet vnda. Verun-
 tamen, vt antiquitas syllabam hanc extenderit, non est
 verisimile, vt Stephanus opinatur, tanti fecisse poetam
 hunc archaismum, vt propter illum carmen suum mul-
 to minus sonorum relinqueret, atque ita nullo suas au-
 res valere iudicio ostenderet. Animus autem dixit, pro
 anima. Etenim, vt bene Donatus, animus consilij est, a-
 nima vitæ. Sententiæ autem versus respondet illud Ho-
 meri Iliad. ε. Ἰσχυρὸν δὲ καὶ ἑταίρην ὠτειλὴν ἔσονται ἐπειγο-
 μένῃ, τὸν δὲ σκότος ἔσσει ἐγάλυτον.

CORRVIT IN VVLNVS, SON. SVR. ARMA DED.) Lucret.
 lib. 4. Namq; omnes plerumq; cadunt in vulnus. Quod
 sequitur, ex Homero est. Iliad. δ. Δύπιστον δὲ πεισὼν, ἄ-
 εὐβροσε δὲ τευχὲ ἐπ' αὐτῶ. Quod carmen ita interpretatus
 est Ennius Annal. lib. 16. Concidit, & sonitum simul in-
 super arma dederunt. Georg. 3. si qua sonum procul arma
 dedere. Et 2. Aeneid. sonitum quater arma dedere. Furius
 Antias Annal. 1.

Ille graui subito deuinctus vulnere habenas
 Misit equi, lapsusq; in humum defluxit, & armis
 Reddidit aratus sonitum.

Vrsin.
 TERRAM HOSTIL. MOR. PET. ORB CRVENTO) Æ-
 mulatus videtur Homerum Iliad. λ.

ὄνο δ' αμφοῖς ἕκαστον
 ὅσῳτες ὁδὸν ἔλον ἔδασ ἑμῶν ὑπὸ δουρὶ δαμνέστας.

ὄνο δ' αμφοῖς ἕκαστον
 Βεβρυχῶς, κόνιθ' δεδεργμένθ' αἰματέσσης.

Et Iliad. φ. νεῖπε δὲ πρηνῆς, χθόνα δ' ἤλασε παρτί μετώπῳ.
 Vrsin.

SIC ORE PROF. ARCAD. HÆC) Quædam veteres
 editiones tantum habent prius hemistichium, Quem
 Turnus super assistens, vt pro assumpto ducendum sit,
 quod sequitur ἀρεστελέντιον, sic ore profatur. Ego vt Vir-
 gilianum recipiendum autumo. Cur poeta relinqueret
 imperfectum carmè, cum hoc tam aptum, & conueni-
 ens sit, vt aliud nihil, caussam non video.

QVALEM MERUIT PALL. REMITTO) Insultans Tur-
 nus, & successu superbior factus describitur. Fieri autè
 nõ potuit, vt hostis & Euandro, & Pallanti inensus, pro
 malefactis benevolentiam redderet: vnde sub imagine
 humanitatis, dum spõte patri reddit occisum, etiam pa-
 trias pœnas conatur exigere. supra enim professus est,
 quid animi gereret: nam dixit.

Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
 Debetur, cuperem ipse parens spectator adesses.
 Quod factum non est, alio genere cupiebat impleri: vt
 qui cadentem filium spectare in campo non potuisset,
 in sedibus suis positus videret occisum. Leuius enim, vt
 suprã dictum est, dolemus, si audiantur mala: grauius
 verò, si videantur.

HAVD ILLI STAB. ÆN. PARVO HOSPITIA) Potest
 intelligi, quod spem gereret, etiam Euandrum perse-
 quèdi, scilicet superatis Troianis, & auxiliis, quæ Æneæ
 fuerat iuncta. Et talia locutus, læuo pede corpus defun-
 cti Pallantis pressit, rapiens ei pòderosum, & pretiosum
 balteum, in quo, opera Eurytionis cælatoris præstantis-
 simi, Danaidum cælata fabula.

Danaides cum filiis Ægypti patruelibus suis quin-
 quaginta, ipsæ totidem numero nupsissent, instinctu, &
 iussu patris Danaï, singulae maritos suos, præter vnã
 Hypermnestram, quæ Lynceo pepercit, prima nuptia-
 rum nocte iugularunt. Quæ autem quos nominatim in-
 teremerint, recenset Hyginus ca. 170. Idea Antimachũ,
 Philomela Panthium, &c. Fabulam persequitur Horat.
 qui & illam, quam dixi Hypermnestram, suum suauiter
 alloquentem, & ad fugam cohortantem inducit. Fue-
 runt autem hac pœna apud inferos damnatæ, vt aqua
 continenter in vas pertusum infunderent.

Tibul. eleg. 3. lib. 1.
 Et Danaï, proles, Veneris quod numina laste
 In caua letheas dolia portat aquas.
 Sic ergo Venusinus lib. 3. Ode. 11.
 Stetit urna paullum
 Sicca, dum grato Danaï puellas
 Carmine mulca.

Audiat

Audiat Lyde scelus, atq; notas
Virginum penas, & inane lympha
Dolium fundo pereuntis imo,

Seraq; fata,
Quae manent culpas etiam sub orco,
Impia, nam quid potuere maius?
Impia sponfos potuere duro
Perdere ferro.

Vna de multis face nuptialis
Digna, periurum fuit in parentem,
Splendide mendax, & in omne virgo
Nobilis auum.

Surge qua dixit iuueni marito,
Surge, ne longus tibi somnus vnde
Non times, detur: focerum, & scelestas
Falle sorores.

Qua velut naete vitulos leana,
Singulos, eheu, lacerant, ego illis
Mollior, nec te feriam, nec intra
Clausura tenebo.

Me pater senis oneret catenis,
Quod viro clemens misero peperci:
Me vel extremos Numidarum in agros
Classe releget.

I, pedes quo te rapiunt, & aura,
Dum fauet nox, & Venus: i secundo
Omne, & nostri memorem sepulchro
Sculpe querebam.

Epistola item Hypermenestrate ad eundem Lynceum
sive Linum, ut alij, est apud Ouid.

NESCIA MENS HOM. FATI, SORTISQUE FUTV-
RA) Latrabatur spolio Turnus, & se beatum ducebat
tali praeda: sed, ut sunt mentes hominum futuri ignarae,
nec facile in secundis alteram sortem metuentes, nesci-
ebat se propter hunc eundem balteum ab Aenea inter-
emptum, iri, ut scriptum est in extremo duodecimo.
Quid victor gaudes? haec te victoria perdet, ait Ouid. de
Sex. Tarquinio stupratore Lucretiae.

Duo sunt effata in duobus illis versibus: vnum,
a mentibus humanis futura prouideri non posse, quod
duobus verbis ad Demonium dixit Isocrates, τὸ μέ-
λλον ἀβέβαιον; alterum, ob id ipsum homines sibi non im-
perare in secundis, sed immodicè efferri. Certè idem
Isocrates, oratione contra sophistas, futura nos late-
re, sapienter in hunc modum docet. Οἶμαι γὰρ ἀπατιν
εἶναι φανερόν, &c. Omnibus enim perspicuum esse arbi-
tror, futurarum rerum praenotionem non esse nostri
ingenij: sed humanae prudentiae captum vsque adeo ex-
cedere, ut Homerus opinionem sapientiae maximam
consecutus, etiam deos interdum de futuris delibera-
ntes introduxerit. Qui etsi animum eorum perspicuum
non habuerit, nobis tamen ostendere voluit, id ex eo-
rum esse numero, quae vires humanas superarent, &c.
Quod ad alterum effatum attinet, tritissima, eademq;
vtilissima doctrina est, in aduersa, humiliq; fortuna
praestare fortem animum, in secunda, & felici modera-
tum. Hoc ita extulit Horatius Ode 10. lib. 2.

Rebus angustiis animosus atq;
Fortis appare, sapienter idem
Contrahes vento nimium secundo
Turgida vela.

Isocrates autem ad Demonium hoc modo. νόμιζε μη-
δὲν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον. ὅτι οὐδ' ἐστὶν ἐπιτυχῶν ἐσθ' ἐπι-
ευχαρίης, ὅτι ἐπιτυχῶν σπειλῶν. Existima nullam rerū
humanarum esse stabilem, ac firmam. Sic enim neque
tebus secundis immodica laetitia efferere: neq; aduer-

Asis mœrore contabescas. Phœyl. κοινὰ πᾶθῃ πάντων, ὁ
βίος τέρχῃ, ἀσάθ' ὄλεθ'. Theognis sic.

Μήδὲ ἀγὰν γαλεπούσιν ἀπὸ φρένα, μὴδ' ἀγαθοῖσιν
Χαῖρ', ἐπεὶ ἐστ' ἀνδρῶν πάντα φέρειν ἀγαθῶ.

Neque rebus difficilibus, & asperis animum tuum ni-
mis ex crucia, neque bonis nimium lætare. Est enim vi-
ri boni, omnia ferre. Retulit hæc Lamb. in Oden su-
pra nominatam. Mire istiloco affinis est, historia pul-
cherrima de Cræso, & Cyro, quorum hic ex illius ma-
lo didicit cauere suum. Ea litteris mandata inuenitur a-
pud Herodotum lib. 1.

Præclara omnino, & sapiens oratio Legatorum
Spartanorum apud Athenienses extat lib. 4. Thucydi-
dis, qua illos, pacem, fœdus, & societatem offerentes,
grauiter monent, ne secundis confisi, aduersorum se-
cure velint esse. Pauca transcribemus. Ac intueamini
nostram calamitatem, qui cum summam dignitatem
habeamus inter Græcos, nunc venimus ad vos ea pe-
tentes, quæ antea existimabamus à nobis petenda esse.
Nec verò nobis hæc acciderunt penuria militum, ne-
que quod superbè aliquid fecerimus: sed errore lapsi
sumus, ut omnibus hominibus accidit, cum quidem
nec potentia nostra infirmior esset, nec mores mutati
essent. Ideo nec vobis existimate fortunam perpetuè
benignam fore, propterea quod ciuitatis vestrae poten-
tia sit, & nunc aliquid accesserit.

Addatur Seneca lib. 3. Natural. præfatione. Quid
est præcipuum? altos supra fortuita spiritus tollere, ho-
minis meminisse: ut siue felix eris, scias hoc non futu-
rum diu: siue infelix, scias te hoc non esse, si non putes.
Muretus lib. 5. cap. 15. aliquot grauium scriptorum au-
ctoritatibus confirmat, secundam fortunam difficilior
ferri, quam contrariam. Ere tua feceris, si totum ca-
put, quantum est, perlegas.

Quid Sallustius in Catilinario? quid? secundæ
res sapientum animos fatigant: ne illi corruptis mori-
bus victoriae temperarent. Sic Demosthenes oratione
contra Leptinem: ἀλλ' οἶμαι τὸ μέλλον ἀδελφῶν πᾶσιν ἀν-
θρώποις, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων αἰτίοι γί-
νησθαι, διὸ δεῖ μάχεσθαι ἐν ταῖς ἐπιτυχίαις, καὶ πεσοῦσθαι
ἐν τοῖς ἀτυχεῖσι. Trebell. Pollio in Claudij vita.
Plerique milites Claudij secundis rebus elati, quæ sa-
pientum quoque animos fatigant, ita in prædam versi
sunt, &c. D. Augustin. Ciuitatis lib. 17. cap. 20. de Sa-
lomone scribens: hic bonis initijs malos exitus habuit:
quippe secundæ res, quæ sapientum animos fatigant,
magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia, et-
iam nunc, & deinceps memorabilis, & tum longè, la-
teq; laudata. Collegit hosce locos in scholijs Sallusti-
anis Aldus Manut. Duos adhuc locos nobilitati scri-
ptorum si adiecero, finem faciam.

Tacitus Historiar. lib. 1. Secundæ res acrioribus
stimulis animum explorant, quia miserae tolerantur,
felicitate corrumpimur. Cato, ut citat Gellius lib. 7.
cap. 3. Scio solere plerisque hominibus rebus secun-
dis, atque prolixis, atque prosperis animum excellen-
tem, atque superbiam, atque ferocitatem augete, et
atque crescere. quod nunc mihi magnæ curæ est, quod
hæc res tam secundè processerit, ne quid in consulendo
aduersi eueniat, quod nostras secundas res confri-
cet: neque hæc lætitia nimis luxuriose eueniat. Aduer-
sæ res se domant, & docent quid opus sit factò: se-
cundæ res lætitia transuersum tendere solent à rectè
consulendo, atque intelligendo. Quo maiore opere
dico, suadeoque, uti hæc res aliquot dies proferatur,
dum ex tantò gaudio in potestatem nostram redea-
mus.

MAGNO CVM OPTAVERIT EMPT. INTACT. PAL- LANTA) magno pretio intellige. Sic 2. Æneid. & magno mercetur Atrida. Sensus est. Tempus erit, quo Turnus optabit quouis pretio redimere, ne ipse Pallantem occidisse videatur. Seruius.

DIEM QVE ODERIT) Sicut dierum, quibus ali-

Aquid boni nobis obrigit, iucundum: ita illorum, quibus mali quippiam pertulimus, graue est meminisse: & illos quidam albo, hos atro calculo notabant. Quos autem dies statos per annos variæ gentes fælices ac faustos, quos infelices & infortunatos habuerint, docebit Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 20.

— At focij multo gemitu, lacrymisq;
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atq; decus magnum rediture parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cùm tamen ingentes Rutulorum linqvis aceruos.
510 Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
Aduolat Æneæ: tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus versis succurrere Teucris.
Proxima quæq; metit gladio, latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne superbum
515 Cæde noua quærens. Pallas, Euander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas aduena primus
Tunc adijt, dextræq; datæ. Sulmone creatos
Quattuor hîc iuuenes, totidem quos educat Vfers,
Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris,
520 Captiuoq; rogi perfundat sanguine flammâs.

IMPOS. SCUTO REFER.) In pugna cæsi Lacedæ- mones, scutis suis impositi efferebantur ex acie: quod sæpe legas in græcis epigrammatis. Reliquos tres versus plerique à poeta dictos volunt: alij à socijs, qui portant cadauer. Dolor autem propter, Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert. [Et est alioqui in magnis cladibus præcipua fortuna iniuria, quod duces ipsos de medio tollit, ut inquit Laconien Pausanias.] Decus propter id, Cùm tamen ingentes Rutulorum linqvis aceruos. Ingentes aceruos, hoc inquam, transtulit, ex Heluio Cinna. Nec tam diuorum ingentes mirabere aceruos.

Stattius Thebaid. 8. de Menalippo à Tydeo ad mortem vulnerato, & agente animam.

Et poscentem hastas, mediâq; in morte negantem
Expirare, trahunt, summiq; in margine campi
Effultum gemina latera inclinantia parma
Ponunt.

Et in eodem libro de alio quodam.

Fertur Atys seruans animam iam sanguine nullo,
Cui manus in plaga, dependet languida cernix
Exterior clypeo.

Huc spectat animosum Spartanæ mulieris dictum, filio clypeu tradentis, Aut cum illo, aut super illo. Id est, fac redeas non amisso clypeo, aut honestè occumbens super eo referaris. Ioan. Bernartius in Scholijs.

* Quod hic Pallanti, infra etiam Lauso præstat, At Lausum socij exanimem super arma ferebant. Caterum ad ea qua hic de Pallante discuntur illustranda, valde conducent, qua de Thrasibulo Pitonensi Lacone in acie interfecto, & à commilitonibus super scuto in morem Laconicum elato in 3. Anthol. scribit Dioscorides. Erant autem ingentia illa scuta. Homerus vocat ἀμφιπέρας ἀσπίδας, quod Ciring, regebat militem.

Τὰ πύργα θεροῦ ἐλθὼν ἐπ' ἀσπίδος ἤλυθεν ἄπυρος,
Ἐπ' αὖ πῶς ἀργείων τεχνήματα δεξιάρου,
Δουκὸς πρὸς θία πάντων. τὸν αἰμυλόνητα δ' ὁ πρὸς ὄνομα
Παῖδ' ἐπὶ πνευματῆς τύνην ὄσπερ τιθεῖς,
Δειλοὶ κλαίοντοσαν, ἰγὰ δὲ σε τίκνον ἀδακρυθ
Θάψω, τὸν, κὶ ἐμὸν, κὶ λακκολαμῆνιον.
Ausonius Latinum dedit.

Excipis aduerso quod pectore vulnera septem,
Arma superueheris, quod Thrasibule tua,
Non dolor hic patris, Pitonæ sed gloria maior,
Rarum tam pulchro funere posse frui.
Quem postquam mæsto focij posuere pheretro,
Talia magnanimus edidit orsalpater.
Flete alios, gnatus lacrymis non indiget vllis,
Est meus, & talis, & Lacedæmonius.

NEC IAM FAMA MALI) Hoc malum non fama, quæ solet nuntiare nonnunquam pro veris falsa, sed nuntius verus ad Æneam fideliter pertulit, tanta celeritate, vt famam anteuerteret. Addebat, tenui discrimine lethi esse suos, hoc est, inter ipsos, & mortem modicam remansisse mortis moram, & quasi interstitium: propter q & magna Pallantis virtus ostenditur, quo vno interempto, præne actum videbatur de toto exercitu. Tempus esse subueniendi versis iam, & ad fugam spectantibus, imò fugari iam cæptis Troianis: quibus verbis & metum, & spem commouet. Nam si adhuc tempus erat, non igitur ad plenum fuerant superati, poterantque adiuuari maturo auxilio, quanquam essent verfi. Seruius, Donatus.

Vide Homer. Iliad. λ. Κεκεῖόνης δὲ τρώας, &c. vbi à Cebrione Hector certior fit damni ab Aiace Troianis dati, vt hic Æneas imminentis à Turno suis periculi. Similis est huic Virgilij apud Aeschyl. locus in ἐπιτάφῳ ἡλθε δὲ αἰκατὰ πῆματ', ἔ λόγῳ, τὰ δ' ἀνλόδηλα πρὸς πῆματ' ἀγυγέην λόγῳ.

D PROXIMA QUÆQUE METIT GLADIO) Sunt qui & πόλεμον ὑπὸ τῷ πολλῶν ἀμῶν deducunt, à metendo scilicet multos. Ergo nō malè, proximos, seu obuios quosque Æneam, velut herbam, aut segetem gladio messuiffe. Sic Horat. Ode 14. lib. 4.

Vt barbarorum Claudius agmina
Ferrata vasto diruit imperu:
Primosq; & extremos metendo
Strauit humi sine clade victor.

A messoribus etiam similitudinem ducit Catull. de nupt.

Inde Mag
Ille altu
Et genua
Per patri
Tepteco
Est domu
Cæliary
Infectio
Vertitur
Dixerat
Argenti
Ghatis p
Sustulit
Hoc pat
Sic fatu
Cervic
Nec pro
Infula
Totus c
Quem
Immola
Lectare

nupt. vbi videlicet Parca in carmine fatidico, seu genechliaco Achillis nascituri, inter alia de eius eximia fortitudine sic.

Namq; velut densas prosternens messor aristas,
Sole sub ardenti flauentia demetit arua,
Troiu genum infesto prosternet corpora ferro.

Quid faceret qui properabat ad suos: & cui dictum fuerat, subueniendi tempus vrgeret: & hostibus in medio positis transire non poterat? Metit gladio, quæ proxima fuerunt. Metere dicimus, secare falcibus segetes, quæ cum abscinduntur, ferro non resistunt. Magna autem virtus Æneæ, qui sibi per infinitam multitudinem cædendo posset viam, & latam quidem aperire. nam vox *latum*, cum limitem coniungenda est, nõ cum agmen. Fuit autem occidendus ante omnes, qui illo tempore caussas tanti doloris inuexerat, propter quem cætera negligebat, vt eum solum inueniret. Voluebat in animo secum, & ante oculos habebat multa. Ipsum Pallantem, quæ infelix pater sibi commendaucrat. Aeratem, & spem adolescentis, & quod suo parenti vnicus. Euandrum orbatum filio, & successore, relietumque in extrema ætate omni carentem solatio. Eius humanitatem, hospitalitatem, qua fuerat ab eo aduena susceptus: beneficium summum, quo ab eodem datis auxilijs fuerat adiutus, & fidem denique data dextera sibi obligatam. Donatus.

LATVMQVE PER AGMEN AVD. LIMIT. AGIT FERRO) Nysus ad Euryalum libr. 9. Panarum exhan-

Asum satis est: via facta per hostes. Potest huc etiam pertinere illud 2. Æneid. Fit via vi, rumpunt aditus. Suprà, hoc eodem libro. Fidis ne pedibus, ferro rumpenda per hostes Est via.

QVATTVOR HIC IVVEN.) Homerus Iliad. φ.

Ζῶνός ἐκ πόλεμοιο δνάδεια λέξασο κέρως,
Ποινὴν παλῆγκλοιο μανοιτιάδαο δανόντῳ.

[Vide illud libro sequenti. Vincerat & post terga manus, & huc confer, qua ibidem à nobis ex Laßantio prolata inuenies.] Certum est autem, poetam cum de inferijs, aut sacris, manibus soluendis, faciendisue agitur, numerum parem vsurpare, vt supra.

Hic duo ritè mero libans carchesia Baccho

Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro, &c. German.

VIVENTES RAPIT, INFERIAS) Magnum apparet obsequium Æneæ, & magnum studium ad honorandam defuncti memoriam, qui octo homines non adduceret, sed raperet ad immolandum. Donatus. Inferiæ sunt sacra mortuorum, quæ inferis soluuntur. Sanè mos erat in sepulcris virorũ fortium captiuos necari. Quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à bustis bustuarij dicti sunt. Seruius.

CAPTIVO SANGVINE) captiuorum. Sicalibi, Capiti pendent currus. Et, captiuas, vestis. Hunc speciosum ornatum appellat Seruius.

Inde Mago procul infensam cum tenderet hastam,
Ille astu subit, ac tremebunda superuolat hasta:

Et genua amplectens effatur talia supplex.

Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,

525 Te precor, hanc animam serues natoq; patriq;

Est domus alta: iacent penitus defossa talenta

Cælati argenti: sunt auri pondera facti,

Infectiq; mihi. non hîc victoria Teucrũm

Vertitur: haud anima vna dabit discrimina tanta.

530 Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit.

Argenti, atq; auri memoras quæ multa talenta,

Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus

Sustulit ista prior, iam tum Pallante perempto.

Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus.

535 Sic fatus, galeam læua tenet: atq; reflexa

Ceruice orantis capulo tenus abdidit ensem.

Nec procul Æmonides Phœbi, Triuiaq; sacerdos,

Infula cui sacra redimibat tempora vitta,

Totus collucens veste, atq; insignibus armis.

540 Quem congressus agit campo, lapsumq; superstans

Immolat, ingentiq; vmbra tegit. arma Sereftus

Leçta refert humeris, tibi rex Gradiue trophæum.

ILLE ASTV SVBIT, AC TREMEB.) Subsedit Ma- gum dicit astute.

TREMEBVN. SVPERVOL. HASSA) De hasta superuolante, & Homerus Iliad. ν. τῷ δ' ὑπερέπιτο χάλκεον ἄρσῳ.

ET GENVA AMPLECTENS) Petitũ à fontib⁹ Homeri. ζ.

Ἄρσῳ δ' ἄρ' ἐπειὶα λαβὼν εἰλίσσειο γῆνων,
Ζῶγρει ἀτρέως ἦδ', σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα,
Πολλὰ δ' ἐν ἀφνειῷ πατρὸς κειμήλια κείται,
Χαλκός τε, χρυσός τε, πολυκμήδος τε σίδηρος,
Τῶν κέν τοι χαρίσασθαι πατὴρ ἀπερείσι δῶποινα,
Εἶκον ἐμὲ ζῶν πεπύθειτ' ἐπινησίην ἀχαιῶν.

Iliad.

Iliad. 9. etiam Mercurius admonet Priamum ad Achillem aditurum,

λαβε γένατα πηλείωνος,
Καί μιν ὑπὲρ πατρός, καὶ μητέρῃ ἠὲ λόμοιο
Δίσσο, καὶ τακτός, ἵνα οἱ οὐδ' ἄνδρ' ὀείης.

Vrsin.

Genua quia misericordiae sacrata, ideo à supplicibus contingebantur. Diximus alibi. Plurima sunt apud auctores testimonia ad hunc morem probandum. Paucam etiam hic adscribam. Virgil. 3. Aeneid. Et genua amplexi, genibusq; volutans. Plautus. Per ego hac genua te obtestor senex Quisquis es. Livius lib. 45. Summittentēque se ad pedes iustulit, nec attingere genua passus. Cic. orat. post reditū, ubi L. Pisonem acerbissimè cōpellat. Tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, filiam meam superbissimis, & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti. Idem valent illa, ad pedes iacere, & accidere ad pedes, genibus aduolui. Cur autem in supplicationibus genua contingerentur, duplex affertur ratio. Vna est Plinij, quod nimirum in illis sit vitalitas, vt loquitur. Hinc Theocritus οἷς γόνυ χλωρόν. Et Horatius. Dum virent genua &c. Altera est, quæ à Seruio affertur, & nos supra posuimus. Vide Pierium lib. 35. in Genibus, & Stukium lib. 2. cap. 32.

PER PAT. MANES, ET SPES SVRG. IVLI) cum per res charissimas rogare mos sit, non video quid Aeneae charius fuerit memoria defuncti patris, & filio superstitite. Respondet Aeneas & infra vtrique, Anchisæ scilicet, & Iulo fore gratius, si Pallas vindicetur, & Euandri orbitas, quàm si ignoscatur.

IACENT PENIT. DEFOSSA TAL.) Multitudo diuitias suas obruebant: vnde Horat. Sat. 1. lib. 1.

Quid iuuat immensum te argenti pondus, & auri
Furtim defossa timidum deponere terra?

Seruius. Adde. Et obrutum dixit, vt magnam materiam ostenderet copiam, & ab arte duxit laudem (cælati) vt pulcherrimum demonstraret.

AVRI POND. FACTI INFECTIQVE) Tria sunt genera auri, argenti, & æris, signatum, factum, infectum. Signatum in nummis, factum in vasis, & signis, infectū in massis. Isid. lib. 16. cap. 17. Aurum factum, infectumq; Græcis χρυσός κατέργαστος, καὶ ἀκατέργαστος.

TAL. GNATIS PARCE TVIS) Parcere talenta, pro seruare, vt Terent. quod compar sit. Ita & sub accusandi casu Lucret. lib. 6. cur telum perpetiuntur Obtundi, cur ipse sinit, nec parcat in hoste? Et Propert. Jupiter ignosco pristina furta tua. German.

Admiranda responsio, pro persona eius, qui eo tempore decreuerat, nulli esse parcendum, propter Pallantis vltionem, & commodum victoriæ suæ: illud enim quod promittebat, ad victores cum ipsa victoria erat transiturum. Proinde sic incipit: diuitias tuas parce liberis tuis, hoc est, serua. Inde enim parci dicuntur, qui non multum erogant, quia quod habuerint, seruant. Et salem parcum Virgilius dixit alio loco, quia tradita sibi custodit: ait enim. Et parco sale contingunt, hœmiq; reponunt.

Hoc plerique parentum diligenter dant operam, & in diuitijs multis, magnisque propter filios corradendis, sunt noctes, atque dies occupati: quasi id demum maximè necessarium, & vnicum, & perpetuum parentum in filios officium, ac munus esset: de iisdem virtute, bonisque artibus excolendis, ne per somnium quidem cogitantes. Tales audiant Xenophontem in epistola ad Critonem. Qui filijs de multis opibus prospiciunt, vt autem boni, & egregij euadant, negligunt, simile quiddam agunt equos alentibus, quos belli disci-

Bellâ

plinam non docent, multum verò pabuli exhibent. Sic enim equos habituri sunt pinguiore: sed rerum, quas præstare oportebat, imperitos. Nam equi laus non in corpulentia, sed audacia, peritiaque in bello sita est. Eodem modo peccant, qui filijs multos agros comparant, ipsosmet verò negligunt. Possessiones enim magni pretij habebunt, ipsi autem viles erunt: cum contra oporteret, custodientem re possessa pretiosiore esse. Itaque si quis filium suum magni pretij hominem effecerit, quamuis paucas opes ei relinquat, multa tamen largitus est. Animus enim facit, vt res multa, aut pauca appareant: quippe bono quidquid possidet, moderatum est: rudi autem, & inepto, modicum.

Audiant præterea Isocratem ita differentem ad Nicoclem. Præstare puta, liberis tuis honestam famam, quàm magnas opes relinquere: nam hæc mortales sunt, illa immortalis. Fama pecuniæ quæri possunt: emi pecunijs fama non potest. Opes etiam improbis contingunt: gloriam verò parare non possunt, nisi virtute præstantes. Est etiam præclarum, quod Phocionem respodisse auctor est Probus. Cū à rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legati que hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate paternam tueri gloriam: hic ille, si mei similes erunt, idem hic agellus illos aler, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri nolo meis impensis illorum ali, augeri que luxuriam.

Dicamus de vsu vocabuli huius, nati. Gnatis. inquit, parce tuis. Antiqui oratores, historicique, aut carminum scriptores, etiam vnum filium, filiamue multitudinis numero appellarunt. Recitat verba Afellionis historici Gellius lib. 2. cap. 13. de Tiber. Graccho Trib. pl. Orare cœpit, vt se defenderet, liberosque suos: eū quem virilis sexus tum in eo tempore habebat, produci iussit, populoque commendauit prope flens. Hactenus Gellius. Sic M. Tullius, cum de filia M. Antonij à prædonibus capta, abductaque loqueretur in Manilianæ: eius, inquit, ipsius liberos. T. Livius lib. 3. iniquum esse, absentem de liberis dimicare. sermo est de Virginia, L. Virginij filia. Terent. And. domus, vxor, liberi inuenti sine patre. Vbi Donatus interpres, liberi inuenti dicit, cum vnus esset, sed inuidiosus. Item Hecyra. Qui illum dignum decreuerunt suos cui liberos committerent. Huc planè respexit Maro, cum dixit Gnatis: supra enim de vnico tantum locutus est: vt quancūq; numerus sit multitudinis, plures tamen vno intelligi nequeant. Caius iureconsultus, tit. de verborum significat. Nō est sine liberis, cui vel vnus filius, filiaue est: hæc enim enuntiatio, habet liberos, non habet liberos, semper plurali numero profertur, sicut & pugillares, & codicilli. Nam quem sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est vt dicamus liberos habere. Dicitur tamen, quod ibidem adnotauit Alciatus, aliquando liberum, numero singulari. Modestinus, non potest quis nolle suum liberum esse. Vlpianus, Locupletior non est factus, qui liberum acquisiuit.

BELLI COMMERCIA TVR. SVSTVLIT) Humanitatem poscis, quæ inter partes sòlet aliquando præstari: sed istam mihi tuus ille sustulit. Turnus, & inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit. Sæuire non erat meum: sed fuit misereri promptissimum mihi. Sed magisterio partis vestræ didici, quod mihi non dedit natura nascenti: factus sum, quod non eram. Magis hoc factū placebit manib; patris mei, placebit & filio. Donat.

Bellâ

Belli commercia exponit Seruius, vicissitudinem, & ignoscendi facultatem, seu vicissim redimendi captiuos, ἀναλιτρωσιν. Locum hunc ex illo Homeri pæne ad verbum translatum notarunt eruditi, Iliad. φ.

Νήπιε, μή μοι ἀποινα πιδάνσκειο, μή δ' ἀγέρευε,
Πρὶν μὲν γὰρ πάτερ κλονέπισπεν μὲρσιμονήμαρ,
Τὸρρετ τὸ μοι παρὶ δῶδαι ἐνὶ φρεσὶ φίλτερον ἦεν
Τρώων, καὶ πολλὰς ζώας ἔλον ἠδ' ἐπέροσσα.

*Belli commercia dixit, quia Magnus auro, argentog, vitam conabatur mercari. Nec solum studio vlciscendi Pallatu, sed ob magnitudinem quoque animi, oblatam pecuniam despicit Aeneas. Sic enim dicit Cicer. in 1. Philipp. Credo enim vos homines nobiles magna quadam spectantes, non pecuniam, qua seemper ab amplissimo quoque clarissimo, contempta est. Et infra. non possum adduci, ut suspicer te pecunia captiui nihil. n. inquam in te seruilem, nihil humile cognoui.

REFLEXA CER. ORANTIS CAP.) De Pyrrho Priamum occidente lib. 2. non adeo diuersum scribitur.

Implicuitq, comam lana, dextraq, cornuscum.
Extulit, ac lateri capulo tenuis abdidit ense.

Vituperat Lactantius lib. 5. cap. 10. quod bonus & pius ille Aeneas haud aspersione precantem trucidauerit, cum per patrem, quem tantopere dilexit, & charissimum filium adiuratus esset: trucidauerit, inquam, furis accensus, & ira. Quisquam ne igitur putet, hunc in se pietatis aliquid habuisse, qui & fatore tanquam stipula exarferit, & manium patris, per quem rogabatur, oblitus, iram frenare nequiuert? Nullo igitur modo pius, qui non tantum non repugnantem: sed etiam precantes, & obtestantes interemit. Dicit hic aliquis. Quæ ergo, aut ubi, aut qualis est pietas? Nimirum apud eos, qui bella nesciunt, qui concordiam cum omnibus seruant, qui amici sunt etiam inimicis, qui omnes pro fratribus diligunt, qui cohibere iram sciunt, omnemque animi furorem tranquilla animi moderatione lenire.

Prudentissima omnino, & humanitatis, clementiaque plenissima est oratio apud Diodorum Siculum lib. 13. Nicolai cuiusdam Syracusij, qua Syracusanis conatur persuadere, ut Athenenses à se victos, atque captiuos vita, & libertate donent. Inde nonnullos quasi flores lectori odorandos decerpam. Quenam, obsecro pietas, quod seueritatis exemplum, quod specimen esse maiestatis, prudentia: aut modestia: valet, prostratam atque ad pedes procumbentem hostem iugulare? Quæ deinde gloria, ipsum eundem nudum, vinculis confictum vlcisci vltimus, ac seuire odios pergere? Nam qui deiectos à fortuna ferocius, neglecta cōmiseratione, infectatur, qui aduersus calamitatis, & miseris obrutos iram, & crudelitatem retinet, hic utique, suæ conditionis oblitus, imbecillitati humane vim afferre videtur. Paulo infra. In captiuos quid atrocius animaduertere cōtenditis? Ipsi profecto sese digna vltione periere. Nam sese ipsos, armaque, quibus tuerti salutem cōsueuerant, vltro dedere in manus nostras, fidei nostræ suam animas, sua quisque corpora commendauere: ea re credentes (vbi humanum est) sibi victorum iras per clemenciam conciliatum iri. Indignum nempe, per Deos immortales, atque atrox nimium, miseris illos, qui ad fidem nostram, & humanitatem, velut ad aras quasdam deum confugerunt, spe nostræ benignitatis & clementia:, per crudelitatem, & carnitiam fraudari. Nam qui contra nos ira, odioque implacabili flagrando pertexere, in pugna cæsi viribus vestris, omnes interiire isti verò sese dedentes in vestram potestatem, gladiis simul cum ira depositis, supplices pro hostibus vestra clementia facti sunt. Qui enim in ipsa pugna hosti arma, corpusque dedunt, eos viribus diffusos, eam vltimam salutis spem tentare constat: quod si sua spe delusi, contra rapiantur ad supplicia, calamitatem quidem cogentur illi in speratam subire: verum qui ad id coegerint, auerso sanè, immanique ingenio existimabuntur, &c.

NEC PROCVL AEMONID.) Hoc nomen Aemonides, licet possit esse & patronymicum, quia in des exit, ut dicamus, Aemonis filius: tamen melius est ut, id proprium esse dicamus, quia nusquam nomē eius aut præmissum est, aut secutum. Ergo simile est patronymico, ut sit Aemonides, sicut Thucydides.

INEVLA CVI SACRA) Infula est fascia in modum diadematis, à qua vittæ ex vtraque parte dependebant, quæ

A plerunq; lata, & tortilis de albo, & cocco. Prodebat igitur illum habitus capitis quis esset, cum vittas gestaret, quas non nisi sacerdotes habere consueuerant. Donat.

Falsum est quod Donatus ait, non nisi sacerdotibus vittas gestare licuisse. Licuit & aliis, quod ostendemus. Prius dicamus quid fuerit vitta. Vitta fuit fascia, qua circum caput crines religabantur. Capella. Vittæ sunt, quæ crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli: & vittæ dicte, quod vincunt. Vittati igitur erant sacerdotes, vittati vates, vittati etiam poeta. Tacitus Añal. 1. Sacerdos apud aram Vbiorum creatus, ruperat vittas. Virgil. de Heleno lib. 3. Exorat, pacem diuim, vittasq, resolut Sacra capitis. Stat. de poetis, Epicedio in Glauciam. Et nunc heu vittis, & frontis honore soluto Infansus vates. Erant autem vittæ cum vatum, tum sacerdotum vel oliuæ, vel lauri ramo intextæ, ut à matronarum vittis distinguerentur scilicet. Virg. 3. Aeneid.

Rex Anius, rex idem hominum, Phœbiq, sacerdos,
Vittis, & sacra redimitus tempora lauro.

Erant præterea etiam deorum itatæ vittis insignitæ. Virg. 2. Aeneid. de Palladio.

Corripuere sacram effigiem, manibusq, cruentis
Virgineas ausi diue contingere vittas.

Iuuenal. Sat. 5. Pauca adeo Cereris vittas contingere digna.
Hinc, ut religione moueret supplices, etiam vittas præferebant. Virgil. lib. 8.

Optime Graingenum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætere ramos.

Stat. lib. 12. Thebaid. Ipsa manu ramosq, dea, vittasq, precantis Tradit. Tacitus Historiar. lib. 1. Cum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta, & infulas præferentes: vbi infulas pro vittis posuit, quod alij quoque fecere. Vittis præterea ornabantur templorum fores. Stat. Li. 4. syl. Pande fores superum, vittataq, templa. Et ipsæ aræ. Virgil. lib. 3. Aeneid. stant manibus aræ Caruleis mæsta vittis. Etiam sacris operaturi. Dido ad nutricem lib. 4.

tuq, ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra foui stygio, que ritè incepta parauit,
Perficere est animus.

Immo ipsa victimæ vittatæ. Sinon apud Virgil. lib. 2. vittasq, deum quas hostia gessi. Ouid. 3. de Ponto, eleg. 3. de Oreste, & Pylade, Dianæ immolandis.

Sparsit aqua captos iustri Graia sacerdos,
Ambiat ut fuluas infula longa comas.

Stat. Achilleid. lib. 2. vittata genitrix placata iuuenca est. Sueton. de eo, qui p salute Caligulae se deuouerat. Cunctantem pueris tradidit verberatum, infulatumque. Postremo quidquid venerabile efficere volebant, vittis ornabant. Hinc vittatæ naues. Plin. Vittatam nauem Dionysius tyrannus Platoni misit obiam. Vittatæ faces nuptiales. Auctor Thebaid. nec sua latas faces vittæ reuinxit. Vittati postes ædiu, in quas noua nupta deducebatur. Lucanus nuptiarum festiuitatem describens, Infulaq, in geminos discurret candida postes. Moris etiam fuit, ut nubentes puellæ, simul ac peruissent ad limen mariti, puta antequam ingrederentur, ornarent postes laneis vittis, & oleo ungerent: & inde vxores dicte, quasi unxores. Præmia vittata in ludis. Virgil. lib. 5. Victori velatum auro, vittisq, iuuenenum. Vittatæ arbores Stat. lib. 2. Thebaid. ab arbore casta Nestent purpureas niteo discrimine vittas. Prudent. contra Symmachum. Et qua fumificas arbor vittata lacernæ sustineat. Hunc tam multiplicem vsum vittarum collegit ad 5. lib. Statij diligentissimus Ioan. Bernartius.

LAPSYMQUE SVPERST. IMMOLAT) Pulchrè, immolat, tanquam victimam, ut ille consueuerat, non occidit, alludens ad officium sacerdotis. Et quia dixerat supra,

Totus collucens veste, atque insignibus armis, videbatur A inde trophæum bellorum deo sacrari commodè posse. Seresti duo intelligèdi, vnus in castris, alius cum Ænea. Donatus, Seruius.

INGENTIQVE VMBRATEGIT) magnitudine corporis sui obumbrat cadauer eius.

LECTA REFERT) delecta, ad trophæum Marti statuendum, vel detracta, exuta.

TIBIREX GRAD. TROPH.) De cognomine hoc Martis, Gradus, dectum lib.3. Æneid. ad versum, Graduumq, patrem Geticis qui praesidet armis. Vide etiam Gyrald. Syntag. 10. De trophæo dicitur lib. 11. principio.

Instaurant acies Vulcani stirpe creatus Cæculus, & veniens Marforum montibus Vmbro.

545 Dardanides contrà furit. Anxuris ense sinistram, Et totum clypei ferro deiecerat orbem.

DIXERAT ILLE ALIQUID MAGNUM, VIMQVE AFFORE VERBO CREDIDERAT, CÆLOQVE ANIMVM FORTASSE FEREBAT: CANICIEMQVE SIBI, ET LONGOS PROMISERAT ANNOS.

550 Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis, Syluicolæ Fauno Dryope quem nympa creatat, Obuius ardenti sese obtulit, ille reducta Loricam, clypeiq; ingens onus impedit hasta. Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis

555 Dicere, deturbat terræ, truncumq; repente Prouoluens, super hæc inimico pectore fatur. Istic nunc metuende iace. non te optima mater Condet humi, patrioue onerabit membra sepulchro: Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum

560 Vnda feret, piscesq; impasti vulnera lambent. Protinus Antheum, & Lycam, prima agmina Turni, Persequitur, fortemq; Numam, fuluumq; Camertem, Magnanimo Volscente fatum: ditissimus agri Qui fuit Ausonidum, & tacitis regnavit Amyclis.

565 Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt, Centenasq; manus, quinquaginta oribus ignem Pectoribusq; arfisse: Iouis cum fulmina contra Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses:

INSTAVRANT ACIES) Κατὰ τὸ σιωπώμενον acies fufas A ante intelligimus, ex eo, quod dicit, instaurant, vel confusas potius, turbante Ænea, qui in multorum necem fauiebat.

DIXERAT ILLE ALIQUID MAGNUM) Solut Marro, Græcorum τὸ μεγαλιγορεῖν, vnde & magniloquentia μεγαλιγορεῖα, & μεγαλιγορεῖσθαι. Fortasse legendum, Dixerat ille aliquid magicum, vt innuat poeta, amuletis quibusdam fufurrisq; magicis, & superstitiosis consecrationibus sese aduersus vulnera, fatumq; veteres loricasse, & muniuisse, quo audentius pericula subirent. Non repugnat item diuinationi nostræ elementorum inter magnum, & magicum affinitas, & concordia, hæcque verborum in hoc contextu consequentia, vimq; affore verbo, hoc est, carmini magico, Crediderat. Lege German.

* Vt at magna loquus Theophrastus, quia que fors quemque maneat, incertum est in diem, immo in horam.

Μὴ ποτε κὺρὶ ἀγορεῖσθαι ἐπὶ μέγα. οἶδε γὰρ ἑσθλὸς Ἀνθράκων ὅτι οὐδὲ γ' ἡμῶν ἀνδρῶν τελεῖ. Porro istum Vmbro nem expressit in Bogo quodam Silius, dum pugna ad Thrasimenum describit lib. 5.

Oecubuit Bogus, infautum qui primus ad amnem Ticini rapidam in Rutulos contorserat hastam. Ille sibi longam Clotho, turbamque nepotum Crediderat, vanis deceptus in alite signis.

CÆLOQVE ANIMVM FORTASSE FEREB.) Allusum ad prouerbium, Cælo digitum attingere, de iis qui se venditant. Significat intestam fortasse fuisse Nemefin, aduersari solitam superbis, eiusdemq; insolentiam prouocasse deorum inuidiam, quæ ei exitij causa fuerit, & pestis. Turneb. lib. 2. cap. 21.

CANICIEMQVE SIBI, ET LONG. PROMIS. ANNOS) Seneca.

Nemo tam diuos habuit faentes. Crastinum vt posses sibi polliceri.

nedum caniciem. Et certam presens vix habet hora fidē, dixit Ouid. Cicero alicubi. Quis est enim, qnamuis adulescēs, cui exploratum sit, se ad vesperam esse victurum?

SYLVICOLÆ FAVNO DRYOPE) Faunum hoc loco rusticum quendam putat intelligi debere Seruius, non deum. Nonnulli etiam nympam, nō deam volunt, sed græcè spōsam dictam: ne incredibile sit, ex duobus numinibus creatum esse mortalem. Quamquam hæc numina, secundum Aristotelem, aliquando moriantur. Etiam ex verbis infra sequentibus apparet, Faunum hominem fuisse, patrioue onerabit membra sepulchro. * Credibilis est, Faunum syluicolam hic nō agrestem quempiam hominem, sed deum accipiendum, & quod ait Seruius, incredibile videtur.

deri, ex duobus numinibus nasci mortalem, de maioribus, non de...

ILLE REDUCTA LORICAM) Turneb. sic explicat lib. 2. cap. 21. hasta Æneæ transuerberatum fuisse clypeum...

ISTIC VNVC METVENDE IACE) Σαρκασις, id est, hostilis irrisio, qualis apud Homerum Iliad. φ. vnde hic totus Virgilij locus manauit.

Ἐνταυθοὶ νῦν κείσο μετ' ἰχθύσιν, οἱ δ' ἄτειλῆς Αἰμὼ... Ἐνδεμένη λαχέσσει γούσταται, ἀλλὰ σαρκασιδὲς...

Et Iliad. λ.

Ἄδ' δ' εἶλ', ὃ μὲν σοὶ γὰρ πατὴρ, καὶ πότινα μήτηρ Ὅσσε καὶ θαρσύνουσι θαυόντι περ, ἀλλ' οἴωνοι...

German. Vrsin.

ALITIBVS LINQVERE FERIS) Quod dealitibus dicit, est crebra comminatio apud Homerum, & reuocat mihi in mentem respōsum Diogenis...

IMPASTI VVLN. LAMB.) Impasti, inquit Seruius, ita auidi, vt semper credantur impasti: sicut de Harpyiis dixit in tertio, & pallida semper Ora fame.

ANTH. ET. LYCAM PRIM. AG.) Non erant Antheus, & Lycas prima agmina Turni: sed hos, & qui deinceps

Sictoto Æneas defæuit in æquore victor, 570 Vt semel intepuit mucro. quin ecce Nyphei Quadriuges in equos, aduersaq; pectora tendit: Atque illi longè gradientem, & dira frementem Vt videre, metu versi, retroq; ruentes, Effunduntq; ducem, rapiuntq; ad littora currus: 575 Interea biugis infert se Lucagus albis In medios, fraterq; Liger: sed frater habenis Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem. Haud tulit Æneas tanto feruore furentes: Irruit, aduersaq; ingens apparuit hasta. 580 Cui Liger. Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis, Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & æui His dabitur terris. Vesano talia latè Dicta volant Ligeri: SED NON ET TROIVS HEROS

A nominantur, adeoq; primum Turni agmen persequeretur Æneas, vt neminem prope viuum relinqueret. Hanc esse poetæ mentem arbitror.

DITISS. AGRI QUI FVIT AVSONID.) Æneid. de Sicho, ditissimus agri Phoenicum Lib. 7. de Galeo, Amyclisq; olim ditissimus agrus.

TACITIS REGN. AMYCL.) Inter Caietam, & Tarra-cinam oppidum est, constitutum à Laconibus, qui comites Castoras, & Pollucis fuerunt, & ab Amyclis provincie Laconie civitate est ei nomen inditum. Quum frequenter falsò nunciaretur hostes, & inani terrore civitas quassaretur, lata lege cautum est, ne quis vnquam hostis nuntiaret aduentum. Postea quum verè hostis veniret, nullo nuntiante, ex improvisò capta est. Vnde tacitè Amyclæ dictæ sunt, quòd periire silètio. Hinc est quod ait Lucilius, Mihi necesse est loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse. Seruius. Vide adagium, Amy-clus perdidit silentium.

ÆGEON QVAL. CENT. CVI BRACHIA DICVNT) De istis centum brachijs siue manibus Briarei, siue Ægeonis Claudi-an. quoque meminit de raptu Proserp. lib. 3. nostros an fortè pe-nates Appetit centum Briareia turba lacertis. pluribus gigantibus tot manus tribuit, & vides. Morem suum etiam hoc loco poeta seruauit, vt eius, quod incredibile fuerat, & fabulofum, non se proferret auctorem. Ægeon poetis ἐκατόγχερος, & ἐκατόνταχρος, de quo Homerus Iliad. α. v. bi & Briareum appellari à diis affirmat, vt sit binominis, C& Ioui tulisse ait auxilium.

Ἄλλὰ σὺ τὸν γ' ἐλθῆσα θεὰ, ὑπελύσασαι δεσμῶν, Ὡχ' ἐκατόγχερον καλέσασ' ἐς μακρὸν Ὀλύμπου, Ὅν βειάρεων καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ τε πάντες Αἰγῶν. ὃ γὰρ αὐτὲ βίη ὃ πατέρος ἀμείνων.

Hic Hesiodo ἐγενὲ καὶ γῆς, alijs γῆς καὶ πόντου filius: pro eodem Typhoea, & Typhonem videntur poetæ viurpare, &c. German.

Ægeoni seu Briareo, cui poetæ, vt & Gygi, & Homer. foli centum manus quare tribuerunt? Interpretes Hesiodi per Briareum vernum tempus dici tradunt, ob herbarum, frondium, & florum copiam, quam affluenter adeo sumministrat. Per Gygen verò hyemi, ob ea multa, quæ iam dudum collecta, congestaque in varios vsus distribuit, & negotijs quæque suis accommodat. Quòd sol centimanus, multa & innumerabilia eius officia, quæ apertissima sunt, significet. Pierius lib. 35. in Manu.

585 DICTA PARAT CONTRA: IACVLVM NAM TORQVET IN HOSTEM.

Lucagus, vt pronus pendens in verbera telo
Admonuit biugos, proiecto dum pede læuo
Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei: tum leuum perforat inguen.

590 Excussus curru moribundus voluitur aruis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris.
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertère ex hostibus vmbrae.

595 Ipse rotis saliens iuga deferis. Hæc ita fatus,
Arripuit biugos. frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem.
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troiane, sine hanc animam, & miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas, Haud talia dudum

600 Dicta dabas, morere, & FRATREM NE DESERE FRATER.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis attri
More furens. tandem erumpunt, & castra relinquunt

605 Ascanius puer, & nequicquam obfessa iuuentus.

ÆNEAS DESERVIT) Valde læuit, præpositio enim A Æneas tanta fiducia, & furore venientes pati non potuit. Donatus.

auget. Huius ordinis sunt decertare, deperire, despretus, deuitare, & alia quam plurima. Habet & notionem minuendi rō de, in his, deplere, detumere, defaltare, deuirginare, deludere, pro à ludo desinere, depannis, pro, sine pannis. Vide Ioan. Bernart. in Achill. Statij pag. 135.

VT SEMEL INTEPVIT MUCRO) Gladius sanguine cōcalesfactus, non exiguū occisorum numerū arguit. Non abhorret ab elocutione ista, q̄ in quadam Philippica Ciceronis legitur. Imbuti s̄guine gladij exercituū nostrorum, vel madefacti potius. Mucronem, aiunt Grammatici propriè dici ensis, aut teli acumen, seu cuspidem. Apud Plinium est legere, herbarum mucrones. Translate mucro est vis, & id in quo præcipua spes est. Cic. p̄ Cæcina. Peractum hoc tibi videtur, hic est mucro defensionis tuæ. 33

QVADRIIVGES IN EQVOS) propter ὀμοιοτέλετον noluit dicere *quadriugos*, contulitq; se ad aliam declinationem: nam & quadriugos, & quadriuges dicimus: sicut inermes, & inermos, exanimes, & exanimos. Seru.

LONGE GRAD. ET DIRA FREMEN. VT VID. METV VERSI) *Longè gradientem* exponitur à Seruio, longis gradibus incedentem: & est militaris incessus. Valde virtus Æneæ commendatur ex eo, quod etiam ratione carentes animantes eum ferre non potuerunt: sed eius aspectu, & incessu conterriti retro fugerunt, excusseruntq; dominum, in quem ille ibat. quem etiam occisum par est intelligere, licet separatim de eo nihil dicat poeta.

INTEREA BIIVGIS) *Interea* significat ad alia transfutum, vt continuatio interrupta narrantis, legentis tediū releuet, remoueatq; exvarietate fastidium: & alia similiter propter hanc causam inuentā sunt, vt velut quandā nouitatem narrationis inducant. Biugis albis, inquit, Lucagus, & eius frater Liger vno curru vecti sese intulerunt, hoc est, ingesserunt se Æneæ. Exposuit autem ipse, quid officij singuli gererēt in curru cōstituti. Liger, inquit, regebat equos, Lucagus autem pugnabat. Quos

NON DIOMED. EQ. NON CVR. CERN. ACHIL.) Elegit eorum nomina, qui inter Græcos præcipui fuerant: & hæc non pro merito suo, sed iniuriosè, vt illos, & Æneam obtreccatione perfunderet, quasi ipse cum equis suis esset omnibus potior. Non isti, inquit, Diomedis equi sunt, aut Achilles, quos euadere potuisti, nec in Phrygiis campis constitutus es: & hoc pro conuitio positum, quasi in quibus nascerentur imbelles. Ecce & terrarum fecit comparationem, q̄ quasi ipsæ proferant fortes, ipsæ debiles faciāt. Et melius, inquit, factum est, vt nobis occurreres, vt salus tua simul cum ipso bello terminum sumat. Donatus. * *Apud Statium libr. 12. Creon* iam lethale furens, atque audax morte futura, sic *Theseum* compellat.

Non cum peltiferis, ait, hæc tibi pugna puellis, Virgineas nec crede manus. hic cruda virorum Prælia, nos magnum qui Tydea, &c.

VESAN. TAL. LATE DICT. VOL. LIG.) Huiusmodi verba Liger fundebat vesana mente, utpote qui iam factis vltimis trahebatur in mortem. Æneas non dicta, sed iaculum contrā parauit: nec voluit referre conuitia, quæ animum lacerare, nō vitæ discrimen inferre potuissent: sed hastam iecit, qua ipsum hominem cum suis verbis extingueret. Compleuit sapientis bellatoris laudē, qui illo tempore, atq; illo loco non ventosis verbis, sed ferro debuit, & neci hostium operam dare. Lucagus, qui pugnandi tenebat officium, dum equos admonere nititur telo, & concitare in Æneam, dumque se ad certamen habitu specioso componit, & vnum pedem reducit, alterum porrigit, leuo inguine sub imas clypei partes ictum hastæ euntis excepit. Iacuit igitur moribundus in campo, qui superbus ferebatur in curru. Donat. Adde. Quomodo hic dictum, Ligeri volare dicta, sic lib. sequenti Turnus Dranci, sed non replenda est curia verbis, Quæ tuto tibi magna volant.

SED NON ET TROI. HEROS DICTA PARAT CON.) Liger pugnabat lingua, Æneas iaculo: & ille verbis, hic armis

rem gerebat. Non igitur dictis aduersum dicta, sed mor- tifero telo certabat, & docebat miserum, facta verbis esse potiora.

TELO ADMONUIT BIUGOS) Quemadmodum Virgilius telo admonere dixit, sic Sueton. in Caligul. cap. 20. ferulis obiurgari, & in Othone, cap. 2. flagris obiurgari, Columella, admonere flagello. Fustium admonitio Callistrat. libr. 7. de pœnis. Torrent. in Sueton.

PROIECTO DVM PED. LÆVO APTAT. SE PVG.) Proiecto, id est, protento, extento. Pes læuus ante por- rectus, aggressionis indicium est, quo ita firmato, ges- tum aiunt ad inuadendum aptum, quod dexteri pedis agilitas ictum, quoquo versum quis incubuerit, iuuet. Sinister enim sua quadam peculiari tarditate totius est veluti corporis firmamētum, & quasi centrū, circa q̄ al- terius pedis alacritas, & p̄p̄ritudo versetur, exerceatur q̄ue, & quasi rotæ curuatura axi per radios innixa circū- agatur, parti vnique laboranti opem allatura. Militari præterea disciplinæ magistri commonent, si missi- libus agatur, sinistros pedes ante haberi à peditibus, ita enim vibrandis spiculis vehementiorem esse ictum. At si res, inquit, agatur gladio, dexter pes proferendus, vt propinquior dextra sit ad vulnus inferendum. Pierius. lib. 35.

LEVVM PERFORAT. INGVEN.) Vide quæ diximus ex Plin. 3. Æn. ad illa Et nunc equali tecū pubesceret auro.

DICTIS AFFATVR AMAR.) Vtitur amaris verbis, e- gressus pietatis suæ modestiam, quum iniuriosis verbis esset puocatus. Petiuit illum prius, quæ videbat armatū. Cuius mortē facile sequebatur interitus alterius, qui nō arma, quib⁹ fideret, sed habenas tenebat equorū. Insul- tanti animo loquitur cum moribundo. Nihil est quod equos peccasse causeris: illi nō erant segnes, nec eos ali- qua sefellit imaginatio (hoc est dicere, nihil te prodidit, nisi inertia tua) cū tua voluntate (apertus est sarcasmus) à curru desilieris. Donatus. At Seruius in hunc modū, plenius aliquatō. Obiecisti mihi, quod sim & à Diome- de, & ab Achille cōuersus in fugam: te verò nec equo- rum tarditas prodidit (quod mihi contigit) nec aliqua vmbra equi tui sunt territi.

ARRIPVIT BIUGOS) aliter inermem, aliter petijt ar- matum. Vbi enim Lucagus fuit, eminus hasta pugnātū est: quum autē Liger nudatus esset fratris auxilio, ipsos equos Æneas tenuit, quibus fugiēdo ille posset euade-

re. Cum videret ergo Liger, nihil iam superesse, nisi vt ipse quoq; pro conuitijs pœnas daret, sese ad preces mi- ser conuertit, & laudare cœpit, quem paulò ante con- temperat. Donatus.

PER TE, PER QVI TE TAL. GEN. PARENT) Conuitia necessitas in obsequiū vertit: & laudare cœpit eū, cuius paulò ante vituperatio dicebatur. Donatus. Adde, Æn. 1. qui tanti talem genures parentes?

HAVD TALIA DVD. DICTA DAB.) Cum grauissi- mē iratus Æneas, non videretur paucis posse flecti ad misericordiam, orabat pluribus Liger. Sed Æneas non se patiens multiloquio detineri hominis, cui non erat parsurus, respondet paucis. Non ita te paulò ante gessi- sti, vt vitam à me impetrare dignus sis. Moriendum ti- bi est, vt cuius fuisti aduersum me socius, eum quoque mortuum ne relinuas. His dictis commotionem suā omnem in ictu, quo Ligerem perdidit, expressit, ape- riendo ingenti plaga pectus eius, in quo anima latere solet, & quo patefacto erumpit. Donatus.

PECTVS MVRONE RECLVDIT) Pectus gladio transfigit. Sic locutus est etiam Horatius, Ode 17. Epod. Voles modò altis desilire turribus:

Modò ense pectus Norico recludere.

DVCTOR DARD.) Signatè ait dūctor Dardanius. Magnū enim Dardani pugnacitatis decus sibi antiqui- tus vsurpauere. Hinc honoratum semper apud Plato- nem Dardaniæ nomen, cum secus Phryges ferè semper velut imbelles notarentur. Factum itaque est, ait Pol- lux, vt monetam gallinaceorum conflictu signarent. Pierius. lib. 24.

TAND. ERVMP. ET CAST. RELINQ.) Ecce, quan- tum valuit Æneæ præsentia, quantam obsessis fiduci- am dedit illius aduentus? Tutiores se iam arbitrantur in aperto campo futuros, quàm si parietibus, & vallo teneantur. Donatus. Facta igitur è castris eruptione su- as cum Ænea copias coniungunt.

Ponam hîc legem quandam militarem, de eru- ptione præscriptam ducibus à Vegetio, libr. 3. cap. 11. Præterea obseruandum est, præsentibus hostibus, siue ex castris, siue ex ciuitate producas ad prælium, ne, dum per angusta portarum particularim procedit exercitus, à collectis, & præparatis debilitetur inimicis. Ideo que prouidendum est, vt ante, omnes milites egrediantur portas, & aciem construant, antequā hostes adueniant,

Iunonem interea compellat Iuppiter vltro.

O germana mihi, atq; eadem gratissima coniux,
Vt rebare, Venus (NEC TE SENTENTIA FALLIT)

Troianas sustentat opes: non viuida bello

610 Dextra viris, animusq; ferox, patiensq; pericli.

Cui Iuno summissa. Quid, ô pulcherrime coniux,

Sollicitas ægram, & tua tristitia dicta timentem?

Si mihi, quæ quondam fuerat, quamq; esse decebat,

Vis in amore foret, non hæc mihi namq; negares

615 Omnipotens: quin & pugna subducere Turnum.

Et Dauno possem incolumem feruare parenti.

Nunc pereat, Teucrisq; pio det sanguine pœnas.

Ille tamen nostra deducit origine nomen:

Pilumnusq; illi quartus pater, & tua, larga

620 Sæpe manu, multisq; oneravit limina donis.

Cui rex atherij breuiter sic fatur olympi.

Si mora præsentis lethi, tempusq; caduco
Oratur iuueni, meq; hoc ita ponere sentis,
Tolle fuga Turnum, atq; instantibus eripe fatis.

625 Hactenus indulgisse vacat: sin altior istis
Sub precibus venia vlla latet, totumq; moueri,
Mutariue putas bellum, spes pascis inanes.
Cui Iuno illacrymans. Quid si, quod voce grauaris,
Mente dares? atq; hæc Turno rata vita maneret?

630 Nunc manet in fontem grauis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod vt ô potius formidine falsa
Ludar: & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.

O GERM. MIHI ATQVE EAD. GRATISS. CON.) A autem hic Pylum quartus pater, id est, abauus dicitur (abauus enim proauis pater) potuit fieri, vt idem vterque nomen haberet. Sed quia genus, & proauis non sunt vocanda nostra, addit & propria eius merita, dicens illum religiosè sacrificijs, & muneribus Iouem coluisse, vt cum gratiæ referendæ admoneat. Donatus, Seruius, German.

TROIANAS OSTENTAT OPES) Hoc nomine opes multo plus, quam diuitiarum vocabulo significari norunt omnes, qui latinè sciunt. Cic. Epistol. lib. 1. contra tantas opes pugnandum non arbitraret, neque delendum, etiam si id fieri posset, summorum ciuium principatum. Idem contra Rullum. totam Italiam suis opibus obsident. Eiusdem sunt, alicuius opes frangere, euertere. Virgil. Æneid. 2. Troianas vt opes, & lamentabile regnum Eruerint Danaï. Et Pentadius in epitaphio Hectoris, Qui sepe Argolicas debilitauit opes.

CVI IVNO SYMMISSA) Idcirco summissa, quia humilem decet esse vnumquemque, vbi petendi beneficij necessitas adest. summissa non corpore, sed mente, ac voce, immo etiam verbis. Fingit autem, idque artificiosè, se Iouem magis timere maritum, quam fratrem. Tristia dicta, seuera, imperiosa. Meminerat enim, vt in libro nono positum est, Irim ab ipso ad se missam, cum mandatis haud mollibus, vt fauorem Rutulorum deferret. Eo autem se impetraturam magis credebat, si ostenderet auxilia sua, prohibentibus mariti iussionibus quieuisse. Etiam si porrò Solon vim vehementissimam à voluptate afferri, & coacta iudicaret, quæ per amoris illecebras extorquerentur: hic tamen vim quiescentem accipio, & δύναμιν ἐπαινοποιῶν, & βίαν, poetam ratus prima omina, temporaque conflati inter Iouem, & Iunonem amoris respicere, cum deformatus in auem, forori obrepfisse dictus est. Et verbum, Omnipotens hic ad nominandi casum refero, non vocandi, hoc est, παντοδύναμος ὄν, vt loco intelligamus poetam insistere rhetorico ἔνδον δύναμιν, vt suprâ, Aeole, nâq; tibi diuinum pater, atq; hominū Rex Et mulcere dedit, &c. Et alibi, Nate mea vires, mea magna potentia solus. Et 7. Tu potes vnanimes armare in prælia fratres. Inuidiosè quod subditur. Nunc pereat, &c. Ironica concessio eius, quod minus vult fieri. Non enim hoc agit, vt pereat, si putas iustum, inquit, pereat innocens, & consequantur scelerati victoriam. Et ne indigno postulare videatur beneficium, nonnulla ad eius commendationem præterea congerit. Diuina est origine. Cui Pylumnus auus, cui diuina Venilia mater. Quod

CVI REX ÆTH. BREVI. SIC FATVR OLYMPI) Propter moram, quæ gerendis rebus fieri non debuit, breuem orationem inducit, seu propter maiestatem loquentis potius. Ex Iouis autem concessione, quali arte egerit Iuno, cognoscitur: scilicet vt Turnus posset euadere. Ne igitur totum videatur negasse poscenti, concedit, quod fatorum cursum remorari non posset. Patiar, inquit, vt illum interim ingruenti iam subtrahas morti, quem caducum esse, breuique moriturum, manifestum est: hoc enim illæsa fatorum lege præstari potest. [Et ita 7. Æneid. docet Iuno differri quidem ad tempus fatum posse, mutari non posse.]

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atq; immota manet fati Lauinia coniux,
Attrahere, atq; moras tantis licet addere rebus.]
Si plus aliquid speras, ac sub precibus tuis latet aliud, quod concedi non possit: & putas aut poni bellum posse, aut mutari pactionibus, vana ducis spe, quia fieri necesse est, quod fati definitibus cautum est. Ecce bonus largitor beneficij & moras pmissit, & quemadmodum procurari possent, possibili consiliorum remedio demonstrauit, vt fuga subtraheret aliquantum, quæ ingruentis lethi premebat acerbitas. Si mora præsentis, &c. Sic Homerus Iliad. 6. inducit Iouem cum Iunone consultantem de proferendis Sarpedoni fati, ei impendente iam Parca. Ponere pro statuere, facere. Sic Lucilius Homerum securus, qui ait, ἀλγὴν ἔθηκεν, id est, dolores fecit. Veniam hic Seruius beneficiū interpretatur, speratum à Iunone, vt suprâ haud dubiè venia pro beneficio, & gratia accipitur 4. Æneid. Extremam hanc oro veniam, miserere sororis, &c. Spes pascis inanes, Simili translatione vsus est Eubulus hoc versu apud Athenæum lib. 2. νόστοντες ἀνρας, ἐλπιδας στήθεινοι. Sophocles in Aiace, θεῖς κενῶσιν ἐλπίσιν δεσφαινεῖσαι. Donatus, Seruius, German. Vrsin.

HACT. INDVL. VACAT) vndiq; iam in mortem truditur, hoc tantum vacat spatium.

SIN ALT. ISTIS SVB PRECIB. VENIA) Venia, veniæ impetratio, & est sensus. Sin preces istæ tendunt ad impetrandam, aliam veniam, id est, vt aliud indulgeam.

SPES PASCIS INANES) Cum id boni, quod aliqui sibi promiserunt, repente euauit, elapsūq; ipsis est è manibus, M. Cicero. spes illas fallaces vocare solet, atq;

atque inanes, vt in peroratione pro Milone. O spes fal-
 laces, ò cogitationes inanes nostras. Aeschylus verd in
 Agamemnone, vbi inducit præconem, qui missus erat,
 vt Clytemnestra nuntiaret, captum esse Ilium, aduen-
 tareque Agamemnonem, salutare Argos, sedesq; illas
 omnes, facit illum dicere, se tandem, cum prius spes ip-
 sius fractæ forèt, vnam nactum. Loquitur igitur de spe,
 quæ sine corpore est, tanquam de re solida: hæ namq;
 propriè franguntur, & dissipantur. Propter similitudi-
 nem tamen res quoque aliæ vacuæ à corpore frangi di-
 cuntur. Cicer. proæmio libr. 3. de Orat. O inanes no-
 stras contentiones, quæ in medio cursu sæpe frangun-
 tur. Verba Tragici sunt, πολλῶν ἐπιθυμιῶν ἐπιπέδων μὲν ἄτυ-
 χόν. Victor. lib. 31. cap. 9. * Non tam spes pascunt ipsi homi-
 nes, quam à spebus pascuntur. Nisi explicemus spem pascere, spem
 facere, vt in 4. Æneid. famamq; fouemus inanem, Sophocles in A-
 iace flagellifero dixit κενῶσι ἰλιπίσι διρηκάνιστον fallacibus seu ina-
 nibus spebus incenditur. Aeschines, ἐπιπέδων κενῶν ἐπιπέδους, id est,
 postquam illum inani spe impleisset.

QVOD VOCE GRAVARIS) Pari forma Sueton. in Aug. Ampla, & operosa prætoria grauaba-

atur. Idem in Tiberio cap. 50. Matrem Liuiam grauatus,
 velut partes sibi æquas potentia vindicantem. Horat.
 Ode II. lib. 4. Pegasus terrenum equitem grauatus Belle-
 rophonem. Vox Iouis fatum est, siquidem fatum à fan-
 do. Statius, & vocem fata sequuntur, &c.

Hoc dicit. Utinam quæ negas voce, mente præ-
 stares: nam si Iouis voluntas fatum est, potest aliud vo-
 lendo, fati ordinem commutare. GRAVARIS autem, ne-
 gas, grauiter fers: & hac locutione non nisi per accusa-
 tiuum vtimur: vt si dicas, aggratur aduentum tuum, id
 est, grauiter fero: grauior præsentiam. Seruius.

VERI VANA FEROR) Id est, sum veritatis ignara

QVOD VT O POTIVS) Quod utinam ita sit, vt e-
 go potius inani formidine angar, & tu sententiam tuam
 mutes, & in melius referas.

IN MELIUS ORSA REFLECT.) Orsa in melius re-
 flectere est, quod ipse Iupiter lib. I. promisit de Iuno-
 ne, Consilia in melius referet.

Hæc vbi dicta dedit, cælo se protinus alto
 Misit, agens hyemem, nimbo succincta, per auras:

635 Iliacamq; aciem, & Laurentia castra petiuit.
 Tum dea nube caua tenuem sine viribus vmbam,
 In faciem Æneæ (VISU MIRABILE MONSTRVM)
 Dardanijs ornat telis, clypeumq; iubasq;
 Diuini assimulat capitis: dat inania verba,
 640 Dat sine mente sonum, gressusq; effingit euntis.
 Morte obita quales fama est volitare figuras:
 Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas læta ante acies exultat imago,
 Irritatq; virum telis, & voce laceffit.
 645 Instat cui Turnus, stridentemq; eminus hastam
 Conijcit: illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Ænean auersum vt cedere Turnus
 Credidit, atq; animo spem turbidus hausit inanem,
 Quò fugis Ænea? thalamos ne desere pactos:
 650 Hac dabitur dextra tellus quæ sita per vndas.
 Talia vociferans sequitur, strictumq; coruscat
 Mucronem: NEC FERRE VIDET SVA GAUDIA VENTOS.

NIMBO SUCCINCTA) Nimbo succinctam intelli-
 ge nubibus ambitam, quia præmisit, agens hyemem:
 quod nisi esset, splendorem acciperemus, qui est circa
 corpus deorum.

TVM DEA NVBE CAVA) εἰδωλοποιία hæc ad de-
 eorum pertinet, vt Turnus terrore potius ex pugna au-
 ferri, quam sponte sua fugere videatur.

IUBAS QVE) iubas, propter equinam caudam,
 quæ esse solebat in galeis: vt, cristæq; hirsutus equina. De-
 inde ex persona poetæ dictum est quod sequitur, diuini
 capitis, intuentis, inquam, futura: nam post mortem
 in numerum referetur deorum.

INANIA VERBA) nec à mente venientia. Hæc-
 nus ex Seruio.

Locum hunc accepit Maro ex 4. Iliad. vbi idē fa-
 cit Apollo.

Αὐτὰρ ὁ εἰδωλον τένε ἀργυρότερον ἀπὸ λαοῦ

Αὐτὸ τ' αἰνεῖα ἱκαλον, καὶ τένεσι τοῖον.
 Ἀμφὶ δ' ἄρ' εἰδῶλον Τρώες, καὶ δῖος ἄχαιος
 Διὸν ἀλλήλων ἀμφὶ σὶθεσσι βοείας.

Illud à Lucretio, Morte obita, &c. Ille enim lib. 4.
 ----- ne forte animas Acheronte reamur
 Effugere, aut vmbas inter viuos volitare.

Et lib. I. Morte obita quorum tellus amplectitur ossa. Ibi,
 Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus, physicè locutus
 videtur poeta, cum vigilia sit sensuum vsus. Vide Arist.
 de somno & vigilia, & Plutarch. in placit. philosoph.
 an somnus, & insomnia sint animi, & sensuum. Germ.
 Vrsin.

Expendit hunc locum Scaliger in Critico Morte
 obita &c. ac Virgilium laudat, quod rem controuer-
 sam penes auctorum fidem statuat. Quippe de idolis
 anima atq; vita functorum, Fama, inquit, est, & signa-
 te signus, quippe sine corpore, Et volitare, non enim
 mole

XV.
 2044
 atque inanes, vt in peroratione pro Milone.
 laces, ò cogitationes inanes nostras.
 Agamemnone, vbi inducit præconem, qui missus erat,
 vt Clytemnestra nuntiaret, captum esse Ilium, aduen-
 tareque Agamemnonem, salutare Argos, sedesq; illas
 omnes, facit illum dicere, se tandem, cum prius spes ip-
 sius fractæ forèt, vnam nactum.
 Loquitur igitur de spe, quæ sine corpore est,
 tanquam de re solida: hæ namq; propriè franguntur,
 & dissipantur. Propter similitudinem tamen res
 quoque aliæ vacuæ à corpore frangi dicuntur.
 Cicer. proæmio libr. 3. de Orat. O inanes nostras
 contentiones, quæ in medio cursu sæpe franguntur.
 Verba Tragici sunt, πολλῶν ἐπιθυμιῶν ἐπιπέδων
 μὲν ἄτυχόν. Victor. lib. 31. cap. 9. * Non tam spes
 pascunt ipsi homines, quam à spebus pascuntur.
 Nisi explicemus spem pascere, spem facere, vt in
 4. Æneid. famamq; fouemus inanem, Sophocles in
 Aiace flagellifero dixit κενῶσι ἰλιπίσι διρηκάνιστον
 fallacibus seu inanibus spebus incenditur.
 Aeschines, ἐπιπέδων κενῶν ἐπιπέδους, id est,
 postquam illum inani spe impleisset.
 QVOD VOCE GRAVARIS) Pari forma Sueton. in Aug.
 Ampla, & operosa prætoria grauabatur.
 Idem in Tiberio cap. 50. Matrem Liuiam grauatus,
 velut partes sibi æquas potentia vindicantem.
 Horat. Ode II. lib. 4. Pegasus terrenum equitem
 grauatus Bellerophonem. Vox Iouis fatum est,
 siquidem fatum à fando. Statius, & vocem fata
 sequuntur, &c.
 Hoc dicit. Utinam quæ negas voce, mente præ-
 stares: nam si Iouis voluntas fatum est, potest aliud
 volendo, fati ordinem commutare. GRAVARIS
 autem, negas, grauiter fers: & hac locutione non
 nisi per accusatiuum vtimur: vt si dicas, aggratur
 aduentum tuum, id est, grauiter fero: grauior
 præsentiam. Seruius.
 VERI VANA FEROR) Id est, sum veritatis ignara
 QVOD VT O POTIVS) Quod utinam ita sit, vt ego
 potius inani formidine angar, & tu sententiam
 tuam mutes, & in melius referas.
 IN MELIUS ORSA REFLECT.) Orsa in melius
 reflectere est, quod ipse Iupiter lib. I. promisit
 de Iunone, Consilia in melius referet.

mole consistunt. Par eruditio è somnijs: sunt enim species sine materia, à materiatis fluentes speciebus. Nec sine maxima scientia dixit, sopitos sensus eludi: nō enim eluduntur non sopiti. In sequentibus autem versibus, *At primas lata ante acies, &c.* non pictam rem, aut mortuam postquam videas, sed rem ipsam, ut ita dicam, vegetā, atq; viuam.

PRIM. LETA ANTE ACIES EXULT. IMAGO) Ideo hac arte agit Iuno, & imagine decipit Turnum, quia si ex aperto fugā suaderet, more viri fortis ille fugā praeponeret mortē cū praefertim ipse in sequētib. dicat, *Vsq; adeone meri miserum est:* Ideo autē lata, ideo exultans imago, ut prouocaret in iracundiā Turnum, q; magis facit telis, & voce. Tot modis prouocatus Turnus sumit audaciā, hastā iacit. Sed umbra mox in fugam versa est, nempe ut se infectantē paulatim ab exercitu ad nauim perduceret. Seruius, Donatus.

IRRITATQVE VIRVM TELIS) Irritare dictum est proprie prouocare, tractum à canibus, qui cum prouocantur, irriunt. Lucil. Satyr. lib. 1. *Irritata canes quod homo quam planiu dicit.* Sallust. Historiar. lib. 1. Tunc verò & pasci, cum ceteri eiusdem causa, & ducem senatus rati, maximo gaudio bellum irritare. Plaut. Amphit. *Irritabis crabrones.* Varro Sesquiulyse. Omnes irritares ventos, omnesq; procellas. Hæc Nonius.

AVERSVM VT CED. TVRNVS CRED.) Vanus error fuit in sensibus Turni, ut ipsum Æneam terga dedisse crederet. Quare vana spe ductus, in vocem superbam erupit. Expecta, inquit, ut seruata pactorum fide, optatam ducas vxorem. Ego tibi mea dextera (vides sarcasum?) dabo terram, quam diu quaesiuisti per maria. Sic alibi ipse, simili figura sermonis. *En agros, & quam*

A bello Troiane petisti, Hesperiam metire iacens. Donatus, Seruius.

NEC FERRE VID. S. GAUD. VENTOS) Nec animaduertit, vanum esse suum gaudium. Prouerbiali schemate vsurpāri solet, ventis tradere, pro eo, quod est, obliuisci, atque ex animo eijcere. Nam quæ ventus rapit, nostram custodiam euadunt, & nobis quodammodo amplius cordi non sunt. Hoc eodem prouerbio vtitur poeta lib. 9. *sed aura Omnia discernunt, & nubibus irrita donant.* lib. 11.

Audijt, & voti Phæbus succedere partem.

Mente dedit, partem volucres disperfit in auras.

Catullus ad Alphenum, quem perfidiæ accusat, *Idem nunc retrahis te, actua dicta omnia, factaq; Ventos irrita ferre ad nebulas aërias sinis.*

Anacreon.

Ὅτ' ἐγὼ πῖνω τὸν οἶνον Vbi dulce poto vinum,
Ἀπορίη τοῦτοῦ μέλαινα Subisò molesta cura, &
Πολυφροντίδες δὲ βυλαὶ Operosa consilij dis
Ἐπ' ἀλιεῦστος αἴτιος Rapidas cunt in auras.

Theognis.

Τῶν ἀγαθῶν ἔσθ' ἢ μὲν δαίμονες, ἔσθ' ἂν δὲ ἔργα.
Τῶν δὲ κακῶν ἀνεμοὶ διαλάττεσσι ἔσθ'.

Bonorum bona est responsio, & bona opera: malorū autem venti misera ferunt verba. Titius libr. 9. cap. 1. *Alunge ex Indice Erythraei hæc testimonia Virgil. lib. 11. inque Notos vocem vertere procelle.* Catull. de nupt. *Qua cuncta aëri discernunt irrita venti* Ibid. *Irrita ventosa linguens promissa procelle.* Penelope Ouidiana. *Fallos: & hoc crimen tenues vanescat in auras.* Et Dido apud eundem. *Atq; ijdem venti vela fidemq; ferent.* * *Huiusce ordinis sunt etiam, ventis loqui, Lucret. lib. 4. tu fac ne ventus verba profundam. Item, verberare aërem, &c.*

Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
655 Qua rex Clusinis aduectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conijcit in latebras. nec Turnus segnior instat,
Exuperatq; moras, & pontes tanfilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
660 Auulsamq; rapit reuoluta per æquora nauem.
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
Obuia multa virūm demittit corpora morti.
Tunc leuis haud vltra latebras iam quærit imago,
Sed sublimè volans nubi se immiscuit atræ:
665 Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusq; salutis:
ET DVPLICES CVM VOCE MANVS AD SIDERA TENDIT:
OMNIPOTENS GENITOR, TANTON' ME CRIMINE DIGNVM
DVXISTI? ET TALES VOLVISTI EXPENDERE POENAS?
670 Quò feror? vnde abij? quæ me fuga? quem uic reducet?
Laurentisné iterum muros, aut castra videbo?
Quid manus illa virūm, qui me, mea q; arma secuti?
Quosq; (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumq; cadentum
675 Accipio. quid agam? aut quæ iam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos ô potius miserescite venti:

In ru-

In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, sæuisq; vadis immittite fyrtes:
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.

680 HÆC MEMORANS, ANIMO NVNC HVC, NVNC FLVCTVAT ILLVC,
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigit ensem:
Fluctibus an iaciat mediis, & littora nando
Curua petat, Teucrûmq; iterum se reddat in arma.

685 Ter conatus vtramque viam: ter maxima Iuno
Continuit, iuuenemq; animo miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuq; , æstuq; secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

FORTE RATIS CELSI) Ostenditur occasio percom- A
moda ad Turnum auhendum.

CREPIDINE SAXI) Crepidine pro crepidini, vt su-
prà, hæret pede pes, pro pedi. Crepidinem ex Lexico ve-
tusto interpretatur Turneb. riparum summitatem, &
gradum saxeam.

RVPIT SAT. FVNEM) Quod dixit rumpit, nõ sol-
uit, & auulsam, id est, non simpliciter separatam à saxo,
ostendit magnam interuenisse necessitatē. Adhibenda
quippe facta fuerat vis, quo citius fieret, quod fuerat
necessarium, antequam Turnus aduerteret, & depre-
hensio dolo ad bellum rediret. Vbicunq; autem po-
eta posuit rumpere, maiorem ostendit necessitatem. Lo-
cos congerit Donatus.

ÆNEAS ABSENT. IN PRÆLIA POS.) Verus Æneas ab-
sentem Turnum quærebat, & petebat in prælia: quicun-
que verò illi fieret obuius, eum morti tradebat. Leuis
autem umbra, quippe quæ ex nube constabat, comple-
to eo, qd fuerat necessarium, vltèrius latebras non qua-
siuit: sed se nubibus miscuit, & ed, vnde venerat, remea-
uit. Interea vis venti Turnum per pelagus trahebat: qui
artis, qua euaserat, ignarus, & pro aduerso existimans,
quod pro ipsius salute fuerat gestum, tetendit manus
ad sidera, & hæc gemebundus effudit: quo in facto po-
tuisset ingrati crimē incurrere, nisi gesta nesciret. Don.

DIMITTIT CORPORA MORTI) De Palamede lib. 2.
quæ falsa sub prodicione Pelasgi Demisere neci. Ibid. mul-
tos Danaum demittimus orco.

INGRAT. SALVTIS) ἀγχαίς & τῆς σωτηρίας.

OMNIPOT. GENIT.) Duplex antonomasia pro vno
proprio, vt, Tritonia Pallas. Incipit deinde enumerare
omnia, quæ illum cruciabant. Quod affirmat se palan-
tes videre, & gemitus cadentum audire, moralitatem
texuit. Nam cū in incertis relinquimus quempiã, vel ad
incerta dirigimus, potius mala speramus euenire posse,
quam bona. Certè longius aberat Turnus, quam vt vel
videret palantes, vel audiret gementes. Doler deinde, si-
bi etiam infeliciū vota ablata: siquidem in mari con-
stitutus, optare hiatum non potest terræ. Dido in 4. Sed
mihivel tellus optem prius ima dehiscat. Mox a ventis sup-
plicium pro beneficio petit. Nam pro petentis qualita-
te nonnunquam mors videtur esse necessaria. Sic suprà
lib. 9. Figite me, si qua est pietas. Cupit autem nauim in
saxa impingi, vt ea fracta ipse submergatur: aut in fyr-
tes, quæ sunt arenosa mundi extremi loca, quo eum fa-
ma, seu ignominia ista non sequatur. Donatus, Seruius.

VOLENS VOSTVRNVS ADORO) Adoro positum est
pro, oro, compositum pro simplici. Sic Propert. lib. 1.
eleg. 4. maneat sic semper, adoro. Ouid. Hunc ego me non
ut defendere tentet, adoro. Iuuenal.

libertas pauperis hæc est:
Pulsatus iacet, & pugnis concisus adorat,
Vt liceat paucis cum dentibus inde reuerti.

Sic apud Lucret. in descriptione veris. Prima calor is e-
nim, pars & postrema rigoris Tempus adest vernalis. Ad-
esse dixit pro esse, sicut non longè à principio eiusdem
libri. Delibata deum per te tibi numina sancta Sa-
pe ad-
runt. Sic ad stare pro stare, in libero Carminc. Autum-
nis sterilis duobus astans. Probus in Datame, accedere
pro credere.

NVNC HVC, NVNC FLVCT.) Quum hæc diceret, &
animo fluctuaret, apto verbo vsus est poeta fluctuat, al-
ludit enim, vt quomodo in fluctibus fuit, sic mente quo-
B que fluctuare videretur, huc atque illuc vertens tracta-
tus suos omnes instabiles, & vagos. Aliquando enim
parabat sese percutere gladio, & ferro abolendum de-
cernebat dedecus suum. Aliquando vt iret in fluctus, &
nando perueniret ad littora: sed hoc armis efficere non
valebat: non enim natate posset armatus. Inermis au-
tem quomodo veniret ad terras, armis hostium pleno
ardore feruentibus? Quoties autem voluit aggredi al-
terum de duobus, toties Iuno ardore animi iuuenilis
oppressit. Quid enim prodesset morti esse subtractum,
si se in mari perimeret, aut se necaret gladio suo? Donat.

MVCRONE INDVAT, ET CRVD. PER COST. EXIG.
ENSEM) Aut ἄρταχρονος dixit, pro feriat: aut ἄρταχ-
C ρόνος, pro mucrone suo induat corpore. Si enim
induere, est vestire, non mucrone corpus induitur, sed
induitur mucro corpore, id est, tegitur, & vestitur. Cru-
dum ensem, id est, crudelem, & cruentum. Seruius.

Per abusionem à Virgilio dictum Seruius existi-
mat, mucrone induat, à quo dissentio. Nam & elegantis-
simus in primis, & doctissimus scriptor Cæsar eodem
modo loquitur lib. 7. se ipsi acutissimis vallis induebant.
Inde natum dicendi genus, quod quæ in hærent cor-
pori, tanquam vestimenta viderentur. Turneb. lib. 29.
cap. 24. * Idem Cæs. lib. 2. acutissimis spiritibus induebantur. Sic
loquitur & Tullius 4. Verrin. Hic videte, in quos laqueos se indue-
rit. Et in Academ. Antiochus in id ipsum se induit, quod timebat.
Lucret. festiuè admodum ad falsam opinionem conuertit hoc Serbi,
lib. 4.

Deinde adopinamur de signis maxima paruis,
Ac nos in fraudem induimus, frustamur & ipsi.
Quidam libentius legerent ex Prisciano, & propter quædam exem-
pla Ciceronis, in accusandi casu, an sese in mucronem. Sed nos
Sulgatam lectionem non mouemus.

TER CONATVS, & C. TER. MAXIMA IUNO) Est ta-
le, quale illud lib. 6. Bis conatus erat casus effingere in au-
ro, Bis patria cecidere manus. Et quod addere potuisset
Germanus ex 2. Æneid.

Ppp *

Ter co-

*Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprehensa manus effugit imago.*

ANIMO MISERATA) Seruius legit, *animi miserata* ut sit figurata locutio, quomodo lib. 12. *O prestans animi iuuenis*, pro animo.

LABITVR ALTA SECANS) Ecce quantum potuit Iuno. Turnus sententiam ordinare non permittitur: nauis sine rectore, sine arte, sine suffragio prosperante

Aventorum, ad antiquam urbem secundis lapsibus venit. Completum est, quod apud Iouem egit Iuno, ait enim, *quin & pugna subducere Turnum, & Danno possem incolumem seruare parenti.* Donatus.

ANTIQUAM DAVNI DEFERTVR AD VR-
BEM) intellige Ardeam, & ideo sic longè, ne ex propinquo statim rediret, & ut eum affectus retineret parentis. Seruius.

At Iouis interea monitis Mezentius ardens

- 690 Succedit pugna, Teucrosq; inuadit ouantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus vni,
Vni, odiisq; viro, telisq; frequentibus instant.
Ille, velut rupes vastum quæ prodit in æquor,
Obuia ventorum furiis, expostaq; ponto,
695 Vim cunctam, atque minas perfert cæliq; marisq;:
Ipsa immota manet. Prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumq; fugacem.
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciemq; aduersam: poplite Palmum
700 Succiso volui legnem finit, armaq; Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Nec non Euantem Phrygium, Paridisq; Mimanta
Æqualem, comitemq; vna quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
705 Cisseis regina Parin creat: vrbe paterna
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morfu de montibus altis
Actus aper (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosq; palus Laurentia) sylua
710 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitq; ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam irasci, propiusue accedere virtus,
Sed iaculis tutisq; procul clamoribus instant:
Haud aliter, iustæ quibus est Mezentius iræ,
715 Non vlli est animus stricto concurrere ferro,
Missilibus longè, & vasto clamore lacesunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.

AT IOVIS INTER. MONIT) Nouimus sacrilegum B esse Mezentium, quomodo ergo procedit, *At Iouis interea monitis*, &c. dicimus primò, Iouem iustitiæ fauere, non partibus: quod si est, iure Mezentium in Turni locum fecit venire, ut iustum prælium inueniatur, nec vna pars penitus à ducibus sit destituta. Quod autem dicitur, sacrilegum Iupiter admonere nõ debuit: non admonet ut vincat, sed ut possit perire. [Vide qua scripta sunt 2. *Æneid.* super illis. Hic mihi nescio quod trepido malè numen amicum Confusam eripuit mentem.] Illud etiam frustra quæritur, quemadmodum numini sacrilegus obtemperare potuit, cum Mezentium nõ apertè Iupiter moneat: sed ei iniiciat tale desiderium: vnde est, *diuine hunc ardorem mentibus addunt, Euryale, an sua cuique deus sit dira cupido?* Meritò autem, concurrunt Tyrrhenæ acies, quæ specialiter odio Mezentij in bellum ruebant. Similitudo est ex Iliad. o,

ἦντε πέρην
Ἡ λιβάρῳ, μεγάλη, πολὺς ἀλὸς ἐγγὺς εἶσα,
Ἡ τε μὲναι λιγέων ἀνέμων λαίφησ' κέλευδα,
Κύματα τε τερφόντα, τὰ τε πρὸς ἑρέγεται ἀκτῆ,
Ὡς Δαναοὶ τρώας μόνον ἐμπέδον, ἐδ' ἐφέβοντο.

Seruius, Vrsin.

OMNIBVS VNI, VNI ODIISQVE VIRO TEL-
FREQ. INSTANT) Imitatus est Statius lib. 12. in extremo, de Tydeo.

*Et iam corporibus sese, spoliisq; cadentum
Clauferat: unum acies circum consumitur, unum
Omnia tela vouent.*

Adeo exulceratos in Mezentium, cuius tyrannidem ferre ultra non potuerant, gerebant animos Tyrrheni, ut simul ac cum in acie cõspicerent, præ omnibus eius ca-

put quasi coniurati peterent: quò ita dolorem, & odium suum eius interitu, si possent, consolarentur. Sic cum Epaminondas Thebanorū Imperator apud Mantineam, acie instructa audacius instaret hostibus (verba sunt AEmilij Probi) cognitus à Lacedaemnois, quod in eius vnus pernicie, patriæ sitam putabant salutem, vniuersi in vnum impetum fecerunt, neq; prius abscesserunt, quam magna cæde facta, multisq; occisis, ipsum Epaminondam pugnans, sparo eminus percussum concidere viderunt.

VASTVM QVÆ PRODIT IN AQROR) Notatum est à me alibi, vocabulum *aquor* non solum dici in mari, sed in terra quoque, & cælo: immò verò de aliis quoque rebus videas vsurpari, quæ planæ sunt. Itaque Lucret. lib. 2. dixit *aquor saxi*, pro æqualitate, & planitie quadã saxi. atque rigere *Frigore*, cum in summo gelidi cubat. *aquore saxi*. Id est, in saxo æquabili, non aspero, polito.

OBVIA VENTOR. PVRIIS) Tibull. lib. 2. *Stare vel insanis cantes obnoxia ventis.*

PROL. DOLICAONIS HEB.) Describuntur quos occidit Mezentius. In vnica interdum epitheti voce dictū aliquod memorabile inclusum videri potest, velut hic. Nam ad illud Simonidis alludi puto. *ὁ δὲ δὲ θάνατον ἐνυχε καὶ τὸν φυγέμαχον.* Quod Horatius totidem verbis interpretatus est, Ode 2. lib. 3. *Mors & fugacem persequitur virum.*

POPLITE SVCCISO VOLVI SEG.) non ambulans, ob succisum poplitem

DONAT HABERE) Græca figura, vt, *argenti magnum dat ferre talentum.* In 5. etiam de lorica Demolei dixit, *donat habere.* Vide quæ ibidem ex Victorio attulimus. Nō malè dedit hæc arma hosti detracta, filio: quia enim deos contemnere perpetua obstinatione didicerat, nō ea cuiuspiam numini seruare potuit. Hactenus ex Donat. Seruio, & aliis.

PARIDIS MIMANTA AEQ. COMITEMQVE) Ludit inter duorum nomina, natiuitates, parètes, mortuos. Occidit enim Mezentius Euantem, occidit Mimantem, qui Paridis aliquando fuisset æqualis, & comes, natus Amyco, & Theano. Paris ex Cisseide, id est, Hecuba Cissei filia secundum Euripidem, secundū alios Dymantis, quæ antequam pareret Parim, per somnium se facem eniti vidit: qua re portendebatur, facem patriæ suæ futurum, quem mox paritura esset. Quod etiam euentus comprobauit. Et Paris quidem apud urbem paternam, Troiam videlicet, occubat, Mimanta Laurentes cadentem exceperunt.

AQVALEM) Aequales sunt similes, & ex æquo. Aequales rursum æquæui, vt hic. Lucil. Sat. 5. Veruntamen vnum cecidisse tamē senem Tiresiam æqualem constat. Virgil. lib. 5. *Ast illum fidi aequalis.* Terent. Eunuch. *partris cognatum, atq; æqualem Archidemidem Nostri.* Cic. 3. Off. P. Scipionem dicere solitum scripsit Cato, qui fuit ferè eius æqualis. Et de Senect. Ego vero propter sermonis delectationem tempestiuus quoq; conuiuiis delector, nec cum æqualibus solum, qui pauci restant, sed cum vestra etiam ætate. Hæc Nonius.

FACE PRÆGNANS) Quatuor faces sceleratas animaduertit, & vocauit, Hyginus, cap. 249. Facem, quam sibi visa est parere Hecuba Cissei filia, siue Dymantis. Nauplij, ad saxa Capharea, cū naufragium Achiui fecerunt. Helenæ, quam de muris ostendit, & Troiam prodidit. Althææ, qua Meleagrū occidit, filium suum. Meminit Virgil. primæ facis etiam li. 7. vbi furens Iuno. *nec face tatum Cisseis prægnans ignes enixa iugala.* Vide ibid. Symbolas.

IGNARVM) id est, ignoratum, ignotum. Lege cap. 9. lib. 12. apud Gellium, de verbis, quæ in vtramq; partem significatione reciproca efferuntur, id est, agendi, & patiendi. In extremo sic ait. Ignarus æquè vtroque versum dicitur, non tantum qui ignorat, sed & qui ignoratur. Sallust. More humanæ cupidinis ignaro visendi. Deinde hunc ipsum Maronis locum laudat, quem & Nonius in verbo *Ignarus*, vt obseruatum est ab Aldo Manut. in Scholiis Iugurthin. qui insuper hæc producit testimonia. Tacit. lib. 2. per occulta, & vigilibus ignara. Et lib. 3. non sibi quidem ignara, quæ vulgabatur. Et lib. 12. nihil tam ignatum barbaris, quam machinaméta, & astus oppugnantium. Sic *gnarus* pro cognitus, apud eundem Tacitum. Idque nulli magis gnarum, quam Neroni. Et, campos madentes, & ipsos gnaros.

AC VEL. ILLE CANVM) Ille, ornatus tantum gratia inseritur. Homerica comparatio est ex Iliad. 1. *ὡς δὲ ὅταν κῆπιον ἀμφὶ κύνες, θαλασσίτ' αἰζηοὶ Σείονται, ὃ δὲ τ' εἶσι βαθεῖν ἐκ ἐυλόχοιο, Θήραν λευκὸν ὀδόντα μετὰ γυμνήσι γένουσι, Ἀμφὶ δὲ τ' αἰσσοῦνται, ὑπαὶ δ' τε κροίον ὀδόντων Τίναται. οἱ δὲ μόνον ἀφ' ὀδόντων πρὸς ὄντα.*

Quam generosè venatoribus resistat aper, quantaque cum difficultate capiatur, his carminibus ostenditur. Videndus libellus Xenophotis de venatione. Lib. eiusdem 1. de vita, & disciplina Cyri, interrogati puero Cyro comites, dum in venationem exit, quæ nam feræ propius adeundæ non sint, & quæ fidenter insequendæ, ipsi respondent. Per multos cum apris, & vrsis, & leonibus, & pardalibus congressos, esse interemptos: ceruos aut, & capras, & syluestres oues, & asinos etiã syluestres esse innocuos. Infra idem Cyrus puer, dum apud coæuos feras viniariis inclusas contemnit, & montanas, siue syluestres longè anteponeit, & harum venatum illarum venatui multum præfert: ὃ pueri, vt nugabamur, quãdo hortorum feras venabamur? Nam id mihi simile videtur, quemadmodum si quis ligata animalia venaretur. Primum enim erant paruo in loco, deinde tenues, & scabiosæ: & alia earum clauda erat, altera manca. Sed quæ in montibus bestię sunt, & pratis, vt sunt pulchræ? vt sunt magnæ? vt pingues apparebant? Atque ceruæ quidem tanquam volucres saltu tollebantur ad cælum: apris verò, vt viri fortes traduntur, ferebantur aduersi: quorum tanta est latitudo, vt ab his ictus aberrare nequeat. Pulchriores profectò hæc mihi feræ videntur vel mortuæ, quam viuæ illæ munimine hortorum, muroque inclusæ. Hactenus Xenophon.

IVSTÆ QVIB. EST MEZEN. IRÆ) Sic dictum est *quibus est ira*, vt dicimus, quibus est odio, amoris. Ergo intellige, qui iuste irascuntur Mezentio, meritoq; illi infensi sunt. * *Versum hunc cum duobus sequentibus, fortasse rectius legeremus post illum, qui vno tantum interposito sequitur, nempe post hunc, Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas, Et esset comparatio non interrupta. Sed duo isti Versus, Ille autem impavidus: Dentibus infrendens, non de Mezentio, sed potius de apro acciperentur. Monet hæc de re Stephanus.*

ILLE AVTEM IMPAVIDVS) Hoc, & quod sequitur, ad aprum pertinet, ad ipsum enim remeat, vt parabolam claudat. Essent autem hi duo versus cum superiore illo coniungendi. Sed *iaculis, tutisq; procul clamoribus instant.* Ad illustrandum, similem è 6. Lucani locum profert German. de elephanto.

*Getulus densis elephas oppressus ab armis,
Omne repercussum squalenti missile tergo
Frangit, & herentes mota cute discutit hastas.*

TERGO DECVIT HASTAS) scuto, quia scutatoribus bubulis intgebantur.

- Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
 720 Graius homo, infectos linquens profugus hymenæos.
 Hunc ubi miscentem longè media agmina vidit
 Purpureum pennis, & pactæ coniugis ostro,
 Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
 (SVADET ENIM VESANA FAMES) si fortè fugacem
 725 Conspexit capream, aut surgentem in cornua ceruum,
 Gaudet hians immanè, comasq; arrexit, & hæret
 Visceribus super accumbens: lauit improba teter
 Ora cruor:
 Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
 730 Sternitur infælix Acron, & calcibus atram
 Tundit humum expirans, infractaq; tela cruentat.
 Aque idem fugientem haud est dignatus Orodem
 Sternere, nec iacta cæcum dare cuspide vulnus.
 Obuius aduersoq; occurrit, seq; viro vir
 735 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
 Tum super abiectum posito pede nixus, & hasta,
 PARS BELLI HAUD TEMNENDA VIRIS, iacet altus Orodes:
 Conclamant socij lætum Pæana secuti.
 Ille autem expirans: Non me quicumque es inulto,
 740 Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
 Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
 Ad quem subridens mista Mezentius ira.
 Nunc morere: ast de me diuûm pater, atque hominum rex
 Viderit. hoc dicens, eduxit corpore telum.
 745 OLLI DVRA QVIES OCVLOS, ET FERREVS VRGET
 SOMNVS, IN ÆTERNAM CLAVDVNTVR LVMINA NOCTEM.
 Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hidaspem,
 Partheniumq; Rapo, & prædurum viribus Orsen,
 Messapus Cloniumq;, Lycaoniumq; Ericaten:
 750 Illum, infrænis equi lapsu tellure iacentem:
 Hunc, peditem pedes. & Lycius processerat Agis:
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitæ
 Deicit. Atronium Salius, Saliuq; Nealces,
 Insignis iaculo, & longè fallente sagitta.

VENERAT ANTIQ. COR. DE FINIB. ACRON A nec habent aliquam in resistendo virtutem. Cætera ad GRAIUS) Nihil horum ad bellorum pertinet causam, sed, sicut iam sæpe dictum est, reficiendo lectori proficiunt: vel ne deturpetur dictio si puris, ac solis nominibus comparetur. Quanquam igitur origine Græcus Acron, tamen de Tuscia veniebat, & cum reliquis Tuscis sese Troianis iungebat. Etiam parabola propter ornatum dictionis interponuntur, ne horrescat totum, si nomina sola cumulentur. Addidit autem causam, quæ faceret, ut eum Mezentius longè conspiceret agmina perturbantem, cristas purpureas, & sponsæ vestem purpuream: quæ re satis suam mollitiem, & inertiam ostendebat. Mox in eum Mezentius tanta auiditate irruit, quanta esuriens leo in capream, aut ceruum fertur: in duo scilicet animalium genera, quæ nec pugnare sciunt, pompam descriptionis pertinent, ut leonis auiditas ostendatur. Donatus.

INFECTOS LINQVENS PROFVGVS HYMENÆOS) Desponderat sibi puellam, sed eam nondum factis nuptiis domum duxerat. Talia exempla non sunt ita rara. Ire autem in militiam nuper ducta vxore, præsertim adolescente, hoc rarum. Itaque etiam Moyse Deuter. cap. 29. militiæ immunitatem huiuscemodi notis maritis per annum concedit, his verbis. Cum acciperit homo nuper vxorem, non procedet ad bellum, nec ei quippiam necessitatis iniungetur publice: sed vacabit absq; culpa domi suæ, ut vno anno lateatur cum vxore sua. 39.

HUNC VBI MISC.) Huic versui non dissimilis est ille A laudes, Pæanas vocat. Seruius. De Pæane videas quæ à Homericus Iliad. ε. τὸν δ' ἰδὲν αἰνείας ἀλαπαζόντα σίχας ἀνδρῶν γ.

Ὅσε λέων ἐγάρη μεγάλη δὲ σῶματι κύρσας,
Εὐράν ἢ ἔλαφον κερσόν, ἢ ἄγειον αἶγα.

[A Virgilio autem suum Claudian. lib. 2. de rapto Proserp.

Ille, velut stabuli decus, armentiq; iuuenecam,
Cum leo possedit: nudataque viscera fodit
Vnguibus, & rabiem totos erexit in armos
Stat crassa turpis sanie, nodosq; iubarum
Excudit.

Et Statius lib. 6. Thebaid.

Qualis vbi primam leo mane cubilibus atris
Erexit rabiem, & saxo speculatus ab antro
Aut ceruum, aut nondum bellantem fronte iuuenecum
It fremitu gaudens.]

Illud item lanit improbat teter, ora cruor, ex Odyss. χ.

Ὅσε βεβραυκὸς βοὸς ἐρχέται ἀγροῦλοιο,
Πᾶν δ' ἄρα οἱ σῆθος τε παρήϊά τ' ἀμφοτέρωθεν
Αἰμαλόεντα πέλει, δεινὸς δ' εἰς ὅτα ἰδέσθαι.

Vrsin. German.

SVRGENT. IN CORN. CERVVM) capite arduo, cornibus eminentem. Ouid. celsus in cornua.

STERNIT. INFÆLIX ACRON) Bene infelix, qui delicijs relictis ad certamen perrexit, quod complere non poterat, & nec coniuge, nec salute potitus est. Qui expirans tundeat calcibus terram, quod sæpe etiam apud Homerum fit, ad dolorem monstrandum, cum aliaratione non posset. Donatus.

CALCIB. ATRAM TVND. HVM.) Supra de Phæreo, Cedit semianimis Rutulorum calcibus arua.

TELA INFRACTA) Vel non fracta, id est, integra: vel reuera fracta, vtrumque enim significat. Donat.

FVGIENTE HAVD. EST DIG. OROD. STER.) Respekt sine dubitatione hinc Statius de Theseo illa scribens lib. 12.

tadet fugientibus vri
Thesea, nec facilem dignatur dextra cruorem.
Cætera plebeio defauit sanguine virtus.]

Mezentius haud se dignum est arbitratus Orodem sternere fugientem, nec eia tergo non videnti vulnus dare, hoc enim appellat cæcum vulnus. Quæ enim esset ista gloria, fugientem, & auersum ferire? vicit ergo eius fugam, & ei aduersus apparuit, qui paulo ante posterior fuit, melior vtiq; virtute quam furto, id est, insidijs: proinde aperto congressu superauit eum, qui se fuga elapsurum sperarat. Testatur autem Mezentius, eius morte magnum accipi detrimentum, vtpote, in quo maxima pars ipsorum victoriæ niteretur. Donatus.

SED VIRO VIR CONTVLIT) vtiliud, haeret pedes, densusq; viro vir.

HAVD FVRTO MELIOR) Quidquid occultè fieret, furtum appellabant. Virgil. lib. 4. neg, ego hanc abscondere furto speraui, ne singe, fugam. Et lib. 9. cum de cæde & strage nocturna Euryali loquitur, hic furto feruidus instat. Stat. lib. 9. Ausus erat furto dextram iactare Leonteus. Valerius lib. 2. Pont. Max. in C. Cæfatis locū furto creatur. Et disertè pro dolo, & insidijs, tum hoc loco Virgilij, tum apud Curtium lib. 4. Parmenio peritissimus inter duces artium belli furto, non prælio opus esse censebat: intempesta nocte opprimi posse hostes.

SVPER ABIECT. POS. PEDE) Videtur hoc facere Mezentius ex superbia, & contemptu magno iacentis.

LÆTVM PÆANA SECVTI) Propriè Apollinis, laus Pæan: sed abusiue etiam aliorum dicitur: vnde Pindarus opus suum quod & deorum, & hominum continet

Germano traduntur in Paralip.

EXPIR. NON. ME QVICVN.) Mos est poetarū, omnullos iā morituros vaticinātes introducere. De qbus illud Platonis in apologia Socratis καὶ γὰρ εἰμι ἤδη ἐπιλάθω, εὖ μάλιστα ἀνδρωποὶ χρησιμώδεις, ὅταν μέλλωσι ἀποθανεῖσθαι. φημὶ γὰρ ὅ ἀνδρες, εἰ με ἀποκλένετε, τιμωείαν ὑμῖν ἤξειν ἐνθὺς μετὰ τὸν ἐμὸν θάνατον πολὺ χυλεπαλίερον ἢ δία, ἢ ὅσαν ἐμὲ ἀποκτείνετε. Latine sic. In illum .n. temporis statū iam perueni, in quo homines diuinandi facultate maxime pollent, quando nimirum morituri sunt. Aio autem, o quicumq; me interfeceritis, pœnas continuo post mortem meā vobis euenturas, multo certe grauiore, quam eas, quibus modò me morte multatis. Vnde & illud Iliad. ω. sub persona Patrocli.

Ἄλλο δὲ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῆσι,
Ὅδ' ἔην ἔδ' αὐτὸς διεγὼν βέη, ἀλλὰ τοι ἦδη
Ἀγγι παρέρηκε θάνατό, καὶ μοῖρα κερταίη,
Χερσὶ δαμέντ' ἀγγίλησ' ἀμύμονος ἀκιδάο.

Consulendus Eustathius hac de re. Item Iliad. χ. Hector Achilli mortem prædicit. Et habent eiusmodi vaticinia plerumq; exitum. Sic apud Senecam Agamemnone, cum occiditur Cassandra, quæ nuntiat Clytemnestræ, & Aegistho: veniet, inquit, & vobis furor: occidit namque ambos Orestes, qui exinde cœpit furere. Apud Sophoclem Ajax moriens, precatur Agamemnoni & Vlyssi, vt à charissimo occidantur. Factum. Illum Aegistus patruelis, & vxor Clytemnestra: hunc Telegonus filius trucidauit. Apud alios item auctores talia reperiuntur exempla. Calanus Indus, sciscitanti Alexandro nnnquid vellet, respondit, Nihil, breui te videbo. Non multis à Calani morte diebus, Alexander Babylone veneno interiit. Anyti quoque filio omnia euenierunt, quæ verissime euentura Socrates moriens diuinārat, vt est apud Xenophontem in Apologia Socratis. Hartungus. Decuria 4. cap. 8. & alij. * Adicias licet superioribus exemplis etiam hoc Ouidij 7. Metamorph. vbi Dryas.

Nympha sub hoc ego sum Cereri gratissima ligno:
Quæ tibi fatorum pœnas instare ruorum
Vaticinor moriens, nostri solatia lethi.

Et hoc Lucani, vbi Domit. lib. 7. his verbis.

Non te surreptis scelerum mercede potitum,
Sed dubium fati, Cæsar, generoq; minorem
Aspiciens, Stygias Magno duce liber ad vndas,
Et securus eo: te saxo Marte subactum,
Pompeioq; graues pœnas, nobisq; daturum
Cum morior, sperare licet.

De diuinatione, seu prædictione, & vaticinio morientium Cicer. libr. 1. de Diuinatione sic scribit. Cum ergo est somno seuocatus animus à societate, & contagione corporis, tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura prouidet. Iacet enim corpus dormientis, vt mortui: viget autem, & viuunt animus. Quod multo magis faciet post mortem, cum animus ex corpore excellerit. Itaque appropinquante morte, multo est diuinior. Nam & id ipsum vident, qui sunt morbo graui, & mortifero affecti, instare mortem. Itaque his occurrunt plerunque imagines mortuorum: tumque vel maxime pœnitet. Diuinare morientes, etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert, Rhodium quendam morientem sex æquales nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset.

DIVVM PATER ATQVE HOM. REX VIDERIT) Per irrisionem accipiendum, quod dicit: Viderit, vtrum Mezentio nocere possit ille, quem vos deorum, & hominum creditis esse rectorem. Eduxit autem è corpore telum, quo facilius interiret, largius videlicet sanguine prorumpente. Seruius.

OLLI DVRA QUIES OCVL. ET FERREVS) A vt intelligi non possit, quis Troianus sit, quis Rutulus? Ego Virgilium culpa carere puto, & calumnia liberor. Nominibus enim satis nationem distinxit, cum Latina nomina voluerit esse Rutulorum, Græca Troianorum. Quod non attendisse, nec vidisse Grammaticos plurimum admior. Turneb. lib. 29. cap. 24.

INFRÆNIS EQVI) Casu equi asperrimi, qui frænorum sperneret regimen. Infrænos autem etiam homiues dicimus: vt, *Hic Numida infrani cingunt.* Dicimus & infrænus, & infrænis: sicut inermis & inermus. Infrænis est Isidoro qui frænis non regitur.

INSIGNIS IACVLO) τόξων εὖ εἰδὼς dixit Homerus de Teucro, Iliad. μ. *iaculo, & longè fallente sagitta,* est ἔν δ' ἔξ' ἑοῖν, iactu longè fallentis sagittæ.

CÆDICVS ALCATHOVM) Reprehendunt Maronem plerique in his versibus, quod nomina confundat,

- 755 Iam grauis æquabat luctus, & mutua Mauors
Funera: cedebant pariter, pariterq; ruebant
Victores, victiq;: neq; his fuga nota, nec illis,
Dij Iouis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
- 760 Hinc Venus, hinc contrà spectat Saturnia Iuno.
Pallida Tisiphone media inter millia sæuit.
At verò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo: quàm magnus Orion,
Cum pedes incedit medij per maxima Nerei
- 765 Stagna, viam scindens, humero supereminet vndas:
Aut summis referens annosam montibus ornum,
INGREDITVRQVE SOLO, ET CAPVT INTER NVBILA CONDIT:
Talis se vastis in fert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
- 770 Obuius ire parat, manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum operiens, & mole sua stat:
Atq; oculis spatium emensus, quantum satis hastæ:
DEXTRAMIHI DEVS, & telum, quod missile libro,
Nunc adsint, voueo prædonis corpore raptis
- 775 Indutum spolijs, ipsum te Lausæ trophæum
Æneæ. Dixit, stridentemq; eminus hastam
Iecit: at illa volans clypeo est excussa: proculq;
Egregium Anthorem latus inter, & ilia figit:
Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis,
- 780 Hæserat Euandro, atq; Itala confederat vrbe.
Sternitur infælix alieno vulnere, cælumq;
Aspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam iacit, illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea, terga, tribusq;
- 785 Transijt intextum tauris opus, imaq; sedit
Inguine: sed vires haud pertulit. ocyus ensem
Æneas, viso Tyrreni sanguine, lætus,
Eripit à femore & trepidanti feruidus instat.

IAM GRAVIS ÆQVABAT) Luctus, & funera iam Bria quippe detrimenta vtriusq; partis extabant: quæ
grauis Mars, & grauis exitus dimicationis æquabat: pa- que ex vtraq; parte caderent viri, & alternis vincerent,
atque

atque alternis vincerentur, nullus vertebar in fugam, A & auerti non nouerat: tanta cupiditas obtinendi in partibus fuit. Donatus.

CEDEBANT PARITER) Seruius legit cum diphthongo, *cedebant*, id est, occidebant. Si *cedebant* legitur, exponemus, terga dabant. *Ruebant* cum priore lectione exponendum est, cadebant: cum posteriore, terga verteabant. * *Atque lectio hac, cedebant, id est fugiebant, aperte cum verbis poeta sequentibus pugnat, quod Seruius sefellit, ait enim, neque his fuga nota, nec illis. Quisq; locum suum iuebat.* Plaut. *Amphit.*

Sed fugam in se tamen nemo conterritur,
Nec recedit loco, quin statim rem gerat.
Animam amittunt, priusquam loco demigrent:
Quisq; ut steterat iacet, obtinetq; ordinem.

IRAM MISERANT. INANEM) Generaliter dicit omnem iram bellicam. Vbi enim tam inanis iracundia est, quam in bello, vbi, ut pereamus, irascimur? Ita quidem Seruius, sed amplius videndum de hoc epitheto: non enim profectò ne in bello quidem irascimur ut pereamus, sed ut perdamus potius: sicut nemo castra sequitur, ut occidatur, sed ut occidat. Hoc quidem habet propositum. Cernebant autem strages tantas Venus, & Iuno, quarum illa funeribus Rutilorum, hæc Troianorum gaudebat. Bene illud Seruius *Pallida Tisiphone*, &c. accipiendum non de ipsa dea, quæ in agmine nulla apparebat, sed de affectu eius, hoc est, infania: furebant in se mutuo vehementer exercitus. Sed cur *pallida*? cur frigus pigrum? vidisti furentes aliquando? nonne pallent?

Cum dij à poeta nostro dicantur capti miseratione, videntes tantos mortalium labores, ipsi contra à poetis inducuntur vacantes omni molestia. Homerus *Iliad. l. 8. dedit seia zōontes.* Et Lucret. lib. 2.

*Nam pro sancta deum tranquilla pectora pace,
Que placidum degunt animum, vitamq; serenam.*

* *Ponit hac duo testimonia Virg. Poterit etiam multo luculentius illud ex l. Lucretij: ubi simul, quod iωvς εὐοὶν est diuina providentia tollitur, cui Homerus sunt & Virgil. auscissimi.*

Omnis enim per se diuini natura necesse est
Immortali æuo summa cum pace fruatur,
Semota à nostris rebus, seiunctaq; longè.
Nam priuata dolore omni, priuata periculis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

QUAM MAGNVS ORION) Antè voculam *quàm*, deest particula *tam*, quomodo & alij auctores locuti sunt. Terent. Eunuch. *Parmenionis esse hanc scio technam quam me viuere.* Virgil. 3. Georg.

*Quam magis exhausto spumauerit vberè mulctra,
Lata magis pressis manabunt vbera mammis.*

Plaut. Trinum. *Consit citò, quam si tu obijcias formicis papauerem.*

Non potuit vlla cum ratione magis proceritatem corporis significare, quam incessum præaltum humeris extantibus referendo: nec dubito quin bonos auctores in eo de Orione commento secutus sit, & eã fabulam respexerit, quam Seruius narrat. Orini tamen alij datù à patre Neptuno fuisse tradunt, ut super mare ambularet, ut Iphiclo super aristas segetis. At super mare eum prædicant ad Vulcanù Lemnum, ab Oenopione cæcatù venisse: auctor Theon in Aratum, & Higynus lib. 2. Id si ita est cur in vadù pedibus descendere necesse ei fuit potius, quã suspensa per æquor plãta ire? Sed fabulis, & poetis idem iuris est, ut licenter nisi loquatur, & mendaciter modò hoc, modò illud nugetur, suo numeri desint. Turneb. lib. 27. cap. 38. Notauit idem lib. 3. c. 19. Græcos poetas nõ rarò mare, & Oceanum appellare *λίμνον*, id est, stagnù: q; ab Hesychio obseruatù est. Horum exemplum secutum esse his verbis Maronem.

* *Nempe cũ ait, maxima Nerei stagna. Vbi Seruius, per epitheton inquit, eleuauit taprosin more suo. Dixit alibi, in gurgite vasto. In primo quoq; Aeneidos hac eadem figura legitur Solunt nonnulli, palus dũ sidera pascet, pro, palus. Vt mare vocetur palus.*

HVMERO SUPEREMINET VNDAS) Huiuscemodi vastitas corporis lib. 3. in Polyphemo describitur. *graditurq; per æquor sam mediũ, nec dũ fluctus latera ardua tinxit.*

MANET IMPERT. ILLE) Mezentius cũ Aneam videret contra se venientè magno animo, ipse nihil territus stabat, virtute confusus sua: & cũ missæ cõtiguũ hastã, id est intra teli iactũ iã esse credidisset, perstã in sua impietate, deorumq; cõtemptu, asserit sibi præter dextrã suã, & telũ quo multas occiderat, nullũ numẽ esse necessarium. Et cũ soleant viri fortes, vbi aliquẽ virum memorabilem fuderũt, dijs aliquib; maximè Marti, trophæa muneris, & gloria causa conferre: & cũ id faciunt, deligere arboris truncũ, eiq; occisi arma suspẽdere, ut armati hominias speciẽ mentiãtur, Mezentius, qui dixit deos suos esse hastã, & dextram suã, atq; oēs semper, & vbiq; contempsit, Lauso filio se collaturũ spõdet, quã se sperabat Aneã superato posse detrahẽre. Trophæum, ait, faciã te Lause, induã te spolijs, quã Aneã rapuero, & ad vicẽ inanis numinis consecrabo tibi melius quidquid dederit hostis occisus. Donatus.

ET MOLE SVA STAT) Apte monosyllabo hoc firmitatem status tam vasti corporis expressit.

DEXT. MIHI DEVS, ET TEL.) Perstat in instituto suo poeta, qui deorũ induxit contemptorẽ Mezentium, aluditq; ad gigantũ immanitatẽ, quorum nonnulli, vt liquet ex Homero, & poetis, per hastã, tanquã numen iurabãt. eamq; obnoxijis, hospitibusq; adorandã obtrudẽbat: vnde in proverbium abiisse docet interpres Apollonij, τὸ καυλῶς ἄδεν, quod hastam venerandam proponeret, illiq; ipse sacrificaret. German.

Prorsus haud dispar quiddam huic Mezentianæ impietati de Capaneo refert Stat. 2. Thebaid. *virtus mihi numen, & ensis Quem teneo.* Et lib. 10.

*ades ò mihi dextera tantùm,
Tu preses bellis, & inenitabile numen,
Te voco, te solum superũm contemptor adoro.*

Sic ait, & voti sese facit ipse potentem.

D Capaneus contra Iouis voluntatẽ Thebas se capturum dixit: & cũ murũ ascēderet, fulmine ab Ioue est percussus. Hygin c. 71. Huius generis diuũ cõtemptor Ajax Telamonius, qui patri bene ac prudenter morietũ, stultè nimis, arroganterq; respondit, profecturus ad oppugnandã Troiam scilicet. Rem istis versibus exequitur Sophocles in Aiace Lorario, dicam latinè ex interprete Ratallero.

*Ajax lares sed cum relinqueret suos,
Dementis in morem bene monenti patri
Responderat. Sic ille, Fili bellica
Virtute fac vincas, deo sed auspice,
At arrogator heo parenti restulit,
Atq; stolidè: adiuuante, mi pater, deo
Victoria positur ignauissimus:
At destitutus etiam ope deorum, scio,
Belliq; me confido adepturum decus.*

Eodẽ referamus Flaminium Rom. Cos. quẽ Silius lib. 5. inducit temerariũ, & contemnentem auspicia, amicorumq; monita, & nimũ fidentè dextera, atq; gladio.

*Quippe mouent superi. Similes ne singite vobis
Classica qui tremitis, diuus sat magnus in hostem
Augur ades ensis, pulchrũq; & milite dignum
Auspiciũ Latio, quod in armis dextera prastat.*

In histoia Regum lib. 1. cap. 17. talis Thraso, planè impius, depingitur Goliath.

VOVEO IPSVM TE LAVSE TROPHÆVM) Sciendum sanè,

fanè, Lauso propriam ideo nihil profuisse pietatem, quæ A
in eum pater mente sacrilega munera transferebat de-
orum, & ei occisorum spolia deuonebat. Donatus.

EREGIVM ANTHOREM) Nominatius est An-
thores, non Anthor. De lectione huius nominis con-
sule Alciat. Parerg. lib. 7. cap. 16.

ALIENO VULNERE) Alieno vulnere dicit, quia
Æneæ fuerat destinatum, ac propterea infelix, quia nõ,
vt viro forti pulchrum fuisset, in congressu ceciderat.
Memorat mox quis fuerit, & vnde in Italiam venerit ad
Euandrum. Cælum autem moriens aspiciebat, vel quia
quasi inimicum morte sua deorum iudicium reprehē-
debat: vel quia naturaliter morientes cupiunt satiari
extremo lucis aspectu. Vnde in 4. de Didone agente a-
nimam, *Quæ sinit calo lucem.* Et quod additur de patria
Argis, inter physica signa mortuorum etiam hoc legi-
tur, patriæ aspectum desiderare perituros. Vel ideo re-
miniscebatur Argos, quasi hoc vel alio genere apud fu-
os non esset moriturus, si remeasset, aut à suis in totum
non recessisset. Donatus, Seruius.

DVLCES MORIENS REMINISCITVR ARGOS)
Quod patriæ recordatio moribundum subicit Antho-
rem, humanum quiddam est. Nam illa dulcedo, quam
ex affectu erga ipsam à natura nobis ingenito percipi-
mus, ne in extremo quidem spiritu, in longinquis etiã
locis nos eius finit esset immemores. Et quis est tandē,
qui non malit in patrio, quam in peregrino solo emori,
vbi se circumfundant amici, vbi claudantur ei oculi
à consanguineis, fleatur & tumuletur à charissimis? Ti-
bull. eleg. 3. lib. 1.

Me tenet ignotis agrum Phaacia terris.

Abstineas auidasmors precor atra manus.

Abstineas mors atra precor, non hic mihi mater

Quæ legat in tepidos ossa perusta sinus.

Non soror, Assyrios cineri quæ dedat odores,

Et fleat effusis ante sepulcra comis.

De Lacone, simile quiddam Virgiliano Statius lib. 8.

----- hastam

Extrahit atq; hosti dextra labente remittit

Sanguineam: dilecta genis morientis oberrant

Taygeta, & pugna, laudatq; verbera matris. 35

PIVS ÆN. HAST. IACIT) Bene pius, qui deorum
contemptorem interficit. Est enim pietatis tollere im-
pios, cui, & quãdo licet. Iã *fedit sanguine*, hypallage est,
pro, in imo inguinè. Seruius.

Tocus locus conuersus ex Homero Iliad. 7.

Ἡ ῥὰ χεὶρ ἀμπεπαλὸν περὶ τὴν πολυχόσκιον ἔγχυτο,

καὶ βάλε πειραμίδαο κατ' ἀσπίδα πάντοσ' ἴσθιν,

διὰ μὲν ἀσπίδος ἦλθε φαινήσ' ὀμβριμον ἔγχυτο,

καὶ δὲ δάρηκος πολυδαίδαλον ἠρήρησο,

Ἄντικρυν δὲ παρὰ λατάρην διάμνησε χιτῶνα

ἔγχυτο.

PER LINEA TERGA) lino enim integebantur scu-
ta, vt posset inherere pictura.

INTEXTVM TAVRIS OPVS) cooperto pluribus bo-
um tergoribus.

ERIPIT A FEMORE) Donatus, & Seruius legunt,
à femine, cuius nominatius femem secundum Caprũ
nusquam lectus est.

INGEMVIT CHARI GRAVITER GENITORIS AMORE,

- 790 Vt vidit, Lausus: lacrymãq; per ora volutã.
Hic mortis durã casum, tuãq; optima facta,
SI QVA FIDEM TANTO EST OPERI LATVRA VETVSTAS,
Non equidem nec te iuuenis memorande filebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inq; ligatus
795 Cedebat, clypeoq; inimicum hostile trahebat.
Proripuit iuuenis, seseq; immiscuit armis.
Iamq; assurgentis dextrã, plagãq; ferentis
Æneã subijt mucronem: ipsumq; morando
Sustinuit. socij magno clamore sequuntur,
800 Dum genitor nati parma protectus abiret:
Telaq; conijciunt, proturbantq; eminus hostem
Missilibus. furit Æneas, reclusq; tenet se.
Ac velut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
805 Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris: vt possint sole reducto
Exercere diem: sic obrutus vndiq; telis
Æneas, nubem belli, dum detonet, omnem
810 Sustinet: & Lausum increpitat, Lausoq; minatur.
Quò moriture ruis? MAIORAQVE VIRIBVS AVDES?
FALLIT TE INCAVTVM PIETAS TVA. nec minus ille
Exultat demens: læuã iamq; altius irã

- 815 Dardanio surgunt ductori: extremaq; Laufo
 Parca filalegunt. validum namque exigit ensem
 Per medium Æneas iuuenem, totumq; recondit.
 Transiit & parmam mucro, leuia arma minacis,
 Et tunicam, molli mater quam neuerat auro:
 Impleuitq; sinum sanguis. TVM VITA PER AVRAS
 820 CONCESSIT MOESTA AD MANES, CORPVSQVE RELIQVIT.

INGEM. CHARI GRAVIT. GENIT. AMORE) Memorable exemplum pietatis in patrem, quod poëta sum-
 mopere placet, vt sequentia verba testantur.

LACRYMÆQVE PER ORA VOL.) Mœstitiã, do-
 loremq; suum Lausus filius lacrymis indicauit.

MORT. DVRE CAS. TVAQVE OPT. FACTA) Duram
 mortem ad ætatem retulit adolescentis. *Facta*, quod in
 defensione patris occubuit. Sensus est. Ego quidem fa-
 cta tua, ô Laufe, & mortem ex pietate venientem (hoc
 enim est opus tuum) non silebo: si tamen creder ve-
 rustas, ex scelerato homine pium filium procreatum fu-
 isse. Seruius. * *Vetustas etiam de futuro tempore, non solum de*
præterito. Cic. pro M. Marcello. Nihil est enim opere, aut manu fa-
ctum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas.

ILLE PED. REFER. ET INVIL. INQVE LIGAT.) Ne-
 xibus vulneris illigatus, & impeditus, paulatim retroce-
 debat, ne auersus terga nudaret.

PRORIPVIT IUVENIS, SESEQVE) sese bis accipien-
 dum: vt sit proripuit sese iuuenis, & se immiscuit armis,
 Quod quia duplicare otiosum fuit, addidit, que, vt su-
 periori simul, inferioriq; seruiret. Quidam legunt *Pro-*
rupit, ex Rom. codice.

IAMQVE ASSVRG. DEXTRÆ) In Laufo, clypeum
 protegendi patris vulnerati, aduersus Æneam irruentē
 obiectante, eximiam virtutem P. Scipionis adolescen-
 tis, qui postea dictus est Africanus maior, latenter com-
 mendat. de quo Sic Liuius lib. 21. Is pauor percussit Ro-
 manos, auxitque pauorem Cos. vulnus, periculumque
 intercursum primum pubescentis filij propulsatum.
 Florus lib. 2. cap. 6. Valer. lib. 5. cap. 4. Silius Italicus
 lib. 4.

*Hic puer vt patrio defixum corpore telum
 Conspect, maduere gena, subitoq; trementem
 Corripuit pallor, gemitumq; ad sidera rupit.*

Lege quæ sequuntur, ait enim educto telo sustulisse pa-
 trem in humeros, & attonitis ad tantæ pietatis specta-
 culum Poenis, ex acie extulisse. Pro *dextra* melius legi-
 tur *dextram*.

TECTVSQVE TENET SE) Quid enim facere posset
 tot obsidentibus, nisi aduersus vim multitudinis sese
 contegeret? furebat tamen, quod plenam de tanto ho-
 ste victoriam reportare non poterat. Donatus.

AVT AMNIS RIP. AVT ALTI FORNICE) In lateribus
 amnium inueniuntur loca, quæ hominem tegant. *For-*
nices autem dicuntur curuaturæ, quæ aut arcus, aut came-

Aras faciunt, siue sint naturales, siue hominum manu per-
 fectæ. German.

DVM PLUIT IN TERRIS) Erit *ἀρχαῖστος*, debuit
 enim dicere, in terras. Hemistichium Lucretij, quod i-
 ta, vt inuenit, Virgilius transtulit. Ille lib. 6. *Cum pluit in*
terris, & venti nubila portant. Seruius.

VT POSSINT SOLE REDVCTO) Æneid. 1. *Collectasq;
 fugat nubes, solemq; reducit.*

EXERCERE DIEM) *ὑπαλατῆν*, pro, ipsi per diem ex-
 erceri. Seruius. Bellum (*nubem belli*) pro prælio acci-
 pi manifestum est, vt apud Sallust. in eo bello trecenti
 milites desiderati sunt, vt & Græci *πόλεμον*, & *μάχην*
 confundunt. Vt autem belli nubem, sic & Homerus.

Iliad. 5. *ἐπὶ πολέμοιο νέφεσσι πάντα χαλῆσιν ἔκταρ.*
 German.

DVM DETONET) Dum violentus hostium impetus
 remittatur. Alij aliter distinguunt.

QVO MORITVRE RVIS?) Bene pro patris salute
 succederes, si mecum æquo Marte certare posses. non
 victurus, sed moriturus ruis in prælium: audes, quod
 implere nequis. Piè dum facere vis, incautè facis. Iratus
 deinde percussor, & modus cædis exprimitur. Tunica
 meminit, vt ostendat, pulchrè potius vestitum, quam
 armis fortioribus tutum. Sinum ideo impleuit sanguis,
 quia medium iuuenem dixit esse percussum, hoc est, su-
 præ cingulum. Donatus.

EXTREMAQVE LAVSO PARCÆ FIL. LEG.) Nomina
 Parcarum ex Chrysippe interpretatur Theodoretus de
 Prouidentia serm. 6.

MOLLIMATER QVAM NEVER. AVRO) Nota morem
 priscum, quo inualuerat, vt matres texerent chlamydes
 militares filiorum. Stat. lib. 8.

----- triplici velauerat ostro

*Surgentes etiamnum humeros, & leuia mater
 Pectora.*

Et lib. 9.

*Ipsè bis Oebalio saturatam murice pallam,
 Lucentesq; auro tunicas (hoc neuerat unum
 Mater opus) tenui collectus in ilia vincolo,
 Cornipedis lauo clypeum demiserat armo.*

Ioan. Bernartius.

* *Forstian de tali septe accipiendum est, quod in eulatu illo suo nar-*
rat mater Euryali, lib. 9. tibi quam noctes festina diesq; Urgebam,
& tela curas solabar aniles.

VITA PER AVRAS CONCESSIT MOESTA AD MA-
 NES) Lib. 12. *Vitaq; cum gemitu fugit indignata sub*
umbras.

At verò vt vultum vidit morientis, & ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris:
 Ingemuit miserans grauitè, dextramq; tetendit:
 Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
 825 Quid tibi nunc miserande puer pro laudibus istis,
 Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?

Q99 *

Arma,

Arma, quibus lætatus, habe tua: teq; parentum
Manibus, & cineri (si qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infælix miseram solabere mortem:

830 ÆNEÆ MAGNI DEXTRA CADIS. Increpat vltro
Cunctantes socios, & terra subleuat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tyberini ad fluminis vndam
Vulnera siccabat lymphis, corpusq; leuabat

835 Arboris accliuus trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato grauius arma quiescunt.
Stant lecti circum iuuenes: ipse æger, anhelans
Colla fouet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multosq; remittit

840 Qui reuocent, mœsti q; ferant mandata parentis.

VT VULT. VIDIT MORIENT.) Æneas ut vidit vultum A
morientis miro modo pallore confusum, ingemuit gra-
uiter, plena miseratione commotus, & tetendit dextrā,
ut ipsum, quod sequitur, terra subleuaret. Ideo misera-
batur, quia erat ipse quoque pater, & viderat, quam re-
ligiosè patri suo hic adolescens seruierat: neq; eum fu-
giebat, quid filij parentibus, & hi vicissim debeant libe-
ris. Donatus.

QVID TIBI NVNC MISERAND. PVER) Cum vbique
inducatur pius Æneas, tum etiam hinc à decoro eius per-
sonæ non receditur. Non solum pietatem adolescens
in patrem laudat, verum etiam præmio donat. Reddit
illi sua arma, quibus eum exuere poterat. Remittit eum
sepeliendum, ipsosq; eius socios increpat cunctantes, &
segnioresq; in auferendo corpore.

PRO LAVDIBVS ISTIS) Laudes vocat, quia contra
se fortiorem, & pro patris salute dimicare conatus est.

• TANTA DABIT INDOLE DIGNVM) Indoles proprie
est imago virtutis futuræ, & de semet, ad vitandam arro-
gantiam tertia persona vsus est. Seruius.

ARMA QVIBVS LÆT. HABE) quia cum iis rebus
solebant sepeliri, quas viuentes dilexerant, cum qui-
bus, ut inferatur Lausus sepulchris maiorum suorum,
(si quid sentiant manes) permittit Æneas.

SI QVA EST EA CVRA) Ad fabulā alludit, qua perhi-
bentur defuncti semel gustatis aquis lethæis, rerum hu-
manarum curam omnem deponere.

ÆNEÆ MAGNI DEXTRA CADIS) Affert nescio quid
laudis, seu minus est triste, atque acerbum vinci, aut et-
iam iugulari à viro bellicoso, & magno, quam ab im-
belli, & ignauo. Itaque in quam sententiam hæc scribit
Virgilius, in eandem apud alios item poetas loci inue-
niuntur. Metamorph. lib. 5. Nileus Nili fluminis filius,
qui de origine sibi magnopere plaudebat, interfectu-
rus Perseum, ut quidem rebatur.

Aspice, ait, Perseu nostra primordia gentis:
Magna feret tacitus solatia mortis ad umbras,
A tanto cecidisse viro.

Et lib. 12.

Quisquis es, ô iuuenis, dixit, solamen habeto
Mortis, ab Aemonio quod sis iugulatus Achille.
Achelus verò ab Hercule lucta superatus, lib. 9.

----- nec tam
Turpe fuit vinci, quam contendisse decorum est,
Magnaq; dat nobis tantus solatia victor.

Stat. lib. 8.

----- tandem inualidos Actolus ad istus
Forte refert oculos, & formidabile ridens:
Jam dudum video, magnum cupis improbe lethi
Nomen, ait.

Et lib. 10. Capaneus.

Cui super assistens, non inficiamur honorem
Mortis, ait: refer huc oculos, ego vulneris auctor.

Videtur hoc eodem libro Pallas lethum in signe appella-
re, si à Turno occidatur, quem se potius occisurum
confidit.

Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti pater æquus utriq; est.

Nec verò frustra Æneas lib. 1. Æneid. in media tempe-
state exclamat,

----- ô Danaum fortissime gentis
Tydide, mène Iliacis occumbere campis

Non potuisse: tuaq; animam hanc effundere dextræ

Neutiquam prætereundus nobis Curtius. Is lib. 7. de
triginta è Sogdianorum captiuis, eximio corporum ro-
bore nobilissimis, cum essent ad Alexandrum regem
perducti, ac per interpretem mandato regis ad suppli-
cium se trahi didicissent, carmen lætantium modo can-
nere, tripudiisque, & lasciuiori corporis motu gaudium
quoddam animi ostentare cœperunt. Admiratus rex,
eos tanta animi magnitudine ad mortem proficisci, caus-
samq; huius lætitiæ requirens, audiuit. Si ab alio occi-
deremur, ô rex, in mœstitia fuissēmus, & tristes mortē
excepissēmus. Nunc quoniā à tanto rege, omnium gen-
tium victore maioribus nostris reddimur, honestam
mortem, quam fortes viri voto quoque expetunt, car-
minibus nostri moris, lætitiæque celebramus. Hæc-
tenus Curtius. Verba Æneæ, Æneæ magni dextra cadis,
ad se quoque transtulit eadem de causa Diocletianus.
Aprum siquidem Numeriani focerum, eiusdemq; in-
terfectorem occidēs, gloriare, inquit, Aper, Æneæ ma-
gni dextra cadis. Vopiscus in Numeriano. 35

INCREP. VLTRO CUNCT. SOCIOS) Quum accede-
rent, & venirent Rutuli, ut prostratum tollerent, vltro
eos obiurgabat, tanquam tardos, & negligentes. Suble-
uabat ipse iacentem, comas suas ad pulchritudinem cō-
positas, terræ puluere, & sanguinis sui vbertate turpan-
tem. Antiquo more viri, sicut mulieres, componebant
capillos: quod verum esse, & statuarum antiquorum docet,
& personarum, quas in tragædiis videmus similes in utroq;
sexu, quantum ad ornatum pertinet corporis. Donatus,
Seruius.

VULNERA SICCA. LYMPH. Nouè, & physicè locu-
tus est. nam cum aqua omnia infundatur, ait siccare vul-
nus: fluxus enim sanguinis aquarum frigore cōtinetur.
Seruius.

CORPVS QVE LEVAB. ARB. ACCLIVIS TRVNCO)
Leuabat corpus accliuis trunco arboris, id est, ipsa incli-
natione non nihil fouebat, & recreabat. Suprà, *arboris
obnixus trunco*, nempe in 3. Georg. Docti legant *accli-
nis* per, n, non *accliuis*, vt & apud Horat. Sat. 2. lib. 2. *Ac-
clinis falsis animus*, àolino, clinas: vnde & apud Lucret.
elinamen principiorum. * Eris ergo acclinis pro accubans, &
acclinatus. trunco arboris se sustinebat. Simile quid huic Virgilij lo-
co illud Casaris lib. 6. belli Gall. de alcibus. *His sunt arbores pro cu-
bitibus: ad eas se applicant, atque ita paululū modo acclinata que-
tem capiunt*. Iterum, huc cum se consuetudine acclinantur. *M. de
trobique reclinarunt excudi reor, contra auctoritatem Librorum Ve-
terum Turneb. lib. 3. cap. 19.*

PROCVL DEPENDET) *Procul* modò iuxta significat,
vt Eclog. 6. *Serta procul, tantum capiti delapsa iacebant*.
Bene autem *grauia arma*, vt & galeam arma, sed leuia
intelligamus: & talis est figura, sicut illa Sallustij, leonem
atq; alias feras. Ergo & leo fera est Seruius.

STANT LECTI CIR.) Stabant circū egregij & animosi
iuuenes, qui solarentur ægrum, & debilem tuerentur.

FVSVS PROPEXAM IN PECT. BARBAM) est *ἀρχαῖος*,
pro, in pectora. Sicalibi, mediis effusus in vndis, pro, in
vndas medias. Seruius.

MVLTA SVPER LAVSO ROGITAT) sollicitus pro fi-
lio Lauso, diligenter, & multum de eo sciscitabatur, &
mandata mittebat. Cōsiderabat quid ipse ab Ænea per-
tulisset, considerabat filij personam & atatem, time-
bat ne per imprudentiam ipse salutem suam proderet.
Donatus.

At Lausum socij exanimum super arma ferebant,
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.

Agnouit longè gemitum præfaga mali mens:

Caniciem immundo deformat puluere, & ambas

845 Ad cælum tendit palmas, & corpore inhæret.

Tantane me tenuit viuendi nate voluptas,

Vt pro me hostili paterer succedere dextræ,

Quem genui? tuanè hæc genitor per vulnera seruor,

Morte tua viuens? heu nunc misero mihi demum

850 Exilium infælix, nunc altè vulnus adactum.

Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen,

Pulsus ob inuidiam folio, sceptrisq; paternis.

Debueram patriæ pœnas, odiisq; meorum

Omnes per mortes animam fontem ipse dedisse.

855 Nunc viuo, neque adhuc homines, lucemq; relinquo.

Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum

Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,

Haud deiectus equum duci iubet. hoc decus illi,

Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat

860 Omnibus. alloquitur mœrentem, & talibus inquit.

Rhoebe diu (RES SI QVA DIV MORTALIBVS VLLA EST)

Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta,

Et caput Æneæ referes, Lausiq; dolorum

Vltor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,

865 Occumbes pariter. NEQVE ENIM FORTISSIME, CREDO,

IVSSA ALIENA PATI, ET DOMINOS DIGNABERE TEVCROS.

AT LAVSYM SOCIJ EXAN.) Eruditè animaduersum C
à Scaligero. Poet. libr. 3. cap. 12. *λύτεις* & *ἀποινα* neglecta
fuisse ab Ænea, magna significatione temperantię, cum
iure belli redēptiam pecuniam liceat accipere. Fuit i-
gitur nō dissimilis Pyrrho, cuius illa vox apud Ennium,
Non cauponantes bellum, sed belligerantes. Ideo & corpus
Lausi dedit, vt apparet, sine pretio: & hac, & cæteris o-
mnibus virtutibus fero Achille maior, qui filium patri
auro vendidit: & auri atque argenti talenta pollicenti
ait, Æneas inquam. *Auri atque argenti memoras qua
multa talenta, Gnatius parce tuis*.

SVPER ARMA FEREBANT) Mos Græcorum, mili-
tes in acie casos scutis imponere, & efferre. Huc accō-

moda quæ superius annotata, in illum versum, *Impositū
scuto referunt Pallantia frequentes*.

INGENT. INGENTI VVLN. VICTVM) Persimile est il-
lud Lucretij lib. 1. *Et grauius magni magno cecidere i-
bi casu*.

CANICIEM IMMUNDO DEF. PVL.) Deformare pul-
uere capillos, etiam sollemne in luctu. Exemplum est
in 12. de Latino. Catull. *Caniciem terra, atque infuso pul-
uere fedans*. Homer. Iliad. σ.

Ἄμφοτ' ἐρῆσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰδαλῶσαν,
Χέυατο δ' αἰ κεφαλῆς, χέειν δ' ἤσχευε μίτωπον.

Euripid. Hecuba. ἐπὶ χθονὶ κείται, κόνει φύεσσα δὴ σηνον κέει.
In Supplicib. ἀμφὶ δὲ σποδὸν κέει κλύμαδα. * Licet hunc mo-
rem

ven *Sin sacris scripturis observare, idq; sapius. Nos adhuc quadam A*
estimonia proponemus è poetis. Iuvenal. Sat. 13.

Verrere humum, nunc scedantes in pulvere crinem
 Canentem.
Stat. lib. 4. haustaque informis arena Questibus implet agros. *Se-*
neca in Troade.

Soluite crines, per colla fluant
 Mœsta capilli, tepido Troiæ
 Pulvere turpes pariet exertos.
 Turba lacertos

Ch. ——— coma demissa est
 Libera nodo: sparitque cinis
 Feruidus ora,

Vide *Alex. Neap. lib. 3. cap. 7.*

AD CÆL. TEND. PALM.) Cur tendit ad cælum ma-
 nus? Hoc gestu diis quasi cædem hanc exprobrat, & eos B
 increpat. *Corpore inhæret*, dictum est per figuram enal-
 lagen, ablatius pro dativo nimirum. Inhæret etiã cor-
 pori Pallâtis sui, & procumbit super cum gemitu, & fle-
 tu Euander libro sequenti, nec sine tristi querimonia.
 Vide item quæ dicta sunt Eclog. 5. ibi,

*Cum complexa sui corpus miserabile nati,
 Atq; deos, atq; astra vocat crudelia mater.*

TANTANE ME TEN. VIVENDI VOLVPT.) Tangit viti-
 um quod Græci φιλοψυχία, & φιλοζωία vocant, vitæ re-
 tinendæ mollem, & turpem cupiditatem. Suprà, *que lu-*
cis miseris tam dira cupido, nempe lib. 6. *Per vulnera*, in-
 quit, inuidiosè, cum vno tantum vulnere, gladio videli-
 cet per pectus adacto concidisset. Dicit deinde, solatio C
 viuentis filij sibi vtrumque, & exilium, & acceptum ab
 Ænea vulnus fuisse tolerabile. Dolet enim de infamia,
 qua illum asperferat, cum exulis filius dicatur, & vult vi-
 deri immeritò pulsus. Quod si iustè ad pœnam petebar,
 tradere me potius omnibus suppliciis debui, quam cū
 odio ciuium meorum superesse. Omnino viuere ultra
 velle nū debui, si meis exosus fui, quia malè de iis meru-
 erim. Atque ita letho tuo non superessem. Ex Seruio,
 & Donato.

OMNES PER MORT. ANIM. SONT. IPSE DED.) De-
 bueram me cuiuslibet periculo, sine vlllo mortis metu ob-
 iicere.

ATTOLLIT IN ÆG. SE FEM.) Cum ipso vltimo ver- D
 bo sententiæ, qua indicauit sibi esse moriendum, in æ-
 grum se extulit femur. Et licet tardaretur alti vulneris
 violentia, haud deiectus tamen, neque in totum debili-
 tatus animo, equum duci iubet, vt eo veheretur debi-
 lis, quo vti solitus fuerat sanus. Hic ornamentum erat

domino suo, hic solatium, ipsius auspicio ex bellis om-
 nibus victor remeabat. Talis etiam fuit, qui ad vltionē
 duci debuisset. Non enim tam viuere Mezentius cupi-
 ebat, quam filij interitum vindicare. Tali ergo vti equo
 voluit, qui antè cum palma redire consuesset. Hunc
 quasi mala domini sui sentientem alloquitur. Do-
 natus.

RHOEBE DIV, RES SI QVA DIV MORTAL.) Sic A-
 chilles Xanthum equum suum alloquitur Iliad. 7. Le-
 ge quæ affert in Indice Erythræus, in voce *Rhoebe*. Cic.
 p. M. Marcello. Quid enim est omnino hoc ipsum diu,
 in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis
 voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla fu-
 tura sit? Seneca de breuitate vitæ, capite 2. Vita, si scias
 vti, longa est. Idem epistola 93. vitam boni, & sapien-
 tis viri comparat libro paucorum versuum, sed laudan-
 do, atque vtili: improbi, & stulti, annalibus Tamusij
 cuiusdam longis, & insulsis, atque ineptis. Sed diuina
 sunt, quæ habet epist. 93. Non vt diu viuamus, curan-
 dum est, sed vt satis. Nam vt diu viuas, fato opus est: vt
 satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur au-
 tem, cū animus sibi bonum suum reddidit, & ad se po-
 testatem sui transtulit.

Quam sunt hæc verba (Mezentij) forti viro digna?
 quam etiam propria, si dolor aliquanto fuisset sedatio?
 Vides qua fiducia magnum, ac se dignum facinus aggre-
 di parat? quo etiam animo decernat mori, si fortuna pa-
 rum fauisset incepto? Honestam mortem turpi vitæ an-
 teponit. Iouian. de fortitud. lib. 1.

SPOILIA ILLA CRVENTA) Cum Seruio accipimus
 arma Æneæ, cruore Lausi perfusa: ipsi enim Lauso ar-
 ma Æneas non detraxerat.

VLTOR ERIS MECVM) Pariter apud Statium Hip-
 pomedon ad equum Tydei.

*Quod superest, caros i saltem vlciscere manes,
 Aut sequere, extorrem neu tu quoq; laferis umbram
 Captiuus, timidumq; equitem post Tydea portes.*

APERIT SI NVLLA VIAM VIS) si virturi est aduersus
 euentus.

NEQVE ENIM FORTISS. CREDO) Est & hoc nota-
 tu non indignum: quod ait *fortissime*, intelligi Teucros
 ignauos. Plerumque enim ex alterius personæ vitupe-
 ratione, vel laude, cognoscimus quid de alia dicatur.
 Ex Rhoebe ergo laude, hinc Troianos vituperatos cogno-
 scimus. Seruius.

Dixit: & exceptus tergo consueta locauit
 Membra: manusq; ambas iaculis oneravit acutis,
 Ære caput fulgens, cristaq; hirsutus equina.
 370 Sic cursum in medios rapidus dedit, æstuat ingens
 Imo in corde pudor, mistoq; infania luctu,
 Et furiis agitated amor, & conscia virtus.
 Atque hinc Æneam magna ter voce vocauit.
 Æneas agnouit eum, lætusq; precatur.
 375 Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo:
 Incipias conferre manum.
 Tantum effatus, & infesta subit obuius hasta.
 Ille autem: Quid me erepto sæuissime nato
 Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses.

- 880 NEC MORTEM HORREMVS, NEC DIVVM PARCIMVS VLLI.
 Desine. iam venio moriturus, & hæc tibi porto
 Dona prius. Dixit: telumq; intorsit in hostem.
 Inde aliud super, atq; aliud figitq;, volatq;,
 Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
 885 Ter circum astantem læuos equitavit in orbes,
 Tela manu iaciens: ter secum Troïus heros
 Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.

EXCEPTVS TERGO CONSVETA LOCA.) Equo se A
 præbente, & admovente susceptus est, quod fieri ple-
 runq; conspicimus in consuefactis equis. Et quod ma-
 nus ambas oneraverit iaculis, auiditas sævientis exprimi-
 tur. Æstuabat duobus animi motibus: pudore, quia
 victus erat, quia inuenerat fortiorem, & cuius virtutē
 in vulneris atrocitate persenserat: & luctu, quia talem
 perdiderat filium. Seruius, Donatus. * Æstuabant præte-
 rea, et sequitur, amor erga mortuum, & Virtus: id est, hisce dua-
 bus quoq; rebus vehementer incendebatur. Verba ista æstuat in-
 gens, cum duobus versibus deinceps sequentibus, repetuntur lib. 10.

ÆN. MAG. TER VOCE VO.) Debuit non prouo-
 care eum, cuius virtutem senserat, & timere potius,
 quem exemplo suo probauerat fortiorem: sed cur me-
 tueret, cui æquis votis optabile fuit, aut vincere, aut pe-
 rire? Sæpius igitur Æneam clara voce vocat, ostendens,
 post acceptū vulnus nihil imminutum de animi, sui cō-
 stantia. Remittit responsum Æneas, ne timorem ali-
 quem silentio testetur. Magna deinde animi, ac virtu-
 tis fiducia monstratur in Ænea, dum in hostem primus
 tela contendit. Donatus.

INCIP. CONFERRE MAN.) Lib. 12. Turnus ad Pan-
 darum, Incipe si qua animo virtus, & consere dextram.

INFESTA SVB. OBVIVS HASTA) Infesta hasta, est
 in vulnus parata, vel protenta.

QVID ME EREPT. SÆVISS. NATO) Orbarum fi-
 lio frustra territas patrem, magis enim post illius exce-
 sum cupio mori. Odi hanc lucem, in qua incolumem
 natum meum videre non possum. Inuenisti viam, qua
 Mezentium perderes, alia eum superare non posses.
 Mors mihi beneficium est, quam minaris. Non parco
 dijs, quos ipse veneraris, & colis (& respicit ad illud, qd
 proximè dixerat Æneas, Sic pater ille deum faciat.) nec
 superstitiosis precibus rogabo, quas contemno. Sed ac-
 cipe prius munuscula, & excipe hastas meas, vt irasca-
 ris, & pereas. Multò copiosius Donatus hæc eadem.

VOLATQVE INGENTI GYRO) Circumibat Æne-
 am ingentibus gyris, vt aduersum potius, quam auer-
 sum feriret. Æneas omnibus telis occurrebat, scuto ea
 excipiens. Læuos in orbes ideo, vt Æneæ dexteram par-
 tem circumueniret, quæ vtique nuda erat. Fuerat autē
 scutum Æneæ tot iaculis fixum, vt syluæ faciem præfer-
 ret. Donatus.

ÆRATO CIRCVMF. TEG. SYLVAM) Versum hūc
 ecce vt imitetur Statius lib. 8. loquens de Tydeo, densis
 iam confusus hastis Ferratum quatit umbra nemus.

Inde vbi tot traxisse moras, tot spicula tædet
 Vellere, & vrgetur pugna congressus iniqua:

- 890 Multa mouens animo, iam tandem erumpit, & inter
 Bellatoris equi caua tempora conijcit hastam.
 Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
 Verberat, effusumq; equitem super ipse secutus
 Implicat, eiectoq; incumbit cernuus armo.
 895 Clamore incendunt cælum Troesq;, Latiniq;.
 Aduolat Æneas, vaginaq; eripit enses:
 Et super hæc: vbi nunc Mezentius acer? & illa
 Effera vis animi? contra Tyrrenus, vt auras
 Suspiciens hausit cælum, mentemq; recepit.
 900 Hostis amare, quid increpitas, mortemq; minaris?
 NULLVM IN CÆDE NEFAS, NEC SIC AD PRÆLIA VENI,
 Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
 Vnum hoc per (si qua est victis venia hostibus) oro,
 Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
 905 Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem,
 Et me consortem nati concede sepulcro.
 Hæc loquitur, iuguloq; haud inscius accipit enses:
 Vndantiq; animam diffundit in arma cruore.

PVGNA CONG. INIQUA) Pugnam iniquam dicit, quia pedes contra equitem. Multa quae facere deberet, reputabat secum: seu, quid facto opus esset, multum cogitabat. Tandem reperto consilio erumpit in factum: arte enim opus fuit, ut ipsa pereretur causa, quae iniquitatem certaminis faceret. Et equo occiso, à quo auxilium petiuerat Mezentius, quia ipse debilis erat, non magni laboris videbatur ad ipsius equitis interitum peruenire. Donatus.

INTER BELLAT. EQVI CAVA TEMP.) Per similem victoriam de Geminio Metio Titi Manlij narrat Livius lib. 8. Circumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius confurrexisset, speculum inter aures equi fixit. Ad cuius vulneris sensum, cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem. Quem cuspidem, parmaque innixum, attollentem se graui casu, Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terra affixit.

TOLLIT SE ARRECT. QVAD.) Erectis primò per aëra primis pedibus, posterioribus sterit. Postea mutato schemate auras verberauit calcibus, & cum dolore pernicioso turbaretur, obsequium solitum, & portandi consuetudinem prodidit. Donat.

EFFVSVMQVE EQVIT. SVF. IPSE) Tale quiddam Statius lib. 8.

ruit ille ruentem.

In Prothoum, lapsusq; manu quarentis habenas

In vultus galeam, clypeumq; in pectora calcat.

EIECTO QVE INCVMBIT CERNVVS ARMO) Mezentio eiecto, seu deiecto ab equo, pronus incumbit, cadens in armum. Cernuus dicitur proprie inclinatus, quasi quod terram cernat. [*Item cernuus, pronus, aut qui in faciem demisso capite cadit.*] Lucil. Satyr. lib. 3. *Cernuus extemplo plantas conuestit honestas.* Et lib. 27. Modò sursum, modò deorsum, tanquam collus cernui. Varro de vita pop. Rom. Etiam pelles bubulas oleo perfusas percurrabant, ibi cernuabant. A quo ille versus vetus est in carmine, *Sibi pastores ludos faciunt cernui Consualia.* Nonius. Vide quid de hac voce tradat German.

Turneb. lib. 28. cap. 9. cernuos videtur appellare Nonius, qui se in caput iaciant, quod & cernuare Varro: cernui autem cum erecti sunt, collum sursum habent elatum: cum se in caput mittunt, tum caput habent deorsum missum: hinc Lucilij quod supra legisti. Adde Senecam, qui in epistol. quadam hoc verbum cernuo in actione ponit. *Qui hoc faciunt, inquit, non euertit fortuna, sed cernuat & allidit.*

CLAM. INCEND. CÆL.) Implent, *κατάχρησις.* Troes quidem gaudio, Latini dolore. *Postquam hausit calum,* aërem, postquam respirauit, & se collegit. *Nullum in cade nefas.* mori vltro viro forti nefas non est: nec sic pugnavit tecum Lausus filius meus, ut mihi vitæ vllum reliquerit desiderium. Lausus me perire voluit. Vnum tamen oro, quod victi semper impetrare consueuerunt, & quod ipse præstitisti filio. Vereor enim ne ciues mei, veteris odij memores, funus execrabile per membra discerpant: & quod viuo nequieuerant, reddant mortuo. Proinde cum confortem me feceris filio, vno vtrumque gladio perimens, vni nos sepulcro, pulso meorum furore concede. His dictis, sciens mucronem excepit, & in arma vndanti cruore animam diffudit. *Hand inscius.* *λιτότης,* non enim dicit, non ignarus, sed exspectans omnibus votis. Donatus, Seruius.

PER, SI QVA EST VICTIS) Deanomalia particulæ huius, per, in obtestatione, arbitror me monuisse

Alectorem lib. 2. ibi, *Per si qua est, quæ restat adhuc mortalibus vsquam Intemerata fides.* Vide item quemadmodum hunc locum, *Nullum in cade nefas, nec sic ad præliu veni,* explanet Titius lib. 3. cap. 10. Omnino discedit à mente interpretum.

CORPVS HVMO PATIARE TEGI) Quod suum corpus petit ad sepulturam permitti, nec concedi Tuscis inimicis, qui id pro libidine tractare parati erant, est Homericum, Iliad. χ.

Δίστομ' ἵπῃρ ψυχῆς ἢ γόνων, σὼν τε τοκήων,

Μὴ μ' εἰς παρ' ἑμοὶ κίνας καταδάσαι ἀχαιῶν.

Ἄλλ' αὖ σὺ μὲν χαλκὸν τε ἄλις, χρυσὸν τε δέδεξο,

Δῶρα τὰ τοι δώσουσι πατῆρ, ἢ πότνια μήτηρ.

Σῶμα δ' οἶναδ' ἐμοὶ δόμενοι πάλιν, ὅσρα παρὸς με

Τρῶες, ἢ τρώων ἀλοχοὶ κελάρχοσι δαίνοντα.

Amor & cura corporis nostri, etiã omni sensu destituti, atque extincti, à natura nobis infra est. Quæ impulsus Nero, ut relatum inuenio à Tranquillo, cum mortem sibi instare animaduerteret, nihil prius, aut maius à comitibus exegit, quam ne potestas cuiquam sui capitis fieret. Othonem etiã Tacitus libr. 17. ambitiosis precibus petiuisse dicit, ne caput sibi mortuo amputaretur, ludibrio futurum. Vnde sapienter, ut multa, Homerus Hectorem ab Achille prostratum, iam iamq; confodiendum, inducit precibus maximis contendentem, ne ille se mortuum canibus Achiuorum

C de uorandum relinquat: sed ut corpus auro, atque ære redemptum parentibus reddat. Ajax quoque Sophoclis, gladio incubiturus, Iouem rogat, ne corpus suum canibus, aibusque lanandum exponatur. Plin. lib. 36. cap. 15. litteris consignauit, Romanam plebem sub Tarquinio Prisco, tædium laboris cloacarum ut deuitaret, sibi passim necem consciscentem, fuisse nouo, & antea, posteaq; in excogitato remedio seruatum, cum omnia ita defunctorum corpora, crucibus, spectanda ciuibus, simul & feris, volucrisque laceranda figerent. Quamobrem, inquit, pudor Romani nominis proprius, qui saepe res perditas seruauit in præliis, tunc quoque subuenit. Sed illo tempore imposuit, tum erubescens, cum puderet viuos, tanquam puditurum esset extinctos. Hæcille. Sed non solum pudore, verum etiã proprii corporis amore coerciti videntur. Plutarch. lib. *περὶ Ἰουχῆς* primo (ut refert Gell. lib. 15. cap. 10.) & libro de claris mulieribus cap. 2. Milesias virgines, quæ vesania quadam corruptæ, seu magis à dæmone malo impulsæ, repentinae mortis libidine mira per strangulationem incessabantur, nec vlla ratione ab ea sæuitia poterant abstrahi, pudore identidem seruatas ait incolumes. Spectatæ namq; prudentiæ viri cuiusdam rogatione ad populum perlata decretum fuisse, ut virginum, quæ sibi mortem vltro consciuissent, per medium forum cadauera nuda efferrentur. Quo turpitudinis, atq; ignominia metu illas deterritas, à vesania abstinuissent dicit. Florentiæ post Montem vrlensem victoriam, cum capitali pœna in captiuos patricios viros animaduertetur, ferunt quendam promissa ac pulcherrima barba præditum, cum ceruicem intrepidus ferro supponeret, carnificem orasse, ut barbam à gula abduceret, ne ea abscessa, vultus à ciuibus spectandus deformaretur. Hæc Magius lib. 2. cap. 21.

Mirror equidem valde, quomodo Magium præterierint exempla duo tam insignita: vnum, istuc Mezentij, quod in manibus habemus: alterum Turni, lib. 12. qui Enæam mox ab eo interficiendus suppliciter orat, ut corpus suum vitali lumine spoliatum, Rutulis ne deneget. Quæ verò idem Magius ex Euripide, & Ouidio de

dio de Polyxena, & rursus ex Ouidio de Lucretia, ex Plutarch. de Nicia Aristodemi filia, ex Floro de Cleopatra, ex Iustino de Olympiade Alexandri matre, ex Suetonio de Julio Cæsare narrat: hæc, inquam, omnia, hoc idem, quod initio superioris symbolæ tradebatur, insitam videlicet esse nobis curam exanimati corporis nostri, & eius magna nos sollicitudine teneri, præclare demonstrant. Istam porro curam, sollicitudinemque quid aliud, quæso, nisi tacitum quandam probationem, seu argumentum æternitatis nostrorum animorum dici fas est? Quod & Ciceroni in Tusculanis visum.

HUNC, ORO, DEFENDE FVROREM) Verbum defendo eandem habet vim, quam arceo, repello. Diximus ad Eclog. 7. *Solstitium pecori defendite.*

IUGVLOQVE. H. IN SCIVS ACCIPIT ENSEM) Iugulum cum præbuisse intelligendum. Loquens de gladiatoribus Cic. 2. Tuscul. Quis, cum decubisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit: *ferrum recipere, est iugulum, aut latus ferro præbere: non se contrahere, non manus, non lacertos, non pedes opponere, non ictum declinare.* Iubebantur autem interdum, qui decubuerant, à populo iugulari. Eodem genere loquendi pro Roscio Amerino est vsus. Quod non, inquit, totum telum corpore recepisset. Qui autem telum recipiebant, fortiores habebantur: quam qui collum contrahabant. De fortissimi igitur Mezentij morte verba faciens, ad hunc morem animosorum gladiatorum respexit Maro. Turneb. libr. 8. cap. 18. *De gladiatoribus nem Cic. quod etiam huc & alet, Philipp. 3. quod gladiatores nobiles faciunt, et honeste decumbant, faciamus nos principes orbis terrarum, gentiumque omnium, et cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia seruiamus.*

Mutuatus est à Turnebo nonnulla, & adiecit plura Lipsius Saturnal. lib. 2. cap. 22. dum ad morè fortiter decumbentium gladiatorum alluisse docet, ipsumque morem explicat, his præne verbis. *Læsi gladiatores, &*

mortem metuentes, submittebant arma. Id signum victi, fractique. Nec ideo tamen liberi. A nutu populi pendebat mors eorum, vel salus. Intercedebat pro victis, laesisque: interfici iubebat idem. Si alba quidem, fauensque sententia, miser ille mittebatur. Sed in eum diem, aut id munus duntaxat, ut censeo. Sin funesta, boni gladiatoris erat decumbere, & libenter, fortiterque recipere ferrum. Cic. pro Sextio. Ipsum verò quid accusas? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit: iis verbis subiecta hæc vis, ut iugulum vltro præberent: nec membra contraherent: nec manum opponerent. Seneca epistola 30. Mors enim admota, etiã imperitis animum dedit non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. Cic. profusus graphice totam rem depinxit lib. 2. Tusculan. Verba supra recitata sunt. Seneca de Tranquillitate. *Fortuna illa, quæ ludos sibi facit, quod, inquit, te feruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris, & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Viues tutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Pertinet huc apud eundem Tullium, Fimbriæ impotens responsum, Scæuolam accusantis, quod non totum ferrum corpore recepisset. Alludit & Prudentius. *Ferrum in papillas omne recepero.**

VNDANTI QVE ANIM. DIFFVNDIT IN ARMA CRVORE) quali anima aut sanguis sit, aut in sanguine: sedem enim eius quidam hanc esse docuerunt. Hinc animam effundere, profundere. Dicit autem *vndanti cruore*, ad significandum copiam erumpentis ex lethali vulnere sanguinis, quo ipso etiam arma lauabat, &c.

IN P.